

SFERA

NR. 1

SEPTEMBRIE 1998 SUPLEMENT AL REVISTEI SFERA POLITICII

La aproape șase ani de la tipărirea primului număr al revistei

Sfera Politicii, facem să apară suplimentul nostru. Gîndurile cu care am făcut să apară SFERA rămîn aceleași de la începuturile noastre. Avem aceeași dorință de a informa corect și amplu clasa politică, de a provoca și susține dezbateri necesare în spațiul public românesc, de a contribui la crearea unui climat politic decent și profesional.

Programul nostru rămîne cel configurat de patronul nostru spiritual, regretatul Ghiță Ionescu, în toamna anului 1992.

Suplimentul SFERA va aduce un plus de informație în chestiuni sensibile ale vieții politice și intelectuale românești.

Primul nostru număr este dedicat "problemei evreiești". Al doilea se va ocupa de controlul civil asupra armatei. Următoarele vor avea ca temă elitele politice, criza mass media, dreapta politică românească și altele. Sperăm să venim astfel în întîmpinarea cititorilor noștri, mereu în căutare de informații ample, prompte și utile, la standarde occidentale. Politicienii, jurnaliștii, oamenii de afaceri, diplomații, cercetătorii, studenții și profesorii vor găsi în paginile noastre documentele de care au nevoie, analizele competente, informația necesară. Sperăm, de asemenea, ca dezbaterile pe care le vom găzdui să fie un spațiu al discuțiilor libere, neînhibate, un spațiu de libertate intelectuală.

SFERA

sumar

pagina 3 - GEORGE VOICU

Cronologia unei neînțelegeri.

Fascismul și comunismul, Holocaustul și Gulagul în dezbateră publică

pagina 10 - COLOCVIU

Controverse privind situația evreilor din România
în timpul celui de-al doilea război mondial

pagina 26 - WILLIAM TOTOK

Discursul revizionist

fundația

Societatea Civilă

Redacție:

STELIAN TĂNASE

Redactor șef

GEORGE VOICU

Redactor șef adjunct

Maria Cristina Soare

Alina Seghedi

Eva Szabo

Cristian Ștefan Vimer

Grafică:

Tomnița Florescu

Suplimentul **SFERA**

a fost sponsorizat de

Guvernul României - Departamentul pentru Protecția Minorităților Naționale

Compania Jordache Ltd. România

S.C. Grey București S.R.L.

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului,
de cei mai importanți oameni de
afaceri, de intelectuali, oameni
politici și studenți.

SFERA POLITICII

ajunge acolo unde se iau decizii,
se creează imagine,
se câștigă influență.

Sfera Politicii

apare la data de 1 a fiecărei luni.

Revista poate fi procurată și direct

de la sediul Fundației,

str. Piața Amzei nr. 13, etaj 1, sector 1.

Un abonament pe șase luni costă 40.000 lei,

inclusiv taxele poștale,

și se poate face numai la sediul redacției.

Outside Romania:

Yearly subscription in \$50

or its equivalent in your country's currency

(12 issues).

Please send checks only to: PO Box 22/212,

Bucharest, Romania.

Include the following information: name,
address, institution, phone number.

**

Cont FUNDAȚIE "SOCIETATEA CIVILĂ"

Lei: 25110246602642003

USD: 25110246602840000

BANCKOOP ROSETTI

*

În atenția cititorilor:

Adresa Fundației "Societatea Civilă" este:

Str. Piața Amzei nr. 13, Etaj 1

Fundație tel.: 659 57 90; tel./fax.: 312 84 96

Tehnoredactare: tel.: 610.16.03

EMAIL sfera@dnt.ro

Adresa noastră Internet:

<http://www.sfos.ro/sfera>

Sfera Politicii

nr. 62, septembrie 1998

semnează

ALEXANDRU PALEOLOGU,

MIHAELA MIROIU, PETER BANYAI

DAVID PLOTKE în dialog cu STELIAN TĂNASE

"Arhiva Sfera Politicii"

despre exilul românesc

Numărul 62

stă sub semnul cărților și autorilor
publicați în anul 1998

Casa potrivită la omul potrivit

TERESTRA DESIGN SRL

Arhitectură, Urbanism, Decorațiuni interioare

Tel/fax: 210.43.40; 659.66.54

092-380820

E-mail: agdemon@fx.ro

TVM SA

Societate de valori mobiliare

Membru al Asociației BVB

Membru al ANSVM

Autorizat de CNVM să

efectueze toate operațiunile

permise de lege

Cumpărări/vânzări de acțiuni ale societăților

cotate la BVB și/sau Rasdaq

Consultanță de specialitate

Tel (1) 3129213, 3102350

e-mail tvm@ines.ro

Prin amabilitatea

domnului Andrei Oișteanu, ilustrația

acestui număr a fost preluată din

A Historical Atlas of the Jewish People

(Edited by Eli Barnavi; English Edition Editor

Miriam Eliav-Feldon),

Jewish History Atlas (Martin Gilbert),

Nationalism & Antisemitism in Modern Europe

1815-1945 (Shmuel Almog),

The Jews of Russia. Their History in maps

and photographs (Martin Gilbert)

și *Mythos & Logos. Studii și eseuri*

de antropologie culturală (Andrei Oișteanu)

Invitație

Stimați iubitori de jazz,

Club Nouveau este un club privat care reconstituie atmosfera Americii anilor '30, un loc unic în care

muzica de jazz este la ea acasă. În fiecare seară de joi și vineri, va invita alături

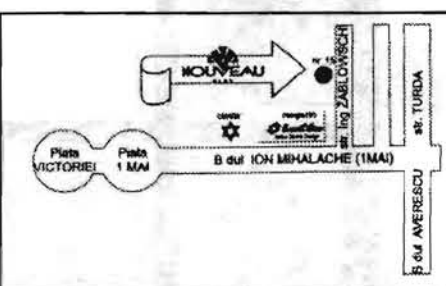
de inegalabilul Johnny Raducanu și de prietenii săi. Sperăm ca, odată pătrunși în ambianța intimă a

Clubului Nouveau, acesta să devină locul dumneavoastră favorit pentru o seară perfectă.

Adresa noastră este: str. ing. Zablowski nr. 15.

Rezervări și informații la telefon 666 30 94

Club Nouveau

CRONOLOGIA UNEI NEÎNȚELEGERI

Fascismul și comunismul, Holocaustul și Gulagul în dezbaterea publică

În presa românească din ultimele luni s-a conturat un conflict de idei pe cât de dramatic pe atât de surprinzător. În coloanele unor publicații ce păreau a avea ideologii convergente (România literară, 22, Cuvîntul, România liberă, Orizont ș.a.) s-au dezvoltat, în timpul din urmă, divergențe de idei care au căpătat, pe alocuri, o expresie acută. Originile acestei dispute sînt totuși sensibil mai vechi. "Punctul de inflexiune" l-a reprezentat, pare-se, apariția Jurnalului lui Mihail Sebastian la începutul anului 1997, document zguduitor, care a stîrnit o realiniere rapidă a atitudinilor intelectuale față de un trecut (politic și intelectual) multă vreme inaccesibil, ocultat sau mistificat. Transferul puterii politice în noiembrie 1996 a catalizat și el reorientările intelectuale. Reașezarea acestor atitudini are de aceea efecte care ating direct și prezentul (politic și intelectual al) României. Iată de ce miza acestor dezbateri intelectuale depășește în fapt istoria propriu-zisă, reverberațiile ei modelînd în fapt chipul actualității ideologice românești și – de ce nu? – chiar al viitorului politic al țării.

Cititorii ultimului număr (61) al Sferei Politicii au luat cunoștință, unii din ei poate nepreveniți, de un text ("O tragicomedie în desfășurare?", de Michael Shafir) definitiv pentru miza acestei polemici. Pentru o mai bună înțelegere a acestui conflict de idei, am alcătuit selecția de citate ample de mai jos. Antologia care urmează este reprezentativă doar pentru etapa pe care ea o cuprinde (aprilie 1997 - 20 iulie 1998). Fără îndoială că, post factum, vor apărea și alte opinii marcate de divergență pe acest subiect. În măsura în care aceste dezbateri intelectuale vor rămîne pe agenda publicațiilor în cauză și vor dezvolta noi puncte de vedere, Sfera Politicii va continua să-și informeze cititorii, convinsă fiind, cum spuneam, că miza aflată în mijlocul acestora are o importanță considerabilă, chiar dacă, la suprafață, ea poate părea (unora, inclusiv unor actori ai disputei) secundară și fără relevanță. (G.V.)

PETRU CREȚIA

"Despre antisemitism",
în *Realitatea evreiască*,
aprilie 1997

«Ca orice om cu o informație normală, știu prea bine că secolul 20 a fost și este pângărit și de alte forme, unele atroce, de genocid. Dar consider și voi considera până la capăt că holocaustul, despre care, în cursul anilor, am ajuns să am o cunoaștere adâncită, este și va rămîne în istorie ceva special. Ceva care face ireversibile anumite procese, sacrilege anumite cuvinte, imorale anumite răsfațuri ale omului față de om, ca imagine despre sine. Trebuie doar să știi, să suferi și să plîngi la marele Zid al Plîngerilor pe care veacul nostru a știut să-l înalțe din adîncul naturii umane. Cei ce neagă holocaustul știu foarte bine ce fac și poate încercarea lor este cea mai elocventă mărturie că ceva ireparabil s-a produs în istoria omenească. Ceva ce edulcorează citirea *Infernului* dantesc, unde în fond e vorba de pedeapsă pentru niște vini determinate în cadrul unui sistem de referință strict determinat. Dar a construi cu luciditate, cu deliberare, cu sistemă, cu o hotărîre de fier un sistem penitenciar *fără culpă* este monstruos și dovedește că în natura noastră de oameni sălășuiește, ascuns, ceva monstruos.

(...) Voi spune, cu toată fermitatea, că lucrul cel mai monstruos după holocaust este persistența, fie și minimală, a antisemitismului. Cunoșc personaje publice care, afișînd o etică fără cusur, o ținută democratică impecabilă, o ponderație înțeleaptă și, la unii, însoțită de o anume pompoasă solemnitate, sunt capabili, în privat, uneori chiar și altfel, să facă spume la gură împotriva evreilor aici și acum, în România de azi. Am văzut dovada irecuzabilă a furiei stîrnite de *Jurnalul* lui Sebastian și a sentimentului de pângărire a unor înalte valori naționale provocate de dezvăluirile atât de calme, atât de îndurate ale acestui martor nepărtinitor, adesea angelic. (...)

GABRIEL LIICEANU

"Sebastian, mon frère", în 22,
29 aprilie - 5 mai 1997

«Dar nu voi putea vorbi despre el decât făcînd din mărturia lui o provocare și parcurgînd astfel, la nivelul vieții mele, ipostazele evreității lui. Voi sta, de aceea, cu viața mea în fața vieții lui Sebastian, voi suprapune aceste două vieți ca două palme care se ating, se măsoară, se așază una peste alta și sfîrșesc în înclătarea unei recunoașteri. (...)

Iată, așadar, prima ipostază a iudaității, cea mai răspîdită și cea mai "banală" și pentru care Sebastian mărturisește (...): este evreu oricine este proscris nu pe temeiul gesturilor sale, ci al categoriei din care face parte. Iuda renaște cu fiecare individ răstignit pe o abstracție. Ești vinovat prin simpla distribuție a unui concept în tine, în toți, în fiecare în parte, ești vinovat în stilul participăției platoniciene, ești ontologic vinovat, atîrnînd, ca exemplar, de majestatea Ideii care te ține în brațe și nu te mai slăbește din strînsarea ei. Și ești a priori condamnat, în numele aceluiași general care s-a cuibărit în tine și care ți-a șampilat ființa din adînc. (...)

Evreul Sebastian - nu e nici o îndoială - ar fi rămas "omul în sacou" vînat de "omul în uniformă", de astă dată în uniformă altei epoci (...). Ar fi apucat însă, din nou cu gustul morții în gură, să noteze în *Jurnal* (de "strigat în față" nu mai putea fi vorba): cum e cu puțință ca acela care, într-un ceas al istoriei, purtase uniformă victimei să îmbrace acum pe cea de călău? Căci cel ce mersese cel mai departe în suferință nu devenise oare o garanție pentru faptul că de-acum tocmai suferința nu mai era cu puțință? Cînd parte din fosta victime ajunseseră, iată, în situația stranie de a face cu puțință o altă calamitate a istoriei (sau măcar de a profita de pe urma ei), nu rataseră ele șansa de a fi pus definitiv capăt suferinței tocmai prin extrema lor suferință? Cum mai puteau ai săi, care știau totul despre durere, să participe la un nou scenariu al provocării durerii?

Sebastian a murit înainte de a ajunge să noteze toate acestea. Dar tocmai *Jurnalul* rămas ne face să credem că le-ar fi gândit și le-ar fi notat.»

LEON VOLOVICI

“Jurnalul lui Mihail Sebastian și «teroarea istoriei».

Leon Volovici în dialog cu Gabriela Adameșteanu”, în 22, nr. 27, 8-14 iunie 1997

«Sebastian, *mon frère* e o lectură patetic-filosofică a jurnalului, foarte incitantă, dar nu împărtășesc nici reacțiile superlative pe care le-a stîrnit, nici cele de indignare, cu atât mai puțin acuzațiile de “fanatism de dreapta”, “elitism feroce” etc. (...) Dar numai marginalizarea și persecuția nu justifică simetria propusă. Dezacordul meu e, însă, în ceea ce privește felul de a așeza iudaismul și “evreul” în câteva paradigme metafizice discutabile – evreul ca “înainte-mergător” pe tărîmul morții, evreul-victimă, devenit, eventual, evreul-călău... Dincolo de aceste paradigme se află stereotipul *evreului-exponent*, o străveche creație simbolică a culturii europene, *Evreul*, avînd mereu un rol transcendent, demonic sau divin, sau pur și simplu unul etern reprezentativ. Un evreu încetează de a mai fi un individ; orice ar face el, el “semnifică”, reprezintă “evreitatea”, are un “rol” în diverse scenarii, filo sau anti, impus de ceilalți. Realitatea concretă a individului sau realitatea concretă a istoriei unei colectivități nu contează, pentru că evreul-exponent e mereu responsabil de tot ce fac “evreii”, fie ei religioși, atei, comuniști sau chiar converșiți. Este și această interpretare propusă de d-l Liiceanu o cădere în stereotip, care contrazice, în fond, mesajul filosofului, extras din experiența lui Sebastian: “feriți-vă de logica colectivului!”... Și de logica colectivului simbolic, aș adăuga eu.»

NICOLAE MANOLESCU

“Vînătoarea de vrăjitoare”, în *România literară*, nr. 23, 11-17 iunie 1997

«O carte despre tinărul Cioran prilejuește, în Franța, reluarea dezbaterii pe tema vinovăției intelectualilor care au susținut extrema dreaptă interbelică, nazismul sau fascismul. (...) În Norvegia, n-a încetat nici o clipă culpabilizarea, pentru aceleași motive, a marelui scriitor Knut Hamsun, tot așa cum, în Franța, Céline a fost și a rămas sub oprobriu public. Vînătoarea de vrăjitoare a continuat în tot cursul jumătății de secol de după război. Colaboraționistilor ori simpatizanților cunoscuți, li s-au adăugat unii despre care nu s-a știut (decît în cercuri restrînse) de la început: a fost cazul de acum cîțiva ani al campaniei contra lui Eliade inițiată în Israel, cred, și care a răvășit Parisul, e cazul recent al lui Cioran, ale cărui articole favorabile lui Hitler din anii '30 scăpaseră “procurorilor” francezi.

Aș vrea să fac, din capul locului, două precizări. Prima: adevărul se cuvine rostit, chiar dacă e supărător, așa încît dezvăluirea, fie și tardivă, a unor opțiuni politice sau morale ale scriitorilor trebuie făcută cu orice preț. A doua: judecata nu poate ignora contextul și nuanțele. Sînt întru totul de acord cu Mircea Handoca (...), cînd încearcă să așeze într-o lumină corectă atitudinile tinărului Eliade și cînd atrage atenția asupra unor exagerări ale autorului *Jurnalului*.

Acestea fiind zise, problema însăși a culpabilității merită o discuție atentă. Nu sînt deloc convins că ea este pusă în termenii cei mai acceptabili pentru istoria literară. În general, eu sînt contra judecării opiniilor unor oameni. Am tot dreptul să nu le împărtășesc sau să polemizez cu ele, dar nu-mi este permis să-i chem pe oameni în fața tribunalului pentru opiniile lor. (...) Culpă de opinie nu se pedepsește penal. (...)

Este apoi cu desăvîrșire necinstit să tragem la răspundere doar pe acei intelectuali care au avut idei de extremă dreaptă sau au colaborat cu nazismul și fascismul sau, cel mai grav, cu ocupantul, uitînd (sau făcîndu-ne a uita) că au existat alții, cu mult mai numeroși, care au simpatizat cu comunismul în timpul lui Stalin, ca și după aceea, și au colaborat cu puterea roșie instalată de tancurile sovietice.»

RADU IOANID, ALEXANDRA LAIGNEL-LAVASTINE

“Nou acces revizionist în România”, în *Le Monde*, 28 ianuarie 1998; republicat în 22, nr. 7/417, 17-23 feb. 1998

«Este oare posibil, așa cum o face România, ca, pe de o parte, să revendice insistenț intrarea în Europa, și, pe altă parte, să dezvinovățească un guvern responsabil, între 1940-1944, de exterminarea a cel puțin 250.000 de evrei români și ucraineni? La sfîrșitul anului 1997, în ajunul summit-ului de la Luxemburg pe tema lărgirii UE spre Est, procurorul general al României nu a găsit nimic mai urgent de făcut decît să ceară Curții Supreme reabilitarea postumă a opt foști miniștri ai mareșalului Antonescu, toți judecați și condamnați după război pentru “alianță cu nazismul”. (...)

Tocmai atunci cînd la Paris chestiunea comparării nazismului cu comunismul ocupa primul plan al dezbaterilor, aceste inițiative ale procuraturii sînt simptomatice pentru obsesia “paralelistă” – foarte în vogă la București, unde noțiunea de “Holocaust roșu” a intrat în lexicul curent – înlesnind, de opt ani încoace, echivocuri și ocultări. (...)

Dacă procedurile angajate de procuratură meritau să fie puse în acest context, este, de asemenea, de remarcat că acest nou acces revizionist vine în continuarea unui cult foarte consensual închinat mareșalului

Antonescu după 1989. Nu se mai pun la socoteală, în România, operele hagiografice consacrate dictatorului, nici statuile ridicate pentru gloria sa, nici străzile rebotezate cu numele lui. Ca să nu mai vorbim despre momentul de reculegere păstrat de parlamentul țării în 1991 în memoria mareșalului, de toate tendințele politice deopotrivă. Sîntem, așadar, departe de a afirma că mitul Antonescu – “mare patriot” și “erou al războiului sînt contra bolșevismului” – ar fi doar apajul formațiunilor ultranaționaliste.

Amalgamul care, de la militanța anticomunistă, ajunge la o reabilitare mai mult sau mai puțin explicită a regimului fascist nu cruță nici chiar o serie de intelectuali străluciți. Crearea recentă a Memorialului de la Sighet, “muzeul Gulagului român”, proiect finanțat în parte de Consiliul Europei, oferă, din acest punct de vedere, un exemplu edifi-

A vedea în această inițiativă “un exemplu edificator” privind “o reabilitare mai mult sau mai puțin explicită a regimului fascist” ține nu doar de lipsă de informare, ci chiar de rea-credință.

A socoti că o metaforă ca “Holocaustul roșu”, desemnînd crimele comuniste, ar înlesni “echivocuri și ocultări” sugerează interzicerea comparației între cele două flageluri ale secolului. (...)

Articolul respectiv mai conține o inexactitate: înființarea de la Muzeul Țăranului Român nu a fost consacrată lui Corneliu Zelea Codreanu, ci partizanilor care au luptat în munți împotriva comunismului, în deceniul cinci. Faptul că printre cei care au luat cuvîntul la acea înființare au fost și legionari nu înseamnă că manifestarea a fost confiscată în folosul omagierii Gărzii de Fier.»

ILEANA VRANCEA

“Fapte uitate în dezbaterile «proceselor» '46 - sentințe '49 - recursuri '97”, în 22, nr. 9, 3-9 martie 1998

«Direcția antirasistă și antilegionară menținută de Ion Petrovici alături de alți cărturari în tipărișurile anilor '40 a rămas pînă astăzi ascunsă cititorilor (...).

Supunînd atenției cîteva date uitate (...), fie-mi îngăduiți totuși și exprimarea unei opinii strict personale: dacă la capătul acestei re-lecturi a textelor publicate și promovate de ministrul Ion Petrovici în anii '40, împotriva rasismului, a tradițiilor retrograde și pentru respectul valorilor morale iudeo-creștine, m-aș întreba cum sună ele astăzi, în sfera decizională a învățămîntului public românesc sau israelian, de care mă simt, afectiv, deopotrivă legată, aș răspunde că urarea cea mai caldă pe care aș face-o elevilor/studenților din România, precum și elevilor/studenților din Israel, între care se numără și nepoatele mele – este să poată avea un ministru al Educației Naționale care să le ofere, spre audiență și spre lectură, texte precum cele conferențiate și publicate de ministrul Ion Petrovici în anii '40, citate pe scurt în acest articol.»

NICOLAE MANOLESCU

“Holocaustul și Gulagul”, în *România literară*, nr. 9, 11-17 martie 1998

«Mi se pare limpede și un alt lucru: între cei care denunță, abia astăzi în chip semnificativ, ororile gulagului și cei care au denunțat vreme de decenii ororile holocaustului s-a născut o concurență absurdă, dar bazată nu pe cîștigurile fiecăruia în propria argumentație, ci pe combaterea argumentației și dovezilor celuilalt. Este ca și cum descoperirea că a existat un gulag ar pune sub semnul întrebării existența holocaustului. Cineva se teme să piardă monopolul dezvăluirii crimelor împotriva umanității? O probă indirectă în sprijinul bănuiei mele este procesul intentat lui Garaudy în Franța, care nu spusese că n-a existat holocaust, dar că s-a făcut un teribil lobby în jurul lui. Ei bine, chiar pierderea monopolului asupra acestui fel de lobby se pare că-i neliniștește pe unii. E însă incorect și imoral să astupi gura celor care plîng milioanele de victime ale comunismului numai din teama că nu vor mai rămîne destui să plîngă milioanele de victime ale nazismului.»

cator. Astfel, ai surpriza de a-i vedea acolo pe unii dintre membrii Gărzii de Fier (...) și pe alți înalți demnitari de stat, între 1940-1944, prezentați ca victime inocente ale comunismului și ridicați la rangul de martiri ai patriei.

Mai mult, la începutul lui decembrie 1997, Muzeul Țăranului Român – instituție de stat – a consacrat o zi omagială lui Corneliu Zelea Codreanu, fostul șef al Gărzii de Fier, sub pretextul unei manifestări comemorative a luptei armate a partizanilor anticomuniști din anii '50.»

GABRIELA ADAMEȘTEANU, RODICA PALADE

“Fascism și Comunism”, în 22, nr. 7/417, 17-23 feb. 1998

«Considerăm că articolul “Nou acces revizionist în România”, semnat de Radu Ioanid și Alexandra Laignel-Lavastine și apărut în *Le Monde* (...), este necesar să fie cunoscut de publicul românesc. Îl reproducem (...), dorind, totodată, să ne manifestăm rezerva față de unele afirmații conținute și să corectăm unele inexactități. (...)

De la început trebuie spus că nu ni se pare îndreptățită punerea sub semnul întrebării, așa cum fac autorii articolului, a dorinței societății românești de azi de a-și ocupa locul cuvenit în Europa, din cauza unei inițiative a procurorului general. (...)

Foarte nedreaptă ni se pare opinia autorilor despre Memorialul de la Sighet. (...)

MONICA LOVINESCU
 "Nu e momentul?",
 în *România literară*,
 nr. 9, 11-17 martie 1998

« (...) Tudor Vianu a semnat și publicat prin 1960 un opuscul în limba franceză și în cadrul UNESCO-ului intitulat *Permanences de la littérature roumaine*. Francezii erau invitați să ia contact cu o literatură dominată de A. Toma și din care lipseau, printre alții, Iorga, Hașdeu, Maiorescu, Matei Caragiale, Ion Barbu, Vasile Voiculescu, Hortensia Papadat-Bengescu și mai toți scriitorii de valoare pentru a face loc prolecului zilei în frunte cu Gafița și Boris Buzilă. (...) Răspunsul prompt dat de bunii noștri scriitori veniți din România – dar și de unii din Paris – e exemplar nu doar pentru limbajul ei și pentru gândirea de lemn: NU E MOMENTUL. Să lăsam judecata pe seama generațiilor viitoare. De ce datoria de a face ordine în arhivele literaturii române le-ar reveni lor mai curând decât nouă?

E momentul de a pune în chestiune întreaga operă literară și științifică a lui Mircea Eliade întinzându-se pe vreo 60 de ani – și cam tot atâtea scrieri – din pricina a vreo zece sau douăzeci de articole publicate de-a lungul unui an sau doi.

Nu e momentul de a ne ocupa de cei care au făcut propaganda regimului comunist în timp ce închisorile țării gemeau de nevinovați, iar cultura română era decapitată?»

DORIN TUDORAN
 "Nepoții gornistilor" (II),
 în *România literară*,
 nr. 12, 1-7 aprilie 1998

«Am scris nu o dată despre ineptia "Evreii au adus comunismul în România, ei să plătească", așa cum am scris și despre iraționalul refuz al multor evrei de a recunoaște rolul jucat de numeroși corelegionari ai lor în ceea ce a fost numit "bolșevizarea României". (...) Mi s-au reproșat prietenii și co-laborările cu... antisemiții Ileana Vrancea și Michael Shafir. (...)

Interesant este să-l vedem pe dl. Ioanid considerând azi că folosirea noțiunii "Holocaust roșu" ar înlesni "echivocuri și ocultări". În felul acesta, Domnia sa se alătură inacceptabilei teorii de tip Mink-Szurek care, practic, ne somează să nu mai facem nici un paralelism între fascism și comunism, cele două maladii gemene ale acestui secol. Nu ni se explică nici de ce evreii ar avea dreptul la un lobby internațional care să nu ne lase pradă amneziei, iar ceilalți, victime "doar" ale gulagului, n-ar fi îndrituiți să pună sub acuzare "Holocaustul roșu". Indiferent că sînt crime de clasă sau crime de rasă, spre a folosi "categoriile" Mink-Szurek, Holocaustul și Gulagul constituie crime împotriva umanității. (...)

Emanați la putere după 1989 sau demonizînd România din afară, unii nepoți ai gornistilor din fosta fanfară Agitprop sînt iritați încontinuu. Oare de ce? Ce-i frămîntă? Care-i buba?»

IOAN BUDUCA
 "Care-i buba?",
 în *România literară*,
 nr. 15, 22-28 aprilie 1998

«După apariția *Cărții negre a comunismului* și după condamnarea penală a cărții (sic!) lui Roger Garaudy, *Miturile fondatoare*

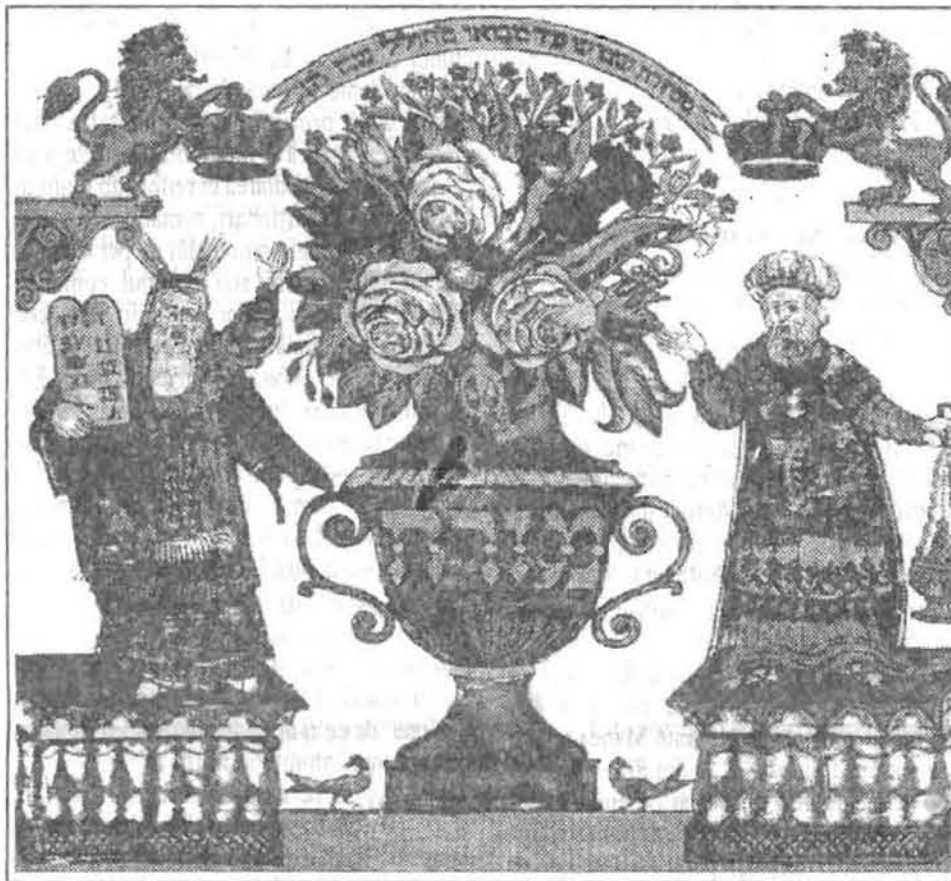
ale politicii israeliene, buba a fost spartă. Știm, acum, compoziția puroiului ce stătea închis în bubă și putem formula diagnosticul bolii care a erupt în acest puroi (sic!). Avem de-a face (am avut de-a face) cu o falsificare enormă a istoriei acestui secol, cu o ideologizare perversă a mentalului colectiv, una potrivită căreia cea mai gravă crimă împotriva umanității în acest secol i-a avut victime pe evrei, în vreme ce victimele comunismului n-ar avea dreptul să pretindă că au fost trecute printr-un holocaust.

Adevărul adevărat este că victimele comunismului n-au acest drept, dar nici evreii

popula cu evrei de cea mai bună calitate intelectuală și morală, nu cu pleavă și lumpen-inteligenție.»

DORIN TUDORAN
 "Mitologii recurente",
 în *România literară*,
 nr. 16, 29 aprilie - 5 mai 1998

«Vom vedea, fie și numai pentru o vreme, o Franță reamintindu-ne de cea în care Sartre îl vîna pe Raymond Aron doar pentru că acesta din urmă, alături de Hannah Arendt, stabilise similitudinile între nazim și

sacrificați de hitlerism nu îl au. Holocaustul înseamnă arderea de tot a victimei jertfite ritual de evreii înșiși în cadrul ceremoniilor religioase iudaice pentru îmbunarea Dumnezeului lor. Asta înseamnă holocaust și nimic altceva. Nu este o metaforă.

Or, Hitler n-a fost evreu și nici practicant al ceremoniilor religioase iudaice n-a fost. Crimele cărora le-au căzut victime evreii sub hitlerism sînt crime împotriva umanității, la fel cum și crimele cărora le-au căzut victime ne-evreii tot crime împotriva umanității sînt. Nu sînt, unele, de rangul întâi, iar altele, de rang secund. (...) De unde asimetria (...)?

Un prim răspuns ar fi că lobby-ul inteligenței occidentale de stînga se apără de propria sa eventuală culpabilizare pentru prea îndelungata trecere sub tăcere a Gulagului. (...)

Există, însă, și un răspuns mult mai... periculos. Unul dintre acelea care îți pot retrezi instinctul de frică dacă ți-ai propune să-l argumentezi. Acest răspuns înfricoșător a fost, însă, formulat și argumentat. Din pricină că instinctul de conservare, prin frică, domină încă, fie și numai memoria noastră istorică, am să-l sugerez la modul esopic, deși el este formulat în clar acolo unde este și argumentat.

Theodor Hertzl, părintele sionismului politic. I-a formulat el însuși prin următorul raționament: "Antisemitismul va fi principala noastră aliat". Era vorba de a defini modalitățile prin care viitorul stat Israel se va

comunism? Greu de bănuț. Mai puțin improvizabil ar putea fi felul în care ar reacționa Parisul socialistilor d-lui Jospin în fața ideii ca în inima orașului să se ridice un *Muzeu Memorial al Gulagului*.

NORMAN MANEA
 "The Incompatibilities.
 Romania, the Holocaust
 and a rediscovered writer",
 în *The New Republic*,
 April 20;
 republicat în 22,
 sub titlul "Incompatibilitățile",
 nr. 23/433, 9-15 iunie 1998

«În dificila tranziție spre democrație, țările din Estul Europei sînt supuse la două solicitări majore, într-o simultană mișcare înainte-înapoi. Mișcarea înainte privește contractul cu viitorul: adaptarea la cerințele economico-sociale ale lumii capitaliste, acreditarea internațională. Mișcarea înapoi ține de re-evaluarea istoriei dinaintea și din timpul comunismului, manipulat și falsificat de ideologia și interesele Partidului unic al statului totalitar.

(...) În România, chestiunea admiterii fostelor țări comuniste în NATO a produs o pasionată angajare pro-NATO a aproape întregului spectru politic. Trecutul traumatic al țării, văzut mai curînd ca rezultatul agresiunii vecinului de la Răsărit și al trădării Occidentului, decît al curenților vieții publice românești, părea să fie, brusc, vindicabil, prin promisiunea viitorului integrat,

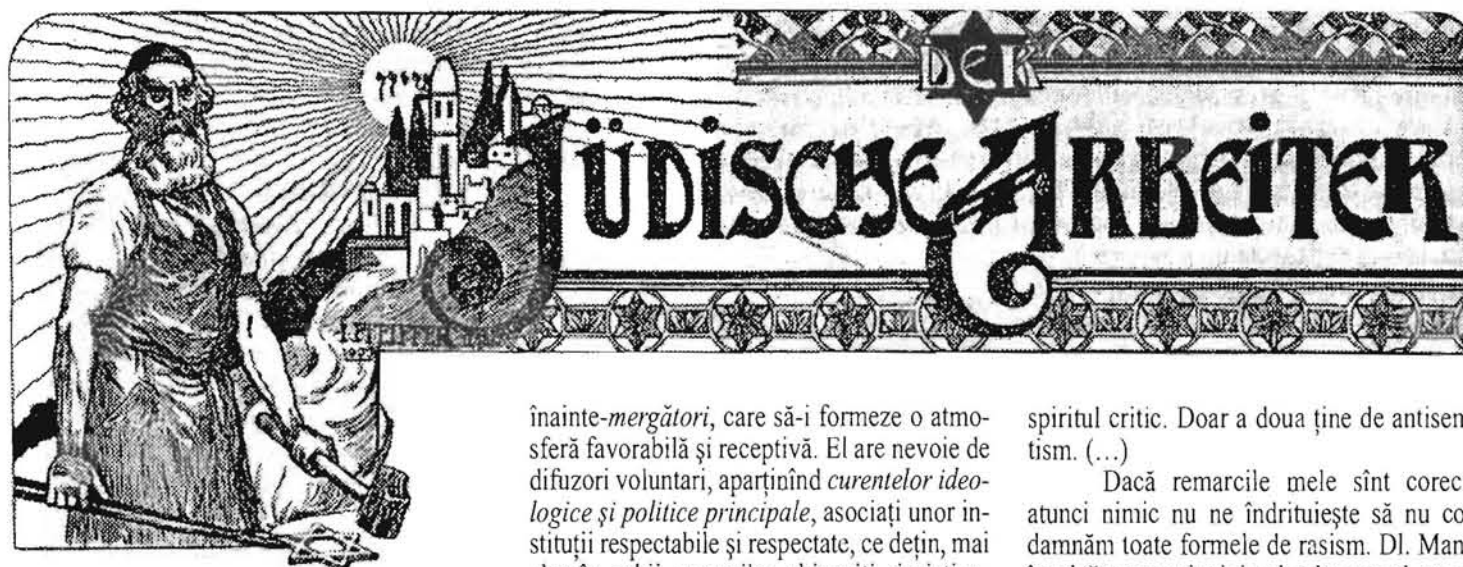
stabil, în comunitatea occidentală. Acest euforic moment politic, legat de viitor, s-a suprapus unui cultural, ținînd de trecut. Perspectiva înnoită a viitorului României confruntă o complicată retrospectivă: publicarea *Jurnalului* (1935 - 1944) scriitorului român-evreu Mihail Sebastian. (...)

Publicarea *Jurnalului* lui Mihail Sebastian a produs o puternică reacție în România. Mai multe ediții au fost epuizate și comentariile continuă. Textul pare să fi produs un adevărat "catharsis", într-o societate care ezită să-și recunoască propria contribuție la Holocaust și unde critica tradiției naționaliste în cultură este uneori considerată un act antipatriotic, dacă nu chiar o blasfemie. "Citindu-l, e imposibil să rămii același. Problema evreiască devine problema ta. O imensă rușine se întinde peste o întreagă perioadă din cultura și istoria națională, iar umbra ei te acoperă și pe tine", scrie Vasile Popovici (...).

Cei dispuși să facă din tragedia evreiască propria lor problemă nu sînt, totuși, prea mulți. Pentru un semnificativ număr de voci publice, Holocaustul pare a rămîne un "detaliu" (cum spunea Jean-Marie Le Pen) al ultimului război mondial. (...) În polemica stîmrită de apariția *Jurnalului* lui Sebastian nu au lipsit vocile "agastate" de această nouă mărturie de greutate în ceea ce pare multora excesiva prelungire a discuțiilor despre Holocaust. Deloc neașteptat, s-au exprimat dubii asupra autenticității textului, s-a speculat asupra subiectivității oricărui jurnal. Toate acestea, pentru a nu confrunta evidența celor scrise de Sebastian. N-a mai surprins că și identificările, nu foarte frecvente, cu suferința evreiască se exprimă într-un mod curios. În primăvara 1997, directorul Editurii Humanitas, care publicase *Jurnalul* lui Sebastian, a ținut la Comunitatea Evreiască din București o prelegere intitulată, emoționant, "Sebastian, mon frère". O declarație de simpatie față de suferința evreiască, pe care conferențiarul o motiva prin ceea ce suferise el însuși sub comuniști și ulterior. O analogie care nu mai lăsa loc pentru o reală condamnare a antisemitismului și Holocaustului sau pentru o analiză onestă a "fericitei culpe" a unor intelectuali ca Eliade, Cioran, Nae Ionescu, Noica.

Iar într-un editorial intitulat "Vinătoarea de vrăjitoare", directorul importantei reviste *România literară* deplîngea oprobiul public prelungit împotriva lui Céline și Hamsun, deplora campania "israeliană" contra lui Eliade, recenta dezbatere din Franța în legătură cu trecutul legionar al lui Cioran, ca și "exagerările" din *Jurnalul* lui Sebastian. Aceasta deși condamnarea publică (deloc unanimă) a lui Céline și Hamsun nu a împiedicat recunoașterea distincției lor literare, iar vinovăția nici nu era necesar atribuită scrisului lor, ci colaborării cu naziștii. Descriind comentariul critic într-o societate deschisă drept o "vinătoare de vrăjitoare" și comparîndu-l cu represiunea comunistă a vieții intelectuale, editorialul din *România literară* promova o șocantă confuzie de termeni. (...)

Ce am putea conchide din lectura lui Sebastian și din cariera sa postumă? Măcar atît: mișcarea "înapoi" a Europei de Est trebuie evaluată nu doar prin capacitatea de a moderniza structurile politice și economice, ci și prin aceea de a clarifica istoria recentă și a adresa întregul adevăr. Nu este o sarcină ușoară, dar este, mai ales și înainte de toate, menirea intelectualilor, nu a politicienilor.

Premisa viitorului stă în calitatea și probitatea înțelegerii trecutului.»

ANDREI CORNEA

“Oameni onorabili”, în 22,
nr. 17, 28 aprilie - 4 mai 1998

« (...) în fapt, în România există un rasism nedeclarat îndreptat împotriva romilor, atitudine ce are caracter de masă și care este asumată cu mai multă sau mai puțină discreție de poliție și justiție și promovată adesea de mass-media private sau publice. (...)»

Românilor le place să creadă despre sine că sînt profund toleranți și că diferitele “accidente” ale istoriei sînt întâmplări și că reproșurile ce li aduc sînt calomnii. Și totuși, intoleranța sub diferitele ei aspecte rămîne masivă și îngrijorătoare.

Și nu mă refer acum în mod special la anumite partide considerate extremiste sau ultra-șovine, parlamentare sau extra-parlamentare. Reduse la propria lor dimensiune, aceste partide nu vor reprezenta niciodată mai mult decît o minoritate, gălăgioasă poate, dar incapabilă, singură, să pună în pericol democrația. Spun “singură” fiindcă problema este că aceste grupuri primesc aliați voluntari sau involuntari din partea unor grupuri, personalități, jurnale ce reprezintă curențe principale ale societății românești, considerate în mod curent drept democratice.

Evident, luările de poziție rasiste, antisemite, șovine sosite din curențul principal sînt mai atenuate, mai nuanțate și mai ales sînt parțiale. Dar aceasta nu le inocentează. (...)»

Or, ar trebui știut că “virtuțile” intoleranței sînt indivizibile și că formele atenuate le pervertesc aproape întotdeauna pe cele virulente, atunci cînd reacția organismului social este anemică. Nu te poți declara “democrat” în general, ori, “liberal” în general etc. atîta vreme cît te poticnești în cazul particular. Rasismul, șovinismul, antisemitismul, sexismul se compun de “cazuri”, fiindcă oamenii înșiși, care îndură efectele lor, sînt “cazuri” și nu entități generice, transpersonale. (...)»

Afirm, prin urmare, că, dacă extremismul politic sau ideologic, de orice specie, mai reprezintă un pericol pentru România, aceasta nu se datorează numai propriilor sale forțe și nici măcar și nici numai actualei conjuncturi economice sumbre, care i-ar facilita ascensiunea. Pentru ca extremismul să-și facă lucrarea propagandistică și să contamineze o majoritate, el pretinde a avea agenți și

înainte-mergători, care să-i formeze o atmosferă favorabilă și receptivă. El are nevoie de difuzori voluntari, aparținînd curențelor ideologice și politice principale, asociați unor instituții respectabile și respectate, ce dețin, mai ales în ochii oamenilor obișnuiți și ai tineretului, multă autoritate și credibilitate.»

NICOLAE MANOLESCU

“Ce înseamnă să fii rasist”,
în *România literară*,
nr. 19, 20-26 mai 1998

« (...) într-un articol din *Le Monde*, din această primăvară, dl. Radu Ioanid și d-na Alexandra Laignel-Lavastine trag un semnal de alarmă împotriva primejdiei “reabilitării” memoriei lui Antonescu, lăsîndu-i, din păcate, cititorului francez impresia greșită că ideea ar fi împărtășită de toți românii, binecunoscuți pentru antisemitismul lor latent. Nu mai spun că o parte din informațiile furnizate în articol erau necontrolate. Mai de curînd, în revista americană *The New Republic* (20 aprilie), dl. Norman Manea reproșează unui editorial al meu din *România literară* (11-17 iunie 1997) că ar fi deplîns îndelungata marginalizare a unor scriitori ca Ham-sun și Céline, faimoși pentru opțiunile lor antisemite și filonaziste. Iată-mă bănuind de simpatii extremiste! Cum nu e vorba doar de mine, dar și de cîțiva colaboratori ai revistei pe care o conduc, vînați și ei pentru idei asemănătoare, mă văd obligat să răspund. (...)»

Aș remarca, în paranteză, că discuțiile cu pricina stau pe cutia de rezonanță a demersurilor pe care România le întreprinde în anii din urmă în vederea recunoașterii ei ca țară democratică. (...) Textul din *Le Monde* urmărește să așeze, fără doar și poate, România în colimatorul organismelor internaționale la care ea dorește să adere. Altfel spus, oferă motive de monitorizare pe mai departe a țării noastre, înainte de eventualele decizii ale occidentului. Dl. Manea privește lucrurile în același context politic strict actual. (...)»

În ce mă privește, găsesc condamnatibilă orice formă de extremism ideologic. În măsura în care atrage atenția asupra discriminărilor de tot felul, articolul d-lui Cornea reprezintă un reper de discuție. Mă deosebesc de autor doar în încercarea de a lega extremismul de cazuri. (...) Argumentul e falacios și comportă un risc. Rasismul e, înainte de orice, o ideologie. Desigur, pusă în practică, de naziști sau de comuniști, ideologia aceasta a lovit persoane sau a condus la crime. (...) Nu poate fi considerat antisemit cineva care batjocorește ori omoară un evreu decît dacă o face pentru că e vorba de un evreu, de un ins care aparține acestei etnii. (...) Dl. Manea ar trebui să știe că antisemit nu este acela care ar contesta, să zicem, valoarea literară a romanelor și eseurilor sale, ci acela care le-ar considera mediocre pentru că d-sa este evreu. Prima contestare ține de

spiritul critic. Doar a doua ține de antisemitism. (...)»

Dacă remarcile mele sînt corecte, atunci nimic nu ne îndrituiește să nu condamnăm toate formele de rasism. Dl. Manea încalcă acest principiu absolut moral, atunci cînd îi reproșează d-lui Gabriel Liiceanu că (...) a legat persecutarea evreilor sub regimul fascist (printre torționari, români care îi împărtășeau ideologia criminală) de persecuțiile îndurate de români sub regimul comunist (printre torționari, evrei care-i împărtășeau ideologia criminală). Dl. Liiceanu și-a intitulat conferința *Sebastian, fratele meu*. Dl. Manea vine cu o obiecție stupefiantă. “Este o analogie care nu lasă loc pentru evocarea, așa cum se cuvine, a antisemitismului și a holocaustului...” Am semnalat și cu alt prilej această imorală confiscare a suferinței. E nefiresc și, poate, inutil, să numărăm victimele, de o parte și de alta, să comparăm ororile: dar e firesc și, cu siguranță util, să le evocăm pe amîndouă. Ca și Hitler, Stalin a fost rasist. (...) Dacă dl. Liiceanu a văzut în Sebastian un frate, de ce n-ar vedea dl. Manea în victimele comunismului pe frații săi? (...)»

Aș încheia spunînd că nu-i înțeleg deloc pe “monitorii” de felul d-lor Ioanid și Manea. (...) E stupid ca dl. Manea să se războiască acum cu dl. Liiceanu sau cu mine.»

CRISTIAN TUDOR POPESCU

“Americii i s-a urît cu binele”,
în *Adevărul*,
nr. 2471, 11 mai 1998

« Stalinismul acestor “reglementări” legate de negri poate fi depășit doar de cele privindu-i pe evrei. Ferească Dumnezeu să exprim, de pildă, o părere critică vizavi de nu știu ce producție a unui evreu – ești calificat îndată drept antisemit și puternicul lobby evreiesc se năpustește concertat asupra ta. Ca să nu mai vorbim de vreo nedumerire, cît de mică, formulată în legătură cu Holocaustul – cazul Garaudy, petrecut în Franța e o copilărie pe lingă represiunea mediatică și instituțională care se exercită asupra vreunui astfel de “eretic” în Statele Unite. (...)»

După cum se vede, situația cea mai incomodă o are în SUA, în clipa de față, o persoană care este alb, bărbat, creștin, heterosexuale. La fiecare pas, el poate fi dat în judecată de copiii săi, de negri, de femei și cui îi mai trece prin cap.

Ceea ce se practică acum în SUA pe plan social este un soi de “comunism” cu ciudate reflexe familiare celor care au trăit în anii '50 în Est. În America am înțeles un lucru important: interesul disproporționat al occidentalilor pentru diverse categorii de marginali din România, handicapați, copii ai străzii etc., nu e rezultatul unei porniri în a ne denigra țara, prezentînd doar “aspecte negative”, ci aplicarea asupra României a

unui mecanism de gîndire pe cît de șui, pe atît de influent în chiar țara de unde vine occidentalul respectiv.»

VLADIMIR TISMĂNEANU

“Sînt fascismul și comunismul frați siamezi?”,
în *Cuvîntul*,
nr. 5 (253), mai 1998

«Fascismul și comunismul au reprezentat proiecte de inginerie socială absolută, mișcări “transformiste” pentru care vechea ordine burgheză era inamicul total. Ambele s-au născut din resentiment și au transformat revanșa, ura și invidia în mecanisme de mobilizare și înregimentare. A insista pe tema unui proiect inițial umanist, a credita leninismul cu valențele unei strategii a progresului istoric înseamnă a pierde complet din vedere date sociologice și istorice elementare. Nu modernizarea societăților est- și central-europene a fost scopul acestor mișcări, ci constituirea unor comunități organice perfect condiționate, adică perfect robotizate. (...) Refuzul ierarhiilor de valoare și instituirea unor criterii aberante (puritate rasială ori socială), mitul societății perfect organizate și al conducătorului iluminat care oferă soluții magice de salvare s-au întîlnit în proiectul totalitar cu estetizarea martiriului, cultivarea sacrificiului ca formă de mîntuire și anihilarea moralei tradiționale în numele unei utopii pe cît de vagi pe atît de periculoase. Logica societății burgheze (și accentuez asupra importanței noțiunii de burghezie) era una care respingea subordonarea mijloacelor față de scopul final. Apoteoza umanității ariene ori a societății fără clase (...) era substanța narcotizantă care steriliza conștiința morală din individ. A nu vedea aceste elemente ori a le nega de pe pozițiile unui “mesaj trădat” ține, în cel mai bun caz, de cecitate etică.

Trebuie să semnalez însă și tendința care discută (ori acuză) stînga radicală în termeni etnici mai degrabă decît politici. Se aud voci care susțin că minimalizarea tragediei Gulagului ar fi rezultatul unor eforturi de monopolizare a suferinței. Ni se spune uneori că lipsa de sensibilitate a Occidentului față de atrocitățile comuniste ar fi efectul unei fixații monomane pe tema Holocaustului. Trebuie spus că lucrurile sînt departe de a fi atît de simple: istoriografia vestică a abordat Holocaustul (deci așa-zisa “soluție definitivă” prin care naziștii au urmărit exterminarea fizică a populației evreiești din Europa) ca un subiect central al explicației fenomenului hitlerist abia după 1970 (...). Tot astfel, cei care se obstinează să invoce prezența incontestabilă a unor evrei în partidele comuniste nu înțeleg faptul că ideea revoluționară marxistă (apoi cea leninistă) ține de un macrofenomen ideologic care s-a întins pe întreaga planetă, de la Beijing la Havana. (...) După cum, dacă vrem să reflectăm în chip cu adevărat grav asupra catastrofelor acestui veac, ar fi instructivă o lectură a documentului Vaticanului pe tema Holocaustului. (...) acest document mi se pare de o imensă importanță, un text revelator pentru un efort onest de a privi în față și de a exorciza demonii trecutului. Cînd văd că unii intelectuali își pierd vremea găsind teme de analiză în ineptiile revizionist-negaționiste ale lui Garaudy, mă întreb de ce nu se ostenesc ei să mediteze asupra tulburătoarelor rînduri din documentul *Shoah: Ne amintim* în care, cu decență și autentică smerenie, doctrinarii ca-

tolici condamnă fără echivoc atât antisemitismul și terifiantele sale consecințe, cât și celelalte masacre în masă ale acestui sângeros secol (Gulagul, genocidul cambodgian, ororile produse de totalitarismul comunist în genere). Pledez, așadar, pentru nuanțe, empatie și sensibilitate, împotriva aglutinărilor sofiste și a mitologiilor născute din variante mai vechi sau mai noi de teorie a conspirației.»

CONSTANTIN ȚOIU
 «Les Juifs bien
 et les Juifs ordinaires»,
 în *România literară*,
 nr. 20, 27 mai - 2 iunie 1998

«Am mai remarcat un lucru, despre care scriu astăzi cu cea mai mare obiectivitate și fără nici o urmă de resentiment. Acest lucru, despre care azi încep chiar și evreii cei mai buni să scrie, e că, în proletcultism, un rol nefast l-au jucat, cîțiva ani buni, tot niște evrei, dar de proastă calitate și care îndreptățează zicerea unui prieten al meu, tot evreu, că atunci cînd un evreu este deștept, este deștept cît zece români, dar că atunci cînd este prost, e prost cît o sută – de români firește. În politică, în armată, în securitate, în cultură, presă, radio, în edituri și în mai toate posturile importante de conducere, șefii erau de cele mai multe ori evrei. Deși acești evrei erau niște oameni lipsiți de cultură, fanatici cu o maladivă sete de revanșă. Fiindcă suferiseră atîta, în război, de pe urma absurdelor legi rasiale, acum, beneficiind de victoria rușilor, intraseră, cum se spune, în pîine.

(...) Am scris despre prietenii mei Belu Silber... despre Al. Jar... despre atîția oameni de seamă, în compania cărora m-am simțit întotdeauna în siguranță. Rîdeam împreună de «autohtoni», dar numai de partea ridicolă, caragealiană; la fel cum rîdeam de evreii lor ajuși la putere, urînd România și poporul ei cum era de exemplu *Chișinevschi* acela, despre care confratele Mihai Storian scria că le reproșă rușilor că nu ne ocupaseră mai repede și «mai definitiv», adică de tot și fără nici un fel de tranzacții. Chișinevschi, despre care știu, tot de la un evreu plin de umor, că *sucupa în sertar*. (...)

Titlul e o parafrază după *Muntele vrăjît* al lui Thomas Mann. Deosebirea fiind că acolo e vorba de ruși bine și de ruși ordinari – locatarii celebrului Davos elvețian. »

DORIN TUDORAN
 «Șantajul» (II),
 în *România literară*,
 nr. 20, 27 mai - 2 iunie 1998

«Și oricît de receptiv am încercat să fiu la pledoarii invocînd tragicul sfîrșit al acestui om politic (Antonescu - n.m., G.V.), n-am încetat să mă îndoiesc nici un moment de gravitatea monumentală a erorilor pe care le-a săvîrșit. Cu toate acestea, afirmații, precum existența în România postdecembristă a «unui cult foarte consensual închinat marelui Antonescu», caracterizare globalizantă, menită să pună sub acuză întreaga societate românească de astăzi, mi se pare inacceptabilă. Și mă grăbesc să adaug, capabilă să împingă pe mulți «nedeciși» în tabăra adulterilor impenitenți ai lui Ion Antonescu. Recurgerea, o dată în plus la etichetări globalizante și verdicte *ex cathedra* privind vinovății colective nu au deloc darul de a stabili

parametrii unei dezbateri echilibrate. Dimpotrivă, pot determina nefericita «radicalizare» a unor conștiințe aflate la răscruce.»

DORIN TUDORAN
 «Gimnastica de întreținere
 sau pretextul Sebastian»,
 în *România literară*,
 nr. 22, 10-16 iunie 1998

«(...) avem de-aface, cred eu, cu o enormă nedreptate făcută editorului acestui *Jurnal* (al lui Mihail Sebastian - n.m., G.V.). Și mi-e teamă că, în asemenea cazuri, Sebastian, suferința lui și jurnalul apărut la Editura Humanitas devin simple pretexte pentru exprimarea altor nemulțumiri. De pildă, publicarea *Jurnalului* nu a declanșat cîteva lucruri la care sperau, poate, Norman Manea și alți colegi ai noștri. Primul – deși un eveniment editorial, comentat pe măsură, această carte nu a reușit să facă din Sebastian un scriitor mai mare decît este. Al doilea – apariția *Jurnalului* nu a determinat inteligența românească să-și asume, în mod colectiv, responsabilitatea pentru erorile și crimele administrației Antonescu, pentru climatul huli-ganic al acelor ani.

În demersul său de a semnală recrudescențe ale antisemitismului în România, multe din ele foarte reale, Norman Manea greșește grav lăsînd să plutească asemenea vinovății asupra «României literare», a directorului ei de azi. Norman Manea știe foarte bine că această revistă a fost, ani de zile, învinuită de oamenii dictaturii național-comuniste a lui Ceaușescu de filosemitism. S-a spus despre ea că este «jidovită». Asta pentru că «România literară» a scris despre cărțile unor autori ca Norman Manea. Există, probabil, o iritare absolut întemeiată a colegului nostru. Aceea că succesul său în America nu a fost semnalat cum se cuvine de presa românească. Este, într-adevăr, o eroare, căci orice succes de acest fel trebuie să fie o bucurie pentru cultura română. Pe de altă parte, acest succes (minuțios orchestrat, susținut de eforturi financiare și publicitare incredibile) nu poate face din Norman Manea un scriitor mai important decît este.»

DORIN TUDORAN
 ««Iubești poporul?»»,
 în *România literară*,
 nr. 23-24, 17-23 iunie 1998

«Știm, chiar dacă nu cu toții, ce i se impută lui Garaudy în verdictele din Elveția și Franța. Ce nu vrem să aflăm, să discutăm este ce nu i se iartă, de fapt, fostului comunist, evreului trecut la islamism. Și ce i se impută prin verdictele unor unor tribunale, chiar dacă ar fi în întregime întemeiat, nu se suprapune neapărat peste (sic!) ce nu i se iartă multiapostatului Garaudy. Vrem să discutăm aceste lucruri, sau doar ne dăm după piersic, preferînd sumarele execuții de presă conținute în trei rînduri-sentință? Sînt multe lucrurile amenințătoare ce se produc în România, dar a deplînge, așa cum o face dl. Z. Ornea, lipsa din legislația românească a unei legi de felul celei pe baza căreia a fost condamnat Garaudy în Franța nu cred că e potrivit. Căci legea cu pricina are defectul de a instaura, în fapt, *delictul de opinie*. În funcție de cum este minuită, ea lovește nu doar în vinovați, ci și în nevinovați.»

NORMAN MANEA
 «Lectura infidelă», în 22,
 nr. 23/433, 9 - 15 iunie 1998

«Nu de filoextremism sau filorasism îl suspectăm pe domnul Manolescu, ci de acele lunecoase și bizare «incompatibilități» (...) la care se referă Sebastian și față de care nici acesta nu se dovedise, pînă la urmă, imun. Coruperea, în cotidian, a noțiunii de «incompatibilitate» morală și intelectuală – una din temele vieții lui Sebastian și ale tulburătorului său *Jurnal* – rămîne, cred, o temă de actualitate. (...)

Nu mi-am închipuit, să zicem, că acei critici care mi-au elogiât, în România, scri-sul, ar fi rezolvat astfel problema antisemitismului, cum nu cred, acum, că lipsa de rigoare a editorialului «Ce înseamnă să fii rasist» s-ar datora vreunei prejudecăți etnice a autorului. Este mult mai simplu: «estetica infidelității», pe care criticul a desăvîrșit-o cu atîta farmec, nu poate fi aplicată, vai, în etica publicisticii, cu același succes ca în literatură. (...)

Céline și Hamsun nu au fost judecați pentru «opiniile» lor, ci pentru colaborarea cu inamicul. Nici Eliade nu a fost internat, alături de alți legionari, în lagărul de la Miercurea Ciuc, pentru delictul de opinie. Dezbateră de astăzi despre extremismul de dreapta sau de stînga al unor importanți scriitori nu are ca scop să-i aducă, postum, în fața vreunui tribunal, ci să educe, atît cît se poate (nu prea mult, constatăm) opinia publică în spirit critic (...).

Cît privește soarta operei, nu sînt motive de alarmă. Prestigiul literar al lui Hamsun, totdeauna enorm, a fost revitalizat recent (...). În cazul Céline, abjecția sa «fericită», greu de uitat, n-a împiedicat clasicizarea operei, amplu și elogios comentată (...). Nici interesul pentru scrierile lui Eliade nu a diminuat după animata controversă; aș zice, dimpotrivă. (...)

Da, prelegerea domnului Liiceanu, inclusiv titlul, mi s-au părut nepotrivite, de un exces stînjinator. Apelativul «frate» este, firește, emoționant, cum am subliniat, confertit fie și postum lui Sebastian, dar nu cred că retrospectiva suferințelor personale ale conferențiarului era cu adevărat necesară pentru a justifica solidaritatea. S-ar putea, desigur, să mă înșel, să fie vorba doar de un alt registru de sensibilitate, dar de aici și pînă la «încălcarea» unui principiu «absolut moral» este cale lungă. Cît despre expresia la modă «imorala confiscare a suferinței», ce să mai spun? Că este, evident, din nou, o eroare de lectură și de atribuire? Ar fi prea puțin, mult prea puțin spus.

Domnul Nicolae Manolescu se întreabă de ce nu aș vedea și în victimele comunismului pe frații mei, cu atît mai mult cu cît am suferit de pe urma ambelor sisteme. Nu cred că trebuie neapărat să-mi revendic «frăția» de la tribună, pentru a mă simți profund solidar cu victimele, solidaritate exprimată, de altfel și public, nu o dată. De asemeni, nu sînt deloc convins că trebuie să egalizez pînă la confundabil Holocaustul și gulagul (ar fi să mă molipsesc de acea pernicioasă «lipsă a nuanțelor», cum bine știe Nicolae Manolescu) pentru a fi oripilat de ambele tragedii, de care am fost, deopotrivă, ob-sedat în tot ce am scris.»

NICOLAE MANOLESCU
 «Răspuns la răspuns»,
 în *România literară*,
 nr. 23-24, 17 - 23 iunie 1998

«Reacția dlui Manea este așa dar una de scriitor enervat de critică. Deduc că iritarea d-sale se datorează mai mult bănuiei că aș avea o părere mediocră despre literatura pe care a scris-o decît convingerii că aș fi antisemit. Îi sînt recunoscător pentru asta, chiar dacă n-o spune pe șleau: în definitiv, dl. Manea mi-a «reperat» onoarea. Fie și fără să vrea. Subconștientul d-sale se dovedește corect.»

ALEX. ȘTEFĂNESCU
 «Protest», în *România liberă*,
 17 iunie 1998

«Un scriitor original din România și stabilit în SUA, Norman Manea, a publicat nu demult în revista «The New Republic» un articol în care, printre altele, acuză societatea românească că «ezită să-și recunoască propria contribuție la Holocaust». În același articol este menționat ca exemplu pozitiv (deplîngîndu-se, însă, caracterul lui de excepție) un autor din Timișoara, Vasile Popovici, care... nu ezită. «O imensă rușine – afirmă Vasile Popovici, referindu-se la valul de antisemitism din deceniul patru – se întinde peste o întreagă perioadă din cultura și istoria națională, iar umbra ei te acoperă și pe tine».

În ce mă privește, ca membru al societății românești de azi, refuz să-mi recunosc vreo contribuție la fapte săvîrșite înainte ca eu să mă nasc. (...)

În mod similar, resping ideea că umbra rușinii pe care o simte Vasile Popovici întinzîndu-se peste el s-ar întinde și peste mine. Consimt să mă rușinez – dacă ar fi vreodată cazul – exclusiv pentru faptele mele.

Norman Manea (de altfel, un scriitor lipsit de talent, judecînd după cărțile filosofice și prolix pe care le-a publicat în România) are o atitudine de megaloman agresiv, acuzînd de peste ocean întreaga noastră societate. (...) Mă consider insultat fără nici un motiv de Norman Manea.»

RADU G. ȚEPOSU
 «Cazul Garaudy», în *Cuvîntul*,
 nr. 6/254, iunie 1998

«Potrivit Constituției statului francez, libertatea cuvîntului este garantată. Nu există delict de opinie în legislația Franței. Roger Garaudy a încălcat, totuși, legea. (...)

(...) libertatea cuvîntului n-are cum să fie absolută. Așa cum nu este, de pildă, în cazul calomniei.»

MIRCEA MIHĂIEȘ
"Sănătoșii închipuiți",
în *România literară*,
nr. 25, 24 - 30 iunie 1998

«Ca și cum n-am avea destule probleme economice, sociale și politice, iată că discursul rasist și antisemit, ca și izbucnirile xenofobe tot mai numeroase, încep să ocupe prim planul dezbaterii publice. (...)

Rămîn la părerea că starea generalizată de criză a României poate produce în orice moment o tragică alunecare spre extremismul de stat. Încurajarea politicii care pune la stîlpul infamiei în continuare sectele religioase și vede în ne-ortodocși cetățeni de mîna a doua, nedemni să ocupe funcții publice importante, nu ne califică, orice ar susține corifeii național-xenofobi, pentru un loc între țările europene. Discriminarea pe bază religioasă e doar primul pas, dacă nu simptomul tîrziu, al corporatismului de stat, de nu chiar al fascismului.

Fără îndoială, nebuni, resentimentari, frustrați există pretutindeni în lume. Însă nicăieri ca la noi ei au la dispoziție atît de eficiente canale de comunicare a maladelor obsesii și de exhibare a dizgrațioaselor răni morale. Se poate, bineînțeles, trăi și în felul acesta. Numai că e îngrozitor de deprimant să vezi că destui români nu au înțeles nimic din lecția istoriei.»

MICHAEL SHAFIR
"O tragicomedie în desfășurare?",
în *Sfera Politicii*,
nr. 61, iunie - iulie 1998

«Și, din punct de vedere al datei la care aștern aceste rînduri, "sfîrșitul" se numește "Ce înseamnă să fii rasist", titlul articolului de fond din *România literară* din 20 mai 1998. Ioanid și Laignel-Lavastine sînt acuzați că ar lăsa impresia cititorului francez că ideea reabilitării marelui Antonescu "ar fi împărtășită de toți românii, bine cunoscuți pentru antisemitismul lor latent". Citesc și recitesc articolul și nu găsesc nici în rîndul capului nici una, nici alta. Unde, în ce parte a articolului, este vorba de toți românii? (...) Pot, însă, să ofer domnului Manolescu rezultatele unei investigații IRSOP din prima jumătate a anului 1995. La acea dată, potrivit celor publicate la 9 mai 1995 în *Adevărul*, 62% dintre cei chestionați aveau "o opinie bună" despre fostul conducător al statului.

E mult? E puțin? Ar fi domnul Manolescu de acord ca este cel puțin îngrijorător? Și cum, de atunci, s-au înmulțit destul de mult volumele și articolele disculpante și elogioase, crede domnul Manolescu că ar fi exagerat să presupunem că în anul de grație 1998 ponderea celor care au această opinie a rămas cel puțin aceeași ca în urmă cu trei ani? Cum nu cunosc nici o altă anchetă similară publicată de la acea dată, orice supoziție este, desigur, legitimă. Așa cum legitim este, fără îndoială, să afirmi, așa cum o fac cei doi autori în articolul publicat la 28 ianuarie, că avem de a face cu un "cult foarte consensual". "Consensual", desigur, nu înseamnă "general" și nici "toți", iar 62% (de n-ori fi între timp mai mulți) este o cifră care se înscrie, desigur, în rigurozitățile necesare aplicării acestui termen. Cei doi mai afirmă

că "mitul Antonescu" este departe de a fi "doar apanajul formațiunilor ultranaționaliste". Este aceasta o afirmație inexactă? (...)

Aș fi primul care să adere la necesitatea diferențierii între etic, etnic și estetic, și nu m-aș aștepta ca lovinescianul care este Nicolae Manolescu să facă altfel. Céline și Hamsun, doar două dintre mai multe nume care nu pot fi excluse din literatură fără a o păgubi de adevărate comori, nu trebuie și nu pot fi excluși, așa cum, de acord cu dl. Manolescu, nu vād cum Mircea Eliade ar putea fi exclus dintr-o istorie a literaturii române. Numai că s-ar impune cîteva condiții în acest demers. Prima ar fi să nu operăm, pe de o parte, cu categorii politice asupra unora și cu categorii estetice asupra altora. (...) Îmi este greu - ba nu, imposibil - să vād cum intră în această (ultimă - n.m., G.V.) categorie un Roger Garaudy, în apărarea publicării cărui dl. Manolescu vine în numărul 9 al editoria-ului publicat anul acesta sub titlul, din nou

de a evita condamnarea tuturor formelor "de rasism". "Logica" este demnă de urmărit în detaliu. Mai întîi, comunismul ar fi, și el, o formă de rasism. Nu a fost și nici nu este. Ceea ce, desigur, nu înseamnă că anihilarea fizică în numele "luptei de clasă" ar fi cu ceva mai justificată decît cea în numele "luptei de rasă". Ideologia criminală rămîne criminală, dar escatologia ei e diferită. Nu am spus, să fim bine înțeleși, că ar fi și justificată. (...)

Ce mai reproșează domnul Manolescu lui Radu Ioanid și lui Norman Manea? Faptul că aceștia ar funcționa ca "monitori" ai României, în scopul de a așeza "România în colimatorul organismelor internaționale la care ea dorește să adere". (...) Apoi, dacă criticului literar Nicolae Manolescu i se poate trece cu vederea o anumită ignoranță politică, nu așa stau lucrurile cu un fost șef de

poziție titulesciană, potrivit căreia o politică internă "sănătoasă" este cea mai bună rețetă pentru un succes pe plan internațional?

Las acum la o parte faptul că lobby-ul evreiesc de la Washington s-a angajat să sprijine aderarea României la NATO. Cine este de vină că ea nu a fost încă obținută? "Monitorii" de origine etnică a lui Ioanid și Manea, desigur. La urma urmelor, dacă evreii vor, pot. Și una, și alta. Argumentul tautologic este reflectat perfect în paginile *României literare* din ultimul an. (...)

Aceste rînduri au dorit, în primul rînd, să tragă un semnal de alarmă. (...) Au fost, în același timp, o încercare, naivă poate, de a pune o "ogîndă în față", în speranța că gravitatea afirmațiilor mai-sus analizate nu este total clară autorilor lor. Dacă așa ceva se numește "monitorizare", îmi asum cu mîndrie și eu acest titlu. Dar mai presus de toate, ele au urmărit să se constituie într-un posibil document al unui fenomen de care vorbește Manea, și a cărui menționare (oare întîmplător?) este evitată de Nicolae Manolescu în reacția sa la articolul din *The New Republic*. Este vorba de "rinocenizare", un fenomen, este necesar să subliniem de două și de trei ori, care survine treptat.»

ANDREI CORNEA
"Accident sau simptom?", în 22,
nr. 25, 23-29 iunie 1998

«Mă așteptam, firește, ca articolul meu "Oameni onorabili" (...) să irite. Și nu doar fiindcă mă refeream acolo la existența, în România, a unui rasism latent împotriva țiganilor sau la persistența unor atitudini xenofobe, antisemite sau sexiste. Teza mea era că nu doar anumite partide și personalități sînt de luat în atenție sub acest aspect, ci și ceea ce numeam "oameni onorabili", adică personalități sau instituții importante, aparținînd "curentului principal", de centru, asociate, în mod curent și, parțial, pe bună dreptate cu principii democratice și liberale, jurnaliști sau politicieni cu o intensă prezență mediatică și care se bucură de mult credit în rîndul opiniei publice. (...)

Or, replica a sosit, și destul de prompt, și destul de iritată, de acolo de unde nu mă așteptam: de la d-l Nicolae Manolescu (...) și de la d-l Dorin Tudoran (...). Care să fie motivul acestei iritări și al acestei promptitudini? Sper că numai obiecții de fond, căci nici unul, nici celălalt nu erau desemnați printre "oameni onorabili" și nici nu cred că există acolo vreun motiv pentru care ar fi trebuit să simtă implicat încluzi. Să-și fi spus ei, totuși, "de te fabula narratur"? (...)

Asemenea personalități sînt, spre deosebire de extremiștii notorii, mult mai credibili și persuasivi; ei pot influența serios societatea largă, tocmai fiindcă se fereșc să fie sistematici și ideologici sau fiindcă "tribalis-mul" lor se strecoară abil, la modul implicit, printre interstițiile unei ideologii liberale sau social-democrate. De obicei ei circulă ca agreabili "oameni de lume" în saloanele democratice; aștia doar că, uneori, pe neașteptate, "parveniții" se trădăză printr-o înjurătură. D-nii Manolescu și Tudoran îmi cer să numesc înjurătura înjurătură numai la rîndași. Ei bine, cu numesc înjurătura înjurătură și în saloane!

Iată, așadar, sofismul comis de criticii mei: ei confundă ideologia cu ideologia explicită, formulată ca atare, uitînd de specia ideologiei implicite, inevitabilă în circum-

emblematic, "Holocaustul și Gulagul". (...) Dar iată ce scrie pe coperta cărții lui Garaudy în versiunea volumului parțial tradus în românește și recent apărut la editura Alma Tip din România (...): "Nu este vina mea dacă cei care mă acuză sînt tocmai aceia care au organizat o afacere mondială din vînzarea ciolanelor bunicilor lor". (...)

Mai mult, "dacă dl. Liiceanu a văzut în Sebastian un frate, de ce n-ar vedea domnul Manea în victimele comunismului pe frații săi?" Numai că Manea nu face nicăieri afirmația unei asemenea indisponibilități. Poate fi ea dedusă din cele scrise de Norman Manea? Cîtuși de puțin. Ar putea fi vorba de o fraternitate intelectuală, și rămîne ca dl. Manolescu să demonstreze că Manea o refuză. Ceea ce nu îl împiedică pe distinsul critic literar să-i atribuie lui Manea intenția

partid, un fost candidat prezidențial și cu un (actualmente) președinte al Consiliului Național al unuia din cele mai importante partide politice din România. Dacă este vorba de Consiliul European, atunci bine ar fi ca domnul Manolescu să știe că toți, dar absolut toți membrii acestei organizații sînt supuși procesului monitorizării. Ceea ce domnia sa vrea să spună, în fapt, este că România riscă să fie plasată pe "lista specială" de monitorizare, ceea ce este cu totul altceva. Această listă urmărește evoluțiile în anumite state unde există destule motive de a ridica semne de întrebare sau îngrijorare în ceea ce privește înrădăcinarea democrației acolo. Sînt, însă, "monitorii" de vină? Ce rol joacă în acest proces articole de genul celui scris de proaspăt-reîntorsul Popescu? (...) Cu ce se deosebește această atitudine de cea a precedentilor guvernanti? Și n-ar fi mai rațională o

stanțele noastre. Și fiindcă ei nu prea găsesc în România ideologie explicit rasistă, xenofobă, antisemită etc., conchid că, în general, o asemenea ideologie absentează și că nu avem de-a face decât cu cazuri regretabile, dar nesemnificative.

Totuși, se poate întreba cineva, cum poate fi dedusă ideologia implicită din cazuri? Ce relevanță generală au cazurile? Aici, contradictorii mei comit încă un sofism: ei confundă cazul *accidental* cu cazul *simptomatic*. (...) Un om se împiedică și cade: *accident*; dar dacă omul are o anumită boală, căderea sa e un *simptom*. (...)

Sînt, așadar, destule motive care să sugereze caracterul de "simptom" al multor "cazuri". Și în fond, chiar dacă nu sîntem convinși de argumentele de mai sus, oare nu este preferabil să pariem pe vigilență și pe spirit critic, decât pe indiferență și pe autoliniștire? Dacă, în primul caz, vom fi infirmați, nu va fi nimic esențial de pierdut. Căci nu s-a văzut niciodată ca, printre cauzele rasismului, ale xenofobiei etc., să stea tocmai vigilența, fie și exagerată, împotriva rasismului, a xenofobiei! Dar, dacă în cazul al doilea vom fi infirmați, nu am face decât să colaborăm, prin neglijență și lașitate, la încă o "rinocerizare" a României. Or, cine ar dori-o, în afara, desigur, a "rinocerilor" înșiși?

VASILE POPOVICI

"Nu vorbeam în numele domnului Alex. Ștefănescu", în 22,

nr. 26, 30 iunie - 6 iulie 1998

« (...) Într-o privință, sînt și eu înclinat să-i dau dreptate domnului Ștefănescu. Fiindcă se simte - ca orice om cu mintea întreagă - cu totul străin de spiritul lui C.Z. Codreanu, Moța-Marin, Horia Sima, Antonescu și ceilalți, domnul Ștefănescu nu-și recunoaște vreo contribuție la ceea ce ei au săvîșit înainte ca el să se nască. Fără îndoială că așa stau lucrurile.

Dar nu aceasta era chestiunea în articolul "Evreitatea mea", publicat în revista *Orizont*, invocat în "Protest"-ul domnului Ștefănescu. Chestiunea era participarea unora dintre marile noastre spirite (Eliade, Noica, Cioran) la mișcarea de extremă dreaptă. Dacă domnul Ștefănescu i-a citit pe acești autori - și nu mă îndoiesc că a făcut-o, dacă îi consideră valori reprezentative pentru cultura noastră - și bănuiesc că-i consideră, dacă, citindu-i, s-a identificat sufletește, măcar în parte, cu ei, dacă admite că ei au lăsat prin opera lor o amprentă asupra noastră, atunci rușinea de care vorbeam în articolul citat (o cronică la *Jurnalul* lui Sebastian) "se întinde - într-adevăr - peste o întreagă perioadă din cultura și istoria națională, iar umbra ei te acoperă și pe tine". Acesta era contextul afirmației mele. Criticul literar Alex. Ștefănescu este liber să rămînă rece la drama conținută în *Jurnalul* lui Sebastian; în plus, Eliade, Noica și Cioran pot să i se pară figuri fără nici un rol în formarea sa ca intelectual român. Ceea ce rămîne însă de discutat în toată această poveste și ce nu aș vrea să discut, dintr-o delicatețe pe care n-o regăsesc în articolul domnului Alex. Ștefănescu, este rezonanța omenească pe care o trezește tragedia exprimată în paginile lui Sebastian (cui o trezește).

Oricum, în articolul din care domnul Alex. Ștefănescu citează, eu vorbeam despre impresiile pe care *Jurnalul* lui Sebastian mi

le-a lăsat mie și n-am pretins nici o clipă să le impun cuiva. Așadar, o spun răsplat: nu i-am cerut chiar nimic domnului Ștefănescu în mod special și, de aceea, nu văd prea bine ce anume îmi cere el acum. Și atunci, de unde atîta iritare în acest protest ce mi-e în parte adresat?

DORIN TUDORAN

"Syncategoremata", în 22,

nr. 27, 7-13 iulie 1998

«Nu am negat niciodată rasismul latent din România, pericolele naționalismului sau excesele dreptei politice. Dimpotrivă, mi-am manifestat, chiar dacă înainte de domnul Cornea, îngrijorarea față de erupția lor - posibilă sau deja înregistrată. Mai mult, în calitate de editor și director al revistei *Meridian*, am consacrat, integral, două numere naționalismului (...) și, respectiv, stîngii și dreptei (...).

Că scriu mai demult despre aceste subiecte decât domnul Cornea nu este o chestiune de merit, ci una de vîrstă, pentru care nici unul din noi nu poartă vreo vină. Dacă există vreuna, ea poate fi aceea că, uneori, ni se pare amîndurora că sîntem, cu tot dinadinsul, mai vigilenți decât alții. Aș! Nu sîntem.

Nu îmi sînt indiferente drepturile minorităților. Altfel n-aș fi semnat alături de Géza Söcz și Károly Király la începutul anilor '80 cunoscuta scrisoare către *Organizația Națiunilor Unite*. (...) nici n-aș fi denunțat, în aceeași an, antisemitismul transformat în politică de stat de dictatura național-comunistă a domnului Nicolae Ceaușescu; și nici n-aș fi scris, tot de pe atunci, despre prigoana împotriva bisericii greco-catolice. Ce n-aș fi semnat însă niciodată este un angajament cu vreo minoritate prin care să-mi asum obligația de a o considera - comunitatea ori membri în parte - necondiționat nepri-

hănită în orice situație. Majorități și minorități sîntem dator să respectăm un anume set de valori. Altfel, într-adevăr, totul eșuează. Tentativa privilegiilor și fățarnicia internaționalistă nu sînt cu nimic mai breze decât, să spunem, rasismului latent. (...)

Am fi amîndoi - domnul Manolescu și eu - niște sofisti. Se prea poate, numai că sofismele nu iartă pe nimeni, nici măcar pe domnul Cornea. Fiindcă mă tot trimite la *cazuri* - *symbebekota* aristoteliană, îi semnalez două lucruri la care poate medita, și nu de unul singur. Primul - între ipostazele celui care se împiedică și cade - *accidentul*, și a celui pentru care căderea este un *simptom*, mai poate exista una. Cineva îi tot pune piedici altcuiva, și acesta poate fi bănuț de un simptom de care, de fapt nu suferă deocamdată, dar pe care-l poate dobîndi cu timpul. Situația poate fi numită și *provocare*. Citeodată este și cazul României. Al doilea - domnul Cornea consideră că este preferabilă

tre ei un polemist recunoscut). Conținutul eseului lui Norman Manea a fost ignorat (de N. Manolescu), enunțat în fugă (de Dorin Tudoran), ori parțial (de Alex. Ștefănescu), în timp ce, ca o adevărată diversiune, accentele celor trei replici au fost puse pe negarea talentului, notorietății etc. de scriitor a lui Norman Manea.

Reproșurile făcute de Norman Manea lui Nicolae Manolescu (referitor la confuzia de termeni) și lui Gabriel Liiceanu (referitor la analogia între suferința evreiască și cea sub comunism) s-ar fi convenit analizate în contextul articolului "Incompatibilitățile". Eventual respinse, ambele, dar cu argumente, într-o discuție rațională.

Analiza "Incompatibilităților" a fost însă anulată din start, cu un singur argument, fals, chiar dacă emis pe mai multe voci, în mai multe registre stilistice. Un argument pe care nu l-am mai auzit din vremea în care ceea ce spunea Paul Goma despre regimul Ceaușescu era discreditat pe motivul că el este un "scriitor fără talent". (...)

În polemica de față, exact ca și în cazul lui Goma, nu era însă în discuție calitatea literaturii lui Norman Manea, nici "orchestrarea succesului" său (poate fi oare probată afirmația?), ci opinia despre *Jurnalul* lui Sebastian, încadrat în istoria unei perioade întinse, cu reverberații pînă în actualitate. (...)

La ora actuală, Norman Manea este cel mai tradus și mai comentat prozator român postbelic. Este însă dificil de demonstrat că succesul său s-ar datora unui singur articol, "Culpa fericită", primul din care opinia publică românească a aflat despre articolele pro-legionare ale lui Mircea Eliade. Numai că în SUA acest fapt fusese deja făcut cunoscut de Ricketts, biograful și monografistul lui Mircea Eliade, într-o carte voluminoasă, bazată pe documente. (...)

Desigur, negarea talentului lui Norman Manea poate avea un oarecare efect în România, dat fiind că ne aflăm acum în fața unui public eteroclit, parțial nou, cu lecturi mai puține. Dar soluția aceasta înseamnă eliminarea incorectă de pe terenul de joc a unui partener incomod, operată de un grup de jucători, instituți, chiar în timpul meciului, în postura de arbitri.

Și ea nu poate duce discuția despre fascism/comunism decât într-un cîmp viran, de periferie.»

10 iulie 1998

Monitor:
GEORGE VOICU

GEORGE VOICU - doctor în filosofie, conferențiar universitar în cadrul Facultății de Științe Politice și Administrative a Universității București. A publicat aproximativ 50 de studii, majoritatea acestora în domeniile științei politice și criminologiei. Este autorul volumului recent apărut *Pluripartidismul. O teorie a democrației* (București, Editura All, 1998).

vigilența (monitorizarea) decât indiferența, autoliniștirea. De acord. Și mai crede că, dacă ne înșelăm în ambele cazuri, în cel de-al doilea ne poate paște rinocerizarea, în vreme ce înșelîndu-ne în prima atitudine "nu va fi nimic esențial de pierdut". Iată un sofism exemplar, fiindcă ar fi multe de pierdut, totuși. Printre altele, încrederea. Triumful suspiciunii ar fi doar unul din tristele cîștiguri ale nefericitei situații. (...)

GABRIELA ADAMEȘTEANU

"Eficiența vechilor procedee", în 22,

nr. 27, 7-13 iulie 1998

«Am fost surprinsă de nivelul scăzut al acestei polemici în care a intrat echipa de primă mînă a *României literare* (Nicolae Manolescu, Dorin Tudoran, Alex. Ștefănescu, doi critici literari de autoritate, iar în-

CONTROVERSE

PRIVIND SITUAȚIA EVREILOR DIN ROMÂNIA

ÎN TIMPUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

DAN OPRESCU: Manifest o preocupare permanentă, aș îndrăzni să spun, în ceea ce privește manifestările de antisemitism, de la noi din țară sau din alte părți. Am aici un număr din 1995, numărul 32, al *Sferei Politicii*, în care un bun compartiment este dedicat antisemitismului. S-a socotit de cuviință că trebuie să ne ocupăm din nou de această problemă, în condițiile în care asistăm la un nou val de naționalism, de xenofobie și de intoleranță. Îl avem aici pe domnul Alex Mihai Stoenescu, care este scriitor, lucrează la unul din departamentele din cadrul Armatei Române, și care recent a publicat o carte ce a fost resimțită de multă lume, și mărturisesc că și de mine, ca fiind revizionistă. Din acest motiv, îl vom lăsa mai întâi pe domnul Stoenescu să își susțină punctul de vedere – care este amplu susținut atât în carte, cât și într-un articol mai concentrat dar foarte deschis, în numărul 60 din *Sfera Politicii* – și apoi vă rog să vă spuneți părerea.

ALEXANDRU MIHAI STOENESCU: Mărturisesc că aud pentru prima oară acest termen legat de cartea mea: *revizionism*, dar bănuiesc la ce vă referiți. Și anume, la faptul că am încercat să sparg un adevărat monopol instituit asupra acestui subiect, monopol care, datorită unor conjuncturi (pe de o parte, cele financiare, adică incapacitatea, lipsa financiară de a edita cărți bune în tiraje foarte mari, iar pe de altă parte reminiscențele, reziduurile propagandei, fie naționaliste, fie sovietice, comuniste) a făcut ca în momentul de față imaginea asupra acestui subiect să fie, în opinia mea, puternic deformată. Am considerat că este nevoie de un drum nou către realism, către o realitate documentată, și către înțelegerea contextuală a mărturiilor supraviețuitorilor – deoarece există încă supraviețuitori ai acestor evenimente.

Sigur că nu am timp și nici nu doresc să trec în revistă conținutul cărții mele, dar voi încerca să ating unul din subiectele cărții, care, aflându-se la început, a reprezentat cumva o premisă a cercetărilor mele.

Dînd la o parte propaganda naționalistă, mai veche sau mai nouă, care practic nu are justificare, trebuie să constat că există o serie întreagă de semne mari de întrebare, în cazul unei cercetări aplicate, la care este absolută nevoie să se dea răspuns. Primul mare semn de întrebare a fost dacă a existat într-adevăr un conflict între comunitatea evreiască din provinciile răsăritene și instituțiile românești, în primul rînd Armata Română, deoa-

DAN OPRESCU – Doctor în filosofie. Absolvent al Facultății de Filosofie, Universitatea București. Din 1997, președinte al National Office for Roma, Departamentul pentru protecția minorităților naționale din Guvernul României. Director al Programului pentru Societatea Civilă în cadrul Fundației SOROS (1996-97). Colaborator la revistele 22 și *Sfera Politicii*.

Colocviul Controverse cu privire la situația evreilor din România în perioada celui de-al doilea război mondial s-a desfășurat în organizarea Fundației Societatea Civilă, cu sprijinul financiar al Guvernului României, pe data de 5 iunie, la Casa Scriitorilor din București. Această manifestare a avut loc în contextul publicării cărților Armata, Mareșalul și Evreii de Alex Mihai Stoenescu și Mareșalul și Evreii de Radu Ioanid, care au stîrnit un mare interes privind situația evreilor din România în prima jumătate a anilor '40.

Cei doi autori au răspuns întrebărilor unor personalități implicate în problemele legate de istoria comunității evreiești din România: Lya Benjamin, Ticu Goldstein, Andrei Oîșteanu, Hary Culer, Liviu Rotman și alții. Discuțiile care au avut loc, mai ales datorită afirmării unor puncte de vedere foarte diferite, au fost aprinse și lămuritoare asupra stadiului în care se află această veche dezbatere azi.

Au participat personalități ale vieții publice, scriitori, istorici, reprezentanți ai corpului diplomatic, ziariști, membri marcanți ai comunității evreiești din România. Evenimentul s-a bucurat de atenția presei scrise și a mai multor posturi de radio și televiziune.

Publicăm în paginile ce urmează transcrierea integrală a lucrărilor acestui colocviu.

rece lucrurile au fost și sînt în marea lor majoritate simplificate – prezentîndu-se drept agresor și victimă – ele s-au generalizat. Ceea ce susțin anumite teze, inclusiv tezele naționaliste, este faptul controversat că în 1940 a avut loc o agresiune militară a Uniunii Sovietice împotriva României, și că o parte a populației (după unii, toată populația din provinciile răsăritene) s-ar fi asociat partizană acestei agresiuni militare. Aceasta a fost problema de la care am început și care mi-a pus cea mai mare întrebare: dacă se justifică o astfel de teză.

În arhivele Apărării Naționale există un fond de aproape 1.000 de pagini, care se referă exclusiv la această temă și care prezintă aproape unilateral dovezi – fie mărturii, fie documente, fie informații, fie rapoarte provenite de la serviciile specializate de informații – ale implicării populației evreiești

sau a unor elemente ale populației evreiești în această agresiune. De fapt, ceea ce trebuie definit pînă la urmă de către istoricii profesioniști este dacă într-adevăr ce s-a întîmplat în 1940, așa-numita retragere a trupelor române din Basarabia și Bucovina, a fost un ultimatum acceptat, cu consecințele politice de rigoare, sau o agresiune militară.

Argumentele acestor cercetători, care privesc lucrurile într-o formă conflictuală, sînt sprijinite de o serie întreagă de probe și de documente. Primul și cel mai important document reprezintă ansamblul, pachetul de legi internaționale asupra ducerii războiului. Aceste legi erau în realitate depășite, vechi, neamendate de istorie. Deși trecuse un prim război mondial peste aceste tratate (erau din 1907), vom vedea că, în conformitate cu ele, în 1940 a fost o agresiune militară precedată de un ultimatum – adică

înțelegerea între state acceptată sub imperiul forței de către România a fost încălcată imediat. Și acest fenomen nu a fost unul izolat.

După acest ultimatum acceptat s-a petrecut o serie întreagă de fenomene militare care au depășit cadrul înțelegerii între state, adică al acceptării ultimatumului. Și acest lucru a fost reprezentat de următoarele elemente: trupele sovietice intrate în Basarabia au depășit imediat cadrul prevăzut în ultimatum. În interiorul acestor provincii au fost organizate – din timp, și într-o anumită măsură înarmate – o serie întreagă de grupuri diversioniste, care au fost pregătite de Uniunea Sovietică în mod deliberat, pentru a duce acțiuni violente, acțiuni de luptă, și pentru a se constitui ca parte a acțiunii militare sovietice, dîndu-li-se din acest punct de vedere un caracter de beligeranță. Este vorba de grupuri care au fost compuse din comuniști, mulți dintre ei fanatici, și care au avut printre ele și evrei, și ucraineni, și români renegați, și alte naționalități, în general din zona minoritară. Aceste grupuri au cuprins un număr limitat de persoane, raportat la populația Basarabiei; dar subliniez – după opinia mea, nu există dubii asupra modului în care au fost pregătite din timp pentru a acționa violent. Ele au ucis, au făcut atrocități și au avut și o serie întreagă de alte misiuni, care și ele se înscriu, conform documentelor și normelor internaționale ale vremii, în categoria de agresiune. Au împiedicat deci retragerea trenurilor sau a convoaielor cu populație care se refugia sau cu militari, au capturat arme de la unitățile militare, au încercat să blocheze drumuri, poduri, au stocat și distrus alimente pentru a nu putea fi folosite, au omorît vitele și așa mai departe. A existat deci o serie de acțiuni neprevăzute în ultimatum, de la acțiuni de natură strategică și tactică pînă la acțiuni criminale, asasinat. La aceasta se adaugă o activitate propagandistică – în carte chiar am dat un astfel de document care provine din arhivele sovietice, asupra felului în care s-a desfășurat propaganda în aceste teritorii, în vederea agresiunii militare. Este vorba uneori de tiraje de milioane de publicații,

ALEXANDRU MIHAI STOENESCU – Absolvent al Facultății de Utilaj Tehnologic București și al Universității de Management. Deține atestatul de Press Officer, acordat de Statul Major al Trupelor SUA în Europa.

A colaborat la *Avant-Post Magazine*, *Memoria*, *Euromedia*, *Viitorul Românesc*. În anul 1997 a fost subsecretar de stat la Departamentul Informațiilor Publice din Guvernul României.

Cărți publicate: *Drumul Olandei și Șacalii conduc orașul* (romane respinse de cenzura comunistă); *Drumul Olandei*, *Patimile Sîntului Tomasso d'Aquino* (Premiul Academiei), *Misiunea Dominicană*, *Armata, Mareșalul și evreii*. De asemenea, are frecvente apariții în presă.

afișe, cărțile lui Stalin, prezentări ale comandanților militari și așa mai departe.

Un al treilea aspect, care este convenit cumva de cercetătorii de care vă vorbesc, și care își pun întrebarea, repet, asupra existenței unui conflict, inclusiv a unui conflict armat, ar fi acela al atitudinii populației din Basarabia. În momentul în care se constată că este vorba nu de un ultimatum și de o retragere convenită, ci de o agresiune militară, în acel moment atitudinea populației din zona în care intervine armata de ocupație se înscrie și ea, din punctul de vedere al legilor militare, în categoriile de beligeranță, categoriile de populație cooperantă. Și aici vreau să fac neapărat o precizare. Recent am găsit o sursă pe care o voi da publicității imediat ce o aprofundez; conform acestei surse, au existat destul de mulți evrei care au acționat în această perioadă de partea trupelor române, lucrând în condiții extrem de grele, unii dintre ei fiind prinși și asasinați, în sprijinul și în subordinea serviciilor de informații militare românești. Erau evrei patrioți, oameni care s-au luptat și s-au împotrivit, au dat informații și au sprijinit armata română în acest moment al retragerii. Eu am identificat, cercetând aceste documente, trei categorii de atitudini: prima a fost cea atitudine care respingea ocupația sovietică și era loială statului român, iar în privința evreilor este o atitudine de o mare responsabilitate, deoarece se știe foarte bine că regimul românesc nu le oferea, nici pe departe, statutul pe care trebuie să-l aibă un cetățean. Deși fuseseră ostracizați de către legile și regimurile de până atunci (legile de românizare), ei au rămas totuși fideli statului român. Este vorba de o populație restrânsă ca număr, dar ceva mai înstărită, și – un element extrem de important, asupra căruia eu nu am insistat în cartea mea – sioniști, o grupare importantă, solidă, care nu era favorabilă comunismului, și cu atât mai puțin Uniunii Sovietice.

A doua categorie este cea pe care am prezentat-o, și care este, repet, în continuare identificată drept o minoritate, a celor care au fost organizați în așa-numitele "grupuri de inițiativă pentru eliberarea Basarabiei", și care au fost obligați de către Uniunea Sovietică, prin serviciile GRU și NKVD, să adopte toate semnele distincte ale unei miliții, deci ale unei grupări paramilitare, așa cum erau prevăzute în legile internaționale. Adică au fost obligați să poarte însemne, să poarte armele pe față, să aibă un conducător în frunte și să acționeze în grup.

O a treia categorie o reprezintă, după părerea mea, marea masă, majoritatea populației din Basarabia, și aici mă refer la populația evreiască, care datorită condițiilor concrete, strivită între două forțe, una naționalistă care îi refuza drepturile fundamentale și normale, firești, pe de altă parte o mare putere, Uniunea Sovietică, care îi oferea, după cum se știe, în mod mincinos, tot felul de promisiuni pe care apoi nu și le-a ținut, a colaborat cu inamicul.

În aceste condiții, dacă se constată într-adevăr că se poate vorbi, din punct de vedere juridic, de o stare conflictuală de acest gen, atunci într-adevăr România reprezintă un caz particular, și nu poate fi încadrată în altă cazuistică europeană. Este un caz particular care, pe de o parte, a permis supraviețuirea unui număr însemnat de evrei în această zonă, în România, iar pe de altă parte, l-a pus pe generalul Antonescu (și apoi pe mareșalul Antonescu) într-o situație în

care a putut folosi aceste argumente de care vă vorbeam. Deoarece, dincolo de aceste cercetări, este cert că tot ceea ce am prezentat eu aici ca gândire militară sau politică militară este ceea ce se poate identifica ca a reprezentat gândirea politico-militară a lui Antonescu.

Este un conflict militar între România și Uniunea Sovietică, declanșat la sfârșitul lunii iunie 1940 (și nu la 22 iunie 1941). În acest conflict militar, populația evreiască, așa cum generaliza el neîntemeiat, s-a comportat, prin grupările înarmate despre care am vorbit, ca parte beligerantă, iar prin populația ostilă, ca parte cooperantă cu inamicul. Și atunci el se considera îndreptățit să aplice măsuri militare pentru această zonă. Antonescu a fost total depășit de activitatea de la fața locului și, în momentul părăsirii teritoriului, se poate vorbi, chiar cu posibilitatea de identificare, de asasinat, crime și abuzuri. Consider că dovezile sunt suficiente, și că această teză, după opinia mea, trebuie adâncită, cercetată de istorici profesioniști, pe bază de documente.

În momentul de față există un fond identificat în arhivele sovietice, din care eu nu am reușit să văd decât câteva documente; s-ar putea să fie fundamental, s-ar putea să fie o mare capcană. Deoarece, în momentul în care ne ducem către documentele sovietice și nu către documentele militare sau politice românești, capturate de sovietici, ne aflăm într-o situație extrem de delicată – cea de acum, nu o prefigurez –, pentru că în documentele sovietice autentice populația evreiască și ceea ce considerau ei comuniști acolo este prezentat în mod propagandistic, drept în mod general favorabilă agresiunii sovietice.

Documentele sovietice, fiind comuniste, își prezentau acțiunea ca fiind îndreptățită, așteptată cu bucurie și veselie și cu o întreagă cooperare din partea celor asupriți. Există o serie întreagă de generalizări periculoase acolo, și s-ar putea ca acest drum, repet, să fie o capcană. Atenția trebuie îndreptată către o serie întreagă de instituții profesionale, serioase românești, iar printre acestea îmi permit să numesc Secția a doua a Serviciului de Informații Militare al Armatei, care a consemnat și abuzuri, și crime, a consemnat, cred eu, aproape tot. Și acestea ar trebui analizate cu foarte mare atenție. Vă mulțumesc foarte mult.

D.O.: Eu vă mulțumesc. Consider că ați fost destul de provocator – provocator în sensul bun al termenului. Înainte să primim loviturile din sală, cred că ar trebui să recunoaștem faptul că legislația rasistă în România este inaugurată în 1938, dacă nu mă înșală pe mine memoria. Deci este vorba de Radu Goga, care introduce o legislație rasistă ce va dura până în 1944. În același timp, să nu uităm, după 1918, de fapt după 1919, Basarabia a devenit un loc de pedeapsă, funcționarii români care au fost acolo, reprezentanții administrației erau corupți. Sigur, și acum ne putem lăuda cu o corupție românească, dar corupția din Basarabia era faimoasă pe plan internațional și ne mîndream cu ea. În același timp, armata era parte a acestei administrații românești, care a lăsat urme. Dacă veți merge Chișinău, puteți vedea aceste urme sub forma unei anumite lipse de entuziasm, chiar a vorbitorilor de limbă română, sau moldovenească, născuți nu mai vorbim de rusofoni, în ceea ce privește o reunire, o realipire.

INTERVENȚII

ION ȘERBĂNESCU: În cuvîntul domnului Stoenescu se fac niște delimitări între comportamentul populației evreiești, cu care sînt de acord. Dar, în carte, dînsul vorbește clar de comunități întregi – subliniez, comunități întregi – care au luat parte la aceste acțiuni. Sigur, spune domnia sa, au fost și indivizi, dar și comunități întregi. Iar aici sînt multe citate. Aș vrea să-mi explice această schimbare de comportament.

În al doilea rînd, de ce nu a folosit arhiva MAPN, pe care am citit-o și eu? Există acolo peste trei sute de role, cu mii de documente, care nu sînt *fituici*, cum le denumește domnia sa, privind o anumită problemă legată de Odessa. De ce nu folosește documente în care apare clar comportamentul unei părți a populației neevreiești – atît funcționari superiori, cît și oameni simpli – față de Armata Română?

Există în volumele publicate de noi la Centrul de Istorie, și dumnealui le citează, documente din care reiese clar comportamentul autorităților românești față de populația majoritară, față de toată populația basarabeană. Există un document foarte clar al Frontului Renașterii Naționale din Orhei, care spune că "toți așteaptă să vină rușii". Domnia sa citează acest document, dar nu și această frază. Cei de la arhiva MAPN au recunoscut că acel document a fost înaintat forurilor superioare, Guvernului, MAPN-ului, Palatului Regal, fără această ultimă frază. Arhiva MAPN – și aș vrea să-i mulțumesc pentru onestitatea sa – dă și documentul integral și pe cel care a fost trunchiat. De ce nu a folosit domnul Stoenescu documentul integral, din care rezulta starea de spirit din acea perioadă?

A.M.S.: În cartea mea este o formulare pe care ar trebui să o cităm exact. Din punct de vedere istoric, este foarte puțin important că acești agresori din anumite localități, mai ales din sate, erau evrei, și mult mai important este că au acționat militar, au acționat cu arma în mîna împotriva Armatei. Iar eu, în carte, i-am prezentat pe acești oameni drept comuniști fanatici, arătînd că este foarte puțin importantă etnicitatea lor. Aici au fost și români renegați, așa cum erau numiți în epocă, și au fost și bulgari, cum am spus, și ucraineni. În documentele oficiale, românii sînt desemnați ca "români renegați". Eu am spus că erau *comuniști*, și că asta este calitatea lor principală, nu că erau evrei. Prin comunitate nu înțeleg neapărat comunitate evreiască. Este vorba de comunități care au acționat.

Într-adevăr, au fost sate care nu au avut armata acolo; au avut un amărît de primar sau de funcționar pe care l-au bătut sau l-au înjosit, și s-au manifestat ca atare pe fondul agresiunii militare.

ION ȘERBĂNESCU – Doctor în filosofie. Pînă în 1984 a fost profesor universitar la Institutul Politehnic București. În prezent, cercetător la Centrul pentru Istoria Evreilor din România. Autor al unei culegeri de documente privind evreii din România între anii 1940 și 1944. A publicat numeroase studii în *Revista de filosofie*, *Studii de istorie* și altele. Participant la congrese naționale și internaționale de științe sociale, istorie, filosofie etc.

istoric

1940-1942

- Antisemitismul ca politică de stat în România este introdus, pentru prima dată, de guvernul Goga-Cuza (27 dec. 1937).

- ianuarie 1938

- legea revizuirii cetățeniei -

Sanționată de regele Carol al II-lea, această lege preconiza doar revizuirea cetățeniei acordată populației evreiești. Din cei 728.115 de evrei din România, în 1930, a fost revizuită cetățenia a 84%. Aproximativ o treime din populația evreiască supusă revizuirii a fost radiată din rîndul cetățenilor români. Prin pierderea cetățeniei românești, evreii își pierdeau dreptul la muncă și deveneau apatrizi. Pretextul legii revizuirii cetățeniei a fost așa-zisa "invazie" a populației evreiești în România.

- 26-27 iunie 1940

- ultimatumul sovietic -

În timpul anexării forțate a Basarabiei, Bucovinei și Herței de către Uniunea Sovietică, sînt semnalate ciocniri între armata română, în retragere, și detașamente de ariergardă instruite de sovietici. Alexandru Șafran, șeful rabin al României subliniază solidaritatea Comunității Evreiești din România cu populația majoritară, desolidarizîndu-se în același timp de acei evrei care ar fi avut o atitudine violentă față de armata română.

- 3 Iulie 1940

- la Dorohoi -

Au loc manifestări antisemite violente. Oficialitățile din Dorohoi raportează uciderea a 50 de evrei de către militari din grupul 3 Grăniceri, în cimitirul evreiesc.

- iulie - august 1940

- primele legi de românizare -

Concedierea salariilor evrei din majoritatea domeniilor de activitate și impunerea de interdicții populației evreiești.

(continuare în pag. 13)

Asupra comportamentului populației neevreiești din Basarabia, în cartea mea există într-adevăr, fără a fi aprofundat – deci este un lucru pe care mi-l asum –, afirmații clare în privința modului în care a fost administrată provincia. În cartea mea sînt afirmații care i-au deranjat pe mulți alți oameni, oameni care privesc lucrurile altfel decît dumneavoastră.

I-a deranjat afirmația mea că Basarabia devenise un fel de Guiana franceză a românilor, i-a deranjat faptul că am spus că acolo erau trimiși toți corupții, așa cum ați spus și dumneavoastră, deci că a fost foarte prost administrată. Am dat și fragmente dintr-un document, și s-ar putea să fie cel despre care spuneți dumneavoastră.

Însă, asupra faptului că toată populația aștepta să vină rușii, această afirmație nu poate sta în picioare atît timp cît marea majoritate a încercat să se refugieze. Unii au reușit, alții au fost opriți să o facă. În carte folosesc un document, este vorba de acea cifră de aproximativ 43.000 de militari care au rămas în Basarabia. Sînt 43.000 de militari, ofițeri foarte puțini, mulți dintre ei basarabeni, care au preferat să rămînă pe loc, sau au fost obligați să o facă. Dar, din cercetarea făcută de Serviciul de Informații Militare, numai 11.000 din acești 43.000 au fost dezertori, adică militari care de bună voie au rămas acolo, pe loc. Restul reprezintă prizonieri, persoane care au fost împiedicate să plece, oameni asasinați. Deci tema pe care mi-o prezentați dumneavoastră, domnule profesor, este atinsă de mine și mărturisesc că nu este aprofundată.

Mai există un pasaj în carte, și cred că este în capitolul despre mareșalul Antonescu, unde prezintă foarte clar care sînt adevăratele cauze ale slăbiciunii politice și militare ale României în fața invaziei sovietice. Pe primul loc este politica externă greșită, pe locul doi sînt erorile asupra înzestrării și pregătirii armatei, pe locul trei administrarea proastă a provinciei. Și abia undeva foarte departe sînt lucruri care țin de atitudinea unor grupări sau a unor minorități față de Armata Română.

DOREL DORIAN: Voi începe prin a considera absolut îndreptățit punctul dumneavoastră de vedere, domnule Stoenescu, asupra situației disperate, dacă nu chiar tragice, în care se afla Basarabia în 1940; fără exagerare, dumneavoastră ați asemuit Basarabia Guyanei franceze – o arie de pedeapsă, un fel de *Guyana românească* –, o provincie

DOREL DORIAN – Desfășoară încă din tinerețe o bogată activitate literară și de presă, în paralel cu activitatea sa în domeniul energiei. Membru al Uniunii Scriitorilor din anul 1960, membru al Societății Ziariștilor din 1956. Din 1995 este redactor-șef al revistei *Realitatea evreiască*. Din noiembrie 1996, deputat în Parlamentul României, din partea minorității evreiești. Autor al volumului de eseuri *Mileniul II, ultimul sfert de oră* (1988). În revista *Magazin publică* ciclurile de eseuri "Starea de veghe" (1991-1996) și "Incursiune în paranormal" (1995-1996). Între anii 1984 și 1997 ține numeroase conferințe pe teme iudaice la Federația Comunităților Evreiești din România.

în care timp de 20 de ani nu se făcuseră investiții, în care se trăia mai prost decît oriunde în România, în care populația era real nemulțumită de tot și de toate (de guvernanti în orice caz) și în care corupția afectase toate structurile. Una din sancțiunile administrative cele mai comune în anii '30 împotriva celor care comiseseră ilegalități, abuzuri etc. era "deportarea în Basarabia", respectiv numirea celor vinovați în importante funcții administrative basarabene.

În acest context socio-istoric, atît ultimatumul sovietic din vara lui '40, cît și pătrunderea trupelor rusești au divizat populația Basarabiei în grupuri care se bucurau de această cedare teritorială, de intrarea rușilor, și altele care aveau luciditatea să înțeleagă că sovietizarea (comunismul) va constitui, cum s-a și întîmplat, un flagel nimicitor. Situația aceasta, cum ați și spus-o, este corect reflectată în carte (chiar dacă nu în suficientă mă-

nice din URSS. Se înșelau grav și aveau s-o afle curînd. Dar nu numai o parte a populației evreiești – zeci de mii, în opinia noastră – s-a înșelat atunci. După cum o recunoașteți și dumneavoastră în carte, mii de notabilități basarabene și zeci de mii de soldați români (cel puțin 11.000 de dezertori) au rămas pe teritoriul Basarabiei. Ca să nu mai vorbim de populația rusofonă, de bulgari, de ucraineni, ruși, lipoveni, găgăuzi etc. O bună parte din această populație rusofonă a pactizat, într-un fel sau altul, cu trupele invadatoare. Subliniez *invadatoare*, pentru că trupele rusești veneau să ocupe abuziv, prin dictat, un teritoriu care – în pofida unei ocupări la fel de abuzive de peste o sută de ani – aparținea de drept României. Pînă aici, după cum vedeți, sînt de acord cu dumneavoastră. Dar, după cum bine știți – și o recunoașteți, mai curînd printre rînduri –, în clipa în care Armata Română intră în Basarabia, în iunie 1941 (ca și

slujit excelent ideii unor represalii cu caracter general împotriva întregii populații evreiești. De altfel, intenția declarată în mod repetat de mareșalul Antonescu – și dumneavoastră cunoașteți cît se poate de bine stenogrammele Consiliului de Miniștri din acea perioadă – era deportarea întregii populații evreiești din Basarabia și Bucovina dincolo de Bug. Dar deportarea avea să înglobeze și pe evreii din Dorohoi, din Rădăuți, din Suceava etc. Mai mult decît atît, există documente, dintre care unul mi se pare absolut revelator (reluat și de noi într-un număr recent al *Realității Evreiești*)... Am în vedere telegrama mareșalului către Mihai Antonescu, din 3 septembrie 1941: "Toți evreii să fie readuși în lagăre! Preferabil în cele din Basarabia, fiindcă acolo îi voi împinge în Transnistria imediat ce mă voi degaja de actualele griji. Trebuie să se înțeleagă de toți că nu este lupta cu slavii, ci cu evreii. Este o luptă pe viață și pe moarte...". Acest text refuză comentariul și dubiul.

Plecînd de la faptul că un număr de evrei au acționat, din punctul nostru de vedere, al meu și al dumneavoastră, într-un mod nu doar inacceptabil, ci de-a dreptul revoltător, pînă la a acuza întreaga populație evreiască și a generaliza culpa discreționară și a lua măsuri represive cumplete care se vor termina cu zeci de mii de morți, diferența este enormă.

Desigur, trebuie să ne întoarcem mereu la documente (Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor a editat zeci de lucrări, despre care rareori se pomeneste un cuvînt)... Trebuie să adunăm în continuare probe, să-i reabilităm pe cei nevinovați, nu doar să-i acuzăm pe cei vinovați... Și să renunțăm la orice fel de prejudecăți... Pentru prima oară am auzit azi, aici, de la domnul Stoenescu, că a existat o populație evreiască care a colaborat cu Armata Română... (În 1940, atunci cînd evreii mai erau în armată, au existat și evrei uciși de grupările rusofone)... Au existat, s-a spus, evrei care au colaborat cu serviciile secrete române... Acest tip de abordare, complexă, fără partizanate, conferă o altă platformă dezbaterii... Rămîne cert însă că mareșalul Antonescu, în 1941-1942, a fost inițiatorul unei culpabilizări globale, deportarea evreilor a fost generală...

* *La recitirea integrală a stenogramei, dincolo de corecțiile minime, absolut necesare înțelegerii intervenției mele, aveam să constat că modul de structurare al dezbaterii – succinte intervenții dominate masiv de timpul acordat replicilor domnului Stoenescu (rareori contrareplici) – nu a favorizat întotdeauna punerea în lumină a adevărului. Să sperăm că vom putea reveni cîndva, în cadrul revistei Sfera Politicii sau al altor reviste (inclusiv Realitatea Evreiască) asupra unor concluzii care, la recitare, ni s-au părut pîrtinitoare. (D. Dorian)*

A.M.S.: Scrisoarea este publicată de mine, este în această carte, în întregime, și tot în carte am și un scurt comentariu asupra acestei scrisori.

În privința proastei administrări și a sărăciei din Basarabia – este prima temă a intervenției dumneavoastră –, în loc să vă răspund, vă rog să îmi permiteți să vă citesc un fragment din Tratatul internațional asupra ducerii războiului, semnat și de România și de Uniunea Sovietică, și care, la articolul trei, spune așa: "Nici un act de agresiune în sensul articolului doi al zisei convenții nu va

sură, sîntem din nou de acord). Este un început însă, și se cuvine să salutăm această abordare obiectivă.

Recunoașteți, din nou și pe bună dreptate, că și populația evreiască a Basarabiei era inevitabil divizată. Nu putea fi altfel. Cei mai mulți, în opinia noastră, nu uitaseră că statul român acceptase în cele din urmă emanciparea evreilor (le acordase cetățenia română în 1923), dar nu erau puțini nici cei care – influențați de propaganda socialist-comunistă – întrezăreau, cu o deplorabilă naivitate, o "superemancipare" și o reafirmare a etnicității lor în contextul raporturilor interes-

anterior, în diferite situații, în 1940), singurii culpabilizați, agresați, deportați, deseori uciși, sînt evreii. Și, uneori, țiganii. Repet, au fost zeci de mii de români – cifră minimă – care au pactizat cu rușii. Însă, pentru evreii care au pactizat, ca și pentru cei care nu au pactizat (marea majoritate) încep represaliile, represalii cutremurătoare, care nu exceptează pe nimeni, care acuză și sancționează global. Fără vreo judecată... Fără stabilirea unor vinovații... Fără nominalizarea celor care se făcuseră vinovați de vreo agresiune împotriva Armatei Române... Aș spune că vinovația unor evrei – și n-o vom contesta – a

putea fi justificat de vreuna din circumstanțele următoare: a) situația internă a unui stat, de exemplu structura politică, economică sau socială...". Nu mai continuu.

Deci nu poate fi justificată acțiunea Uniunii Sovietice asupra României de faptul că era săracie sau că era administrată prost de România. Dar eu spun că era administrată prost. Eu spun în ce bază a judecat Antonescu. Noi discutăm despre felul în care a judecat Antonescu de a ajuns în situația în care a ajuns. Acum vorbim despre sărăcia din Basarabia. Și din detaliile pe care le am, inclusiv din memoriile lui Carol al II-lea, este cât se poate de clar că Basarabia era o provincie săracă și prost organizată.

Ca unii dintre ei să fie evrei... Pe fondul unui antisemitism latent, care nu trebuie uitat nici o clipă, căci acest conflict nu este declanșat peste noapte, el are o întreagă istorie în spate, o istorie în care în România s-a dezvoltat o atmosferă antisemită.

Îmi pare rău, dar public eu în carte. Vă rog să citiți cartea și să vă pronunțați în cunoștință de cauză. Scrisoarea există integral în carte.

În privința represaliilor din momentul eliberării provinciei, sînt ușoare elemente de exagerare. Aici fac o paranteză, îmi cer scuze. Eu sînt, poate, printre cei mai fervenți critici ai lui Ion Antonescu. Cred că lucrul acesta s-a văzut și am acceptat toate consecințele acestei atitudini. Sub nici o formă nu pledez pentru iertarea sau acoperirea cumva a crimelor de care se face vinovat prin ordinele sale, prin atitudinile sale sau prin faptul că a închis ochii asupra unor fenomene.

Dar Antonescu a procedat în felul următor. L-a luat alături de el pe Mihai Antonescu, care era o hahaleră, un individ cu o anumită pregătire, și care se prezenta drept o somitate în politica externă internațională și în dreptul internațional. Aceasta este părerea mea despre Mihai Antonescu. Distanța de la sensul real al unor documente internaționale (inclusiv cel pe care l-am citit) și interpretările date de Mihai Antonescu, a dus inclusiv la crimă. Dar Mihai Antonescu i-a prezentat lui Ion Antonescu acest document, tratatul internațional asupra ducerii războiului, și i-a spus că este îndreptățit să atace. Prevedea prinderea celor care au atacat, deci a indivizilor care au fost înarmați, și pedepsirea celor care s-au manifestat favorabil, deci a colaboratorilor invadatorilor. Așa spuneau legile internaționale.

Mai există un fenomen pe care dumneavoastră îl uitați, domnule Dorian. După ce s-a produs ocuparea sovietică, s-au mai întîmplat niște lucruri în anul dintre '40 și '41. Cum ar fi: delațune pe toate planurile privind-i pe români, deportarea a 300.000 de români în Siberia, asasinate, gropi comune care au fost descoperite, și la Chișinău, și la Cernăuți, în momentul în care au intrat trupele române. Întîmplarea a făcut să descopăr și filmul unei astfel de gropi comune, și a fost difuzat pe Tele 7 ABC acum vreo două săptămîni. Au fost luați, există documente, 43.000 de "gospodari", cum îi numea terminologia vremii, deci de oameni înstăriți români. La conducerea unor organizații locale, administrații, au fost puși comuniști și s-a întîmplat ca unii dintre ei să fie evrei. În România exista un antisemitism latent, care nu trebuie uitat nici o clipă, căci acest conflict nu este declanșat peste noapte, el are o întreagă istorie în spate, o istorie în care în

România s-a dezvoltat mai întîi o atmosferă antisemită, pentru a se ajunge apoi la atitudinea antisemită din perioada regimului legionar.

În momentul în care trupele au intrat în Basarabia, orice crimă, chiar dacă este asupra unui singur individ, cu atît mai mult atunci cînd este împotriva unui număr mare de oameni, nu poate avea nici o scuză. Este teza de la care pornesc în cercetarea și în prezentarea acestei cărți. Nu poate exista scuză, indiferent că a fost ofițer, militar, jandarm, cetățean sau orice altceva. Nu poate exista scuză, dar există condiții. Eu m-am bazat pe cercetarea din documente, pentru că nu am trăit aceste evenimente, iar fiul meu, cu atît mai mult, cînd va citi odată o carte și va vrea să se lămurească peste niște ani de zile, cînd foarte mulți supraviețuitori nu vor mai fi să îi întrebe ce și cum, va citi din cărți ce s-a întîmplat acolo.

Documentele pe care le-am cercetat – și aici a fost o zonă destul de vastă pe care am atins-o – dovedesc că marea majoritate a crimelor împotriva evreilor au fost făcute de localnici, români și ucraineni. În momentul în care trupele române și germane au trecut și au eliberat, în spatele lor a început jaf, pentru că trăsătura principală a acestor orori din Basarabia nu a fost crima, după opinia mea, ci jaful. Chiar aceste fenomene sînt recunoscute de Antonescu în niște documente, pe care eu le public, în care el cere să se ia măsuri împotriva celor care au comis acest jaf. Printre ei a fost identificat și un

cavaler al Ordinului Mihai Viteazul. Deci au fost niște lucruri incredibile, pe care Antonescu nu le-a mai tolerat.

De asemenea, în momentul de față sînt trei cazuri identificate. Eu, la momentul la care am scris cartea, identificasem doar unul. Antonescu a ordonat execuția de ofițeri români pentru faptul că au participat la jaf în aceste momente. Lucrul acesta nu trebuie uitat.

Sigur că explicația există în caracterul acestui personaj care a devenit Ion Antonescu. Așa cum prezintă de altfel unii analiști, cercetători și istorici evrei care s-au ocupat de acest fenomen, marea majoritate a crimelor se datorează faptului că a existat o perioadă de cîteva zile, de la trei la șapte zile, între trecerea trupelor române și instalarea administrației. Și eu am găsit în cărți ale unor autori evrei suficient de multe dovezi că în momentul în care a venit administrația ro-

istoric

1940-1942

• 8 august 1940

- legea privind starea juridică a evreilor -

Decretată de regele Carol al II-lea, legea stabilește o distincție juridică între "românii de sînge" și "cetățenii români".

Evreii sînt împărțiți în trei categorii, prima fiind supusă la interdicții majore (nu mai pot ocupa funcții publice și militare, nu mai au dreptul să dețină proprietăți rurale etc.) Tot în aceeași zi, un decret-lege interzice căsătoriile între "românii de sînge" și evrei, din cauza "incompatibilității morale, spirituale și organice între românul de sînge și cel de religie mozaică".

• 14 septembrie 1940

- Statul Național Legionar -

Guvernul legionar duce o politică de expropriere a bunurilor evreiești și de eliminare a evreilor din toate domeniile de activitate ale societății românești.

• 11 septembrie 1940

- îngrădirea activității cultului mozaic -

Culte creștin și mahomedan erau autorizate și protejate de statul român, în timp ce confesiunea mozaică nu își putea exercita activitatea decît în cadru restrîns și sub controlul statului.

• 4 octombrie 1940

- primul decret-lege privind exproprierea proprietăților rurale evreiești -

Ion Antonescu vorbește despre pătrunderea elementelor românești în viața economică și despre problema "purificării atmosferei de elementele iudaice". Exproprierea se face în ideea că evreii împiedică ascensiunea populației românești.

• 5 octombrie 1940

- legea comisarilor de românizare -

• 17 octombrie 1940

- excluderea avocaților evrei din barouri -

Aceștia nu mai pot profesa decît în problemele coreligionarilor lor.

• 13 noiembrie 1940

- legea medicilor -

Medicii evrei sînt excluși din Baroul Medicilor și nu mai au dreptul să îngrijească decît bolnavi evrei.

(continuare în pag. 15)

mişcare, în deplasare, și au făcut astfel de lucruri. Dar în marea lor majoritate, atât cât am apucat să văd eu, și este și părerea mea, aceste crime au fost făcute de localnici. De ce? Este iarăși un mare semn de întrebare, fie că este vorba de antisemitismul latent, fie de o serie întreagă de evenimente foarte neplăcute, pe care le-am amintit la început, petrecute între 1940 și 1941.

LYA BENJAMIN: Aș vrea să pun următoarele întrebări domnului Stoenescu. În primul rând, dacă totuși considerați că politica antievrească promovată de regimul marelui Antonescu este condiționată în mod exclusiv de evenimentele petrecute în Basarabia și Bucovina în vara anului 1940, și poate și ulterior, sau dacă rădăcinile acestei politici rezidă în însuși regimul marelui Antonescu. Dacă dumneavoastră considerați că istoricii profesioniști la care apelați permanent au cercetat și au evaluat suficient și corespunzător natura regimului, natura politicii marelui Antonescu din acest punct de vedere. Aceasta este prima întrebare. Eu am un punct de vedere pe care poate ulterior am să-l expun, reluând ce am spus deja în lucrările în materie pe care le-am publicat.

A doua întrebare: considerați cumva că este o simplă întâmplare faptul că totuși, deși atîta factori au fost implicați în evenimentele tragice din istoria României în vara și toamna anului 1940, ura se revărsa în aceste condiții în primul rând doar împotriva populației evreiești. Considerați că este suficientă explicația că a existat o tradiție istorică a antisemitismului sau considerați cumva că este totuși vorba de o politică de diversiune? Recunoașterea faptului că în aceste evenimente de diversiune sînt implicați și ruși, care erau destui la data respectivă în România – mie nu-mi este cunoscută. Poate cunoașteți dumneavoastră din arhivele militare... Eu nu am cercetat arhivele militare, că au fost acțiuni de răzbunare și împotriva rușilor și ucrainenilor.

În evenimentele tragice a fost implicată Germania, era un lucru foarte bine cunoscut. Poate cunoașteți cumva acțiuni de răzbunare și împotriva nemților: să nu considerați că este o afirmație cinică.

Dacă dumneavoastră considerați că eventual nu ar fi fost motive poate și pentru o revoltă împotriva unei politici de stat care a făcut atîtea. Oare singurul țap ispășitor în aceste evenimente trebuia să fie numai populația evrească?... Și nu vorbesc despre ce s-a întâmplat în Basarabia, la intrarea trupelor române, în 1941.

Și dacă luăm în considerare pogromul de la Dorohoi, aruncările din tren, toată

mişcarea pogromistă care are loc în vara anului 1940 cu consecințe tragice, în ce măsură considerați că putea să fie o politică și de diversiune, o politică diversionistă și poate că nu întâmplător această politică diversionistă a fost îndreptată împotriva populației evreiești?

Și ultima întrebare: în concluziile dumneavoastră formulați pe puncte cauzele și formele de manifestare ale antisemitismului lui Antonescu. Vreau să vă întreb dacă dumneavoastră vă însușiți aceste cauze, adică dacă sintetizați de părere că aceste cauze pe care le invocați justifică într-adevăr politica lui Antonescu împotriva evreilor, sau este

atins elementele naționale, adică elementele de imagologie națională.

Faptul că s-a produs, prin decizia unor mari puteri, o imigrație masivă într-o zonă de est a țării, imigrație masivă a populației evreiești, de la câteva mii și zeci de mii, la începutul secolului XVIII, pînă la 750.000-720.000 în anii '30, a introdus o stare de frustrare, în bună măsură nejustificată. Deoarece, după cum știți, chiar și în Caragiale, în "O scrisoare pierdută", există o replică: "În Iași, toți faliții sînt evrei".

Au ocupat o zonă a economiei românești, și după părerea mea, această ocupație a unei zone a economiei românești, par-

mul război mondial, la sfîrșitul căruia s-a spus că nu se recunoaște revenirea Transilvaniei și a altor teritorii la patria-mamă dacă nu se dă această încetățenire, și a părut totul extrem de forțat; la acest lucru s-a adăugat factorul economic.

Problema este, și spun acest lucru în carte, că nu putem vorbi despre un rapt economic, despre o populație sau despre niște negustori, de niște oameni care vin și pun mîna pe economia capitalistă românească, nici vorbă de așa ceva, ci de faptul că ei sînt în foarte mare măsură creatori ai acestui segment al economiei românești.

Din acest punct de vedere, politica românească a regimurilor respective a fost destul de greșită. Sigur, nu trebuie să uitați că în paralel au început și mișcările naționaliste, care au început la un moment dat să aibă un anumit rol în societate, să fie cumva potențate și argumentate de o serie întreagă de personalități pe care eu le consider, din punct de vedere al intelectualității românești, incontestabile, dar să aibă, după cum se știe, acele aspecte politice violente, definit antisemite.

Deci acesta este un prim răspuns, în sensul că nu poate fi definit regimul Antonescu, ca argument pentru ceea ce a făcut, numai prin faptul că s-a produs. Acela a fost însă un eveniment extrem de brutal, a fost parte a unei crize cu o serie întreagă de cauze interne, pentru că nu trebuie uitat că România a pierdut niște teritorii cît se poate de importante – și nord-vestul Transilvaniei și Basarabia. S-a produs o ruptură atît de mare încît am pierdut regele. Nu a fost o detronare, ci o preluare a puterii, și am ajuns într-o situație de dictatură militară, condusă de un general.

Este, repet, un gen de abordare extrem de complex, și nu e vorba numai de acest moment. Dar acest moment a pus, după părerea mea, destul de mult sînge între cele două părți. Scrieți și dumneavoastră într-o lucrare, într-un referat foarte interesant, a fost un continuum de astfel de evenimente izolate, evenimente antisemite, dar nici unul nu a avut amploarea celor care s-au petrecut după ce a fost invadată Basarabia și a avut loc evenimentul respectiv. Deci sînge s-a pus cam după acest eveniment.

În ce privește pogromul de la Dorohoi, eu îl enunț ca nefiind un pogrom, căci termenul de pogrom implică intervenția autorității. Pogrom înseamnă, prin definiție, o participare a autorității la asasinat. Este definiția pe care am luat-o din cărți. Dacă am greșit eu, îmi cer scuze, dar au greșit și enciclopediile pe care le-am citit, cele britanice și americane.

Privind aruncările din tren, este într-adevăr un fenomen real. Deși se încearcă să se dezvolte ca un fenomen de foarte mare amploare, eu am reușit să identific deocamdată două tipuri de atitudini. Fenomenul era, unu: agresiunea împotriva acelor evrei care în momentul invaziei sovietice au hotărît să părăsească România și să treacă de partea inamicului. Repet, terminologia pe care o folosesc este cea a timpului. Era un inamic care invadase, și o parte din cetățenii României acceptaseră să treacă dincolo, adică să treacă la inamic. Și este o altă parte de agresiune, și în această conjunctură sînt convins că au fost omorîți sau agresați și o serie întreagă de oameni nevinovați, care nu aveau de gînd să treacă, dar se aflau într-un tren care se deplasa pe direcția respectivă.

pur și simplu o elaborare obiectivă a cauzelor care ar fi putut să ducă la această politică antievrească?

A.M.S.: Dacă politica antievrească a regimului Antonescu a fost condiționată exclusiv de evenimentele din Basarabia? Nu. Am spus, iar în carte există o cronologie a fenomenului antisemit. Am simțit nevoia să fac o mică cronologie, foarte scurtă, recunosc că este cît se poate de schițată, dar am arătat cumva și ce anume potența această atitudine. În societatea românească au fost introduse o serie întreagă de frustrări majore care au

tea de mică burghezie, de negoț, a fost cît se poate de benefică pentru capitalismul românesc, pentru dezvoltarea statului român modern. Am în cartea mea o analiză asupra acestui fenomen.

Problema a fost că cetățenia unui număr atît de mare de evrei, odată cu apariția Principatelor Române, Statului Independent Român și apoi a Statului Național Unitar, a fost impusă chiar în momente dintre cele mai delicate și mai grele pentru poporul român. Există, și eu public în carte, momentul Congresului de la Berlin, cînd s-a spus că nu se recunoaște independența României dacă nu se recunoaște cetățenia evrească. A fost pri-

LYA BENJAMIN – Doctorand în istorie. În ultimii ani a elaborat ample lucrări asupra istoriei evreilor din secolul al XVIII-lea, precum și a evreilor din România în perioada 1940-1944. Cea mai recentă lucrare este o colecție de documente numită *Evreii din România în perioada 1940-1944*, în care se ocupă cu precădere de legislația antievrească în România anilor 1940-1944 și de problematica evreilor în stenogramele Consiliului de Miniștri. Este autoare a numeroase studii și articole în presa românească și din străinătate.

A existat și o serie întreagă de asasinat locale, făcute de regulă de militari sau de cetățeni de pe teritoriul României, care nu trăiseră evenimentul retragerii, dar prin propaganda și prin imaginea pe care au adus-o, de agresiune generalizată, au acționat aici. Acela listă de cauze ale lui Antonescu, constituie, și în carte chiar am subliniat acest lucru, modul lui de gândire și nu al meu. Pentru că imediat după această înșiruire se găsește și comentariul meu, care este unul critic.

ION VARLAM: Vreau să îl întreb pe distinsul autor al cărții astăzi în dezbatere dacă știe că primele gazări de populație civilă sînt cele care au avut loc în Basarabia.

În al doilea rînd, dacă nu a auzit despre niște atitudini de jefuire colectivă din partea vecinilor la sate sau despre aruncarea din tren – la care subsemnatul am fost martor, copil de 8 ani fiind –, de exemplu al agenților electorali, ai liberalilor mai puțin, dar ai țărăniștilor în timpul campaniei electorale din toamna lui 1946. Dacă a citit scrisoarea adresată de Willy Filderman principelui Știrbei, care a fost și el deportat în Transnistria, în momentul în care a plecat la Cairo, și în care spune că dacă nu ar fi fost 350.000 de soldați români la Stalingrad, germanii ar fi ocupat România și nu se știe dacă ar mai fi existat supraviețuitori evrei pe teritoriul acelei țări. Și, în fine, ca să mergem puțin mai în trecut, dacă are cunoștință de discursul pe care l-a ținut în Camera Deputaților la București, în 1876, președintele Alianței Israelite Universale.

Am terminat cu micile chestiuni și așa vrea să-mi dați voie să abordez niște chestiuni mai importante, pentru că sînt direct legate de modul de abordare al problemei. Relațiile dintre două comunități sînt bazate pe reciprocitate, și nu se poate porni de la ideea că una este în mod sistematic debitoare celeilalte; relațiile fiind reciproce, fiecare îi este datorare celeilalte și cînd este vorba de responsabilități, ele sînt și ale uneia și ale celeilalte. Și alarma domnului Oprescu, care se arăta atît de sensibil la reapariția antisemitismului – care, dacă ar fi adevărată, ar trebui să ne indigneze pe toți – mă face pe mine să mă întreb dacă foarte multiplele și insistentele tentative de a-i culpabiliza colectiv pe români printr-o obositoare și foarte lipsită de tact reamintire a evenimentelor din acea perioadă despre care s-a scris, s-a epilogat, s-a rescris, s-a întors pe dos, s-au schimbat atitudinile... Au trecut cincizeci de ani de atunci – nu spun că trebuie uitate, nu spun că nu trebuie trase învățămintele –, dar problema României de astăzi este lichidarea comunismului și procesul comunismului. A ni se vorbi despre lucruri de genul acesta poate, eventual, să țină chiar de antiromânism, care nu este un lucru mai legitim decît antisemitismul, și de o voință subversivă – mai ales cînd ne uităm bine la cine sînt autorii acestui dis-

cur și care sînt legăturile lor cu vechiul regim – de a împiedica procesul comunismului și dezbaterii acestei probleme.

Punctul doi este chestiunea revizionismului, și sînt obligat să recurg la o pildă; în cartea lui Robert Merle, *La mort est mon metier*, care este biografia lui Rudolf Hess, comandantul de la Auschwitz, se pomenește că era vorba de a transfera cel puțin un milion, din cei două milioane de români evrei care locuiau în România, către lagărele de exterminare naziste – și această afirmație a devenit adevăr oficial pentru că a fost rostită și în fața Tribunalului de la Nürnberg – ne obligă oare pe noi, care știm după statisticile făcute și de o parte și de alta, și deci incontestabile, să spunem că nu putea fi vorba de peste un milion, pentru că în România totalul nu ajungea... înseamnă că sîntem revizionisti? Pe măsură ce ne-am îndepărtat de al doilea război mondial, numărul victimelor sovietice ale acestui conflict a crescut de la șapte milioane, cît s-a spus la Procesul de la Nürnberg, la 25 de milioane, cît a pretins mareșalul Lahomere la cea de a 50-a aniversare a atacării Rusiei de către Germania nazistă. Cam același lucru am observat că se întîmplă nu de multă vreme, de prin 1984-85 încoace, în ceea ce privește numărul evreilor care au pierit în ceea ce a rămas România, adică țara sub autoritatea unui guvern român, între 15 septembrie 1940 și 23 august 1944, în așa fel încît pe unele din monumentele ridicate în memoria acestor persoane figurează cifre care depășesc cu mult numărul citat de cele mai autorizate autorități evreiești, rabinul Alexandru Șafran și Willy Filderman, relativ la populația evreiască.

Și, în fine, ultimul punct este chestiunea discriminării. Nu se pot trata cu măsuri distincte fapte identice prin aceea că sînt aceleași efecte ale acelorași cauze. Se sugerează prin acest tratament distinct că ar exista o gradatie în crimă, că o crimă ar fi mai gravă sau mai puțin gravă în funcție de identitatea respectivă a victimelor și a călăilor, și mie mi se pare că această gîndire nu ar face altceva decît să asigure triumful gîndirii naziste.

A.M.S.: În legătură cu primele gazări de populație civilă în Basarabia. Din documentele pe care le-am văzut eu și din cazurile cercetate, există două tipuri de gazări în Basarabia. Unul este folosirea nepermisă, de către trupele sovietice, în timpul luptei, de gaze în luptă. Era interzis de tratate, nu se puteau folosi, și ei totuși le-au folosit. Ceea ce a declanșat o reacție violentă a lui Antonescu, și pe fondul acesteia s-au petrecut și excese, determinate de acest tip de luptă neloială, necavalească. Este un aspect.

Despre al doilea aspect nu am decît mărturie că sub ocupația sovietică s-ar fi făcut gazări la Chișinău, pe populație românească, deci au fost asasinări români, și era vorba chiar de luptători din Comitetul Național Român de la 1918. Există o a treia situație în care am întîlnit eu așa ceva: este vorba de Odessa, unde a existat un ordin inițial dat de Antonescu pentru gazarea catacombelor de acolo, dar în momentul în care am cercetat documentele am văzut că era vorba de gaze lacrimogene, nu de gaze de exterminare. Acestea nu au avut nici un efect datorită curentului, tirajului din catacombe, și imediat, la trei zile după ce i s-a raportat de către chiști această situație, există un ordin de anu-

lare. Ion Antonescu îi adresează lui Mihai Antonescu un ordin prin care îi cere să înceteze, pentru a nu se crede că se fac gazări și alte lucruri de acest gen.

În ce privește partea de perioadă comunistă la care v-ați referit dumneavoastră, mărturisesc că eu nu am studiat această zonă. Ceea ce cunosc este din ce am apucat să trăiesc și să văd în legătură cu comunismul, și tot ce mi-au povestit părinții mei și rudele mele despre tot ce s-a întîmplat. În momentul de față, dispun de unele documente, după părerea mea excepționale, pe care mi le-au pus la dispoziție arhivele militare, privind statutul și modul de organizare și operare al consilierilor sovietici în România.

Aici se găsesc elemente foarte interesante asupra tipului de ocupație sovietică în România, care se sprijină pe metodologia crimei, pregătită în cele mai mici amănunte. În revista *Memoria* au fost publicate cîteva fragmente dintr-un discurs al lui Beria, care reia acest lucru. Dar, repet, nu am studiat și îmi este greu să vă spun dacă aruncarea agenților liberali din tren poate fi egală cu aruncarea evreilor din tren după agresiunea sovietică.

De curînd am citit un fragment dintr-o lucrare a istoricului Johnson, și pur și simplu era o aberație, așa cum era scris despre România. Iar în unele documente, tot așa de dur, și cu un termen mai modern, mai puțin elevat, se scriu pur și simplu porcării în legătură cu acest subiect, fie de o parte, fie de partea cealaltă. Dar sînt foarte multe exagerări, și în privința cifrelor.

Am spus în carte și merg mai departe pe acest principiu, chiar dacă ar fi omorît un singur om, Antonescu tot era judecat pentru crimă. Dar din cauza lui au murit foarte mulți oameni. Cifrele pe care le pot argumenta cu documente credibile, și care provin din arhivele românești, fie militare, fie politice, sînt aproximativ 25.000 de morți în Basarabia, probabil mai mulți, și 75.000-80.000 de morți în Transnistria, sub responsabilitate românească, dar nu toți omorîți de români, pentru că acolo au urmat o serie întreagă de evenimente și de pogromuri făcute și de germani și de ucrainenii naționaliști.

Asupra discriminării, eu consider că toate crimele – și mai ales crimele de acest tip – care implică unele comunități sau etnii nu pot fi prescrise și nu pot fi justificate. Ele nu pot fi puse în balanță. Aici este iarăși o mare problemă a legislației timpului, și va trebui să acceptăm că în legislația internațională a timpului există dreptul de represalii. A fost aplicat și de aliați, și de Germania nazistă, și a fost aplicat inclusiv asupra unor oameni nevinovați.

ȚICU GOLDSTEIN: Rabinul șef al României, dr. Alexandru Șafran, relatează în *Memorii* (ed. Hasefer, 1996) că, la sfîrșitul războiului, cînd delagațiile s-au dus la Paris pentru Conferința de Pace, Brătianu a recomandat evreilor să folosească acea oportunitate (ea și acum, cu apropierea de NATO) și să binevoiască a pune un cuvînt bun pentru România, deși "populația evreiască a fost trădată". Vă rog să rețineți această expresie pentru că Brătianu nu a fost o persoană oarecare. Se recunoaște deci că o parte a populației a fost trădată, căci, textual, se spune: "În pofida a ceea ce s-a întîmplat, în pofida suferințelor îndurate, evreii trebuie să se considere din nou că sînt copiii patriei române,

istoric

1940-1942

• 16 noiembrie 1940 - legea românizării -

Are loc concedierea salariaților evrei, cu cîteva excepții stipulate de lege.

• 17 noiembrie 1940 - a doua lege de expropriere rurală -

• 4 (5) decembrie 1940 - legea privind statutul militar al evreilor -

Evreii sînt excluși de la serviciul militar.

În schimb, ei sînt obligați să plătească taxe militare și să presteze "muncă de interes obștesc potrivit nevoilor statului".

Inițial, legea se aplică tuturor evreilor de sex bărbătesc, între 18 și 50 de ani, apoi se generalizează pentru populația evreiască masculină, începînd cu vîrsta de 15 ani, și pentru femei.

• 15 ianuarie 1941 - recensămîntul general al României -

Se organizează un recensămînt special al evreilor, cu colaborarea și supravegherea Mișcării Legionare.

• 19 ianuarie 1941 - desființarea Comisarilor de Românizare -

• 20-23 ianuarie 1941 - rebeliunea legionară -

Au loc devastări ale cartierelor evreiești soldate cu importante victime.

• februarie 1941 - legislația excepțională în perioada stării de război -

Reprimarea faptelor ce pun în primejdie existența și interesele statului, prin pedeapsa capitală sau munca silnică pe viață. Dacă evreii comit infracțiuni, pedeapsa se dublează (același lucru în cazul altor persoane care nu au naționalitate română și al comuniștilor).

• martie 1941 - interzicerea trecerii evreilor la creștinism -

Radu Rosetti, ministrul cultelor în acea perioadă, spunea: "Ființa etnică a neamului nostru trebuie ferită de amestecul cu sînge evreiesc". Evreii convertiți în pofida legii sînt deportați în Transnistria.

(continuare în pag. 17)

ION VARLAM – Studii de drept și economie la Institute d'Etudes Politiques, Paris. Disident politic în timpul regimului comunist, a fost închis timp de nouă ani și deportat. A fost un membru activ al rezistenței române din străinătate. A publicat studii și eseuri de istoric, politică și economie. Este membru al Partidului Național Țărănesc Creștin și Democrat.

gata să slujească țara în care s-au născut, chiar dacă aceasta i-a trădat”.

Autorul a dorit să păstreze o oarecare echidistanță între actorii tragediei, dar poate cea mai slabă a cărții nu o constituie atât efectele, cât cauzele, rădăcinile răului. Propune să se citească cu atenție cartea istoricului Carol Iancu, *Emanciparea evreilor din România*.

Acum întrebarea mea, care poate părea incendiară, este: dacă, așa cum zic unii, în România nu a fost holocaust, nu a fost „nimic? Nici măcar, cu o sintagmă la modă: „purificare etnică”? Un istoric a folosit pentru România expresia „semi-Holocaust”... Dar vă întreb: dacă mi-au fost uciși frații, iar eu am scăpat, criminalul este doar un... semi-criminal?!

A.M.S.: Da, am citit într-adevăr textele privind intervenția lui Brătianu, care a cerut sprijin pentru România. Însă dumneavoastră știți foarte bine că evreii din România nu erau izolați. Ei erau sprijiniți foarte puternic și protejați de marile organizații evreiești din lume, mai ales de cele americane, și vorbesc aici de Alianța Israelită. Atunci când aceasta s-a declarat drept protectoare și reprezentantă a intereselor evreiești din România, și ea este cea care a acționat și la Paris, și cu alte ocazii, cu presiune asupra statului român pentru intervențiile, pentru cedările de care v-am vorbit, termenul a fost asimilat în acest fel, negativ.

Dar nu trebuie să uitați că nu numai Brătianu a avut o înțelegere pentru acest fenomen. Și Antonescu a avut o înțelegere scrisă cu Comunitatea evreilor din România, cu doctorul Filderman, și o înțelegere de onoare cu Alexandru Șafran asupra protejării într-un fel a populației evreiești din România.

În ce privește purificarea etnică, concluzia mea este că asta viza regimul Antonescu. Felul în care vedea el purificarea etnică, și anume eliberarea țării de acest surplus de populație evreiască, adus în mod forțat de către marile puteri cu niște decenii în urmă, este foarte interesant. Antonescu a dorit să facă o politică de emigrare, să-i pună în situația să plece.

Dumneavoastră, când vorbiți de purificare etnică în România, va trebui să puneți neapărat în ecuație demersurile pe care le-a făcut România, inclusiv Antonescu (și există și demersuri făcute de regimul legionar către marile puteri occidentale, și în primul rând către Marea Britanie), pentru a permite emigrarea evreilor din România în Palestina. Este o întreagă carte, cu docu-

mente, care a apărut în tiraj foarte mic, din păcate, și mi se pare că este a domnului Calafetaru, pe care eu am citat-o în cartea mea. Cred că aceste demersuri sînt extrem de interesante. După cum știți, Anglia s-a opus categoric, și pe undeva este parteneră la ceea ce s-a întâmplat, la faptul că a blocat aceste comunități. Iar unele dintre ele, nu trebuie să uitați, sioniștii în primul rând, au fost grupări extrem de importante, care au avut legături

tăm că jumătate din evreii români au supraviețuit în timpul celui de-al doilea război mondial, ținând cont că este a treia populație evreiască a Europei. Am să mă refer în câteva cuvinte la cartea domnului Stoenescu, am să profit de faptul că am avantajul de a vorbi după domnia sa, și am să spun câteva cuvinte și despre un subiect foarte arzător astăzi în România, și anume *politica memoriei*. Pentru că vreau să profit de prezența dumneavoastră

Washington există un sfert de milion de pagini din arhiva SRI, microfilmate, peste 300.000 de pagini din arhiva Marelui Stat Major, peste 40.000 de pagini din arhiva Ministerului de Interne, un număr relativ mic de pagini din arhivele Ministerului de Interne, respectiv din Arhivele Statului, unde noi am avut niște probleme serioase de acces.

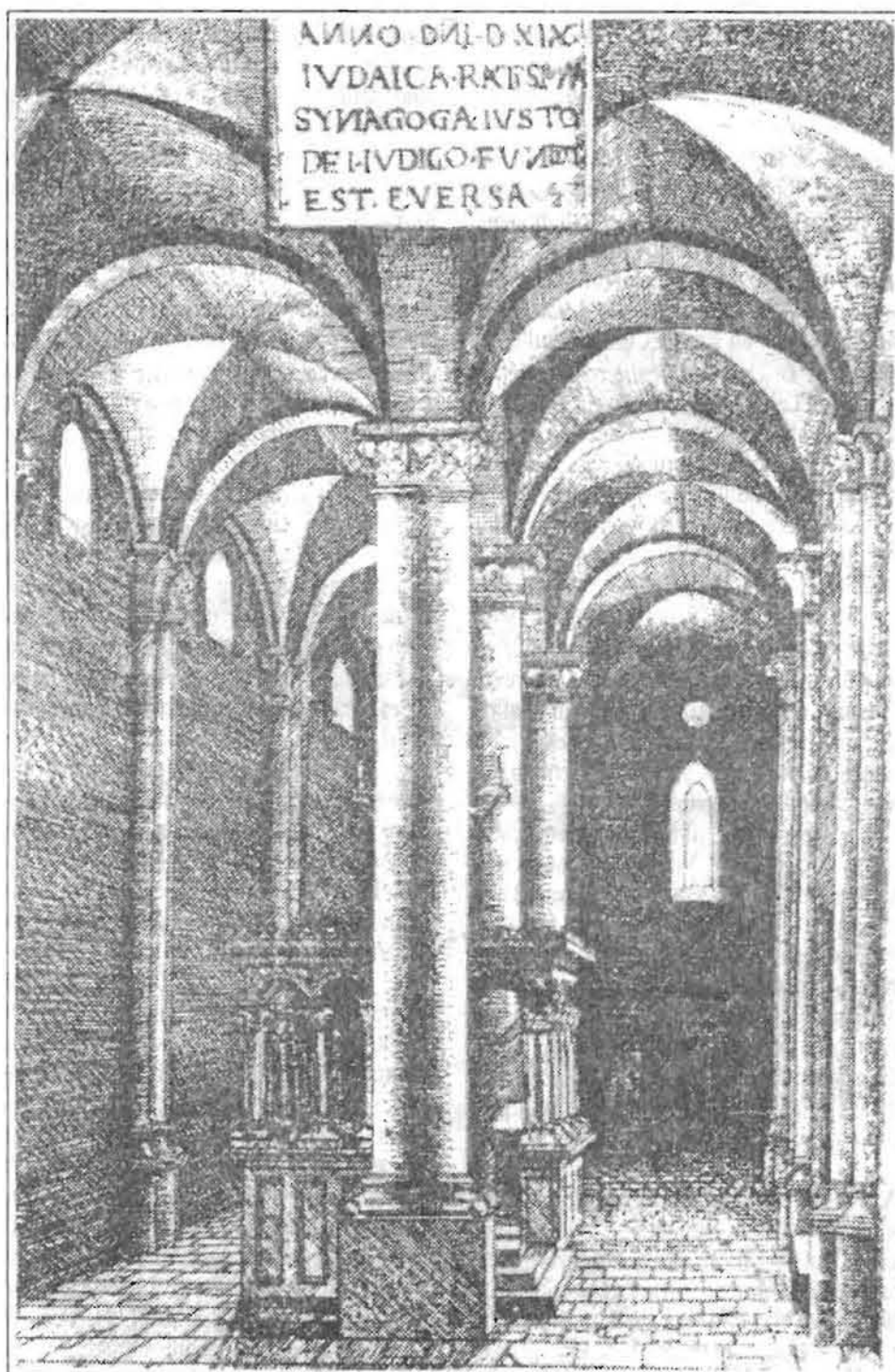
De asemenea, avem sute de mii de pagini de documente din arhivele din Republica Moldova, din Ucraina ș.a. La Moscova stăm prost. Există și acolo un important fond arhivistic, dar nu am ajuns la el; sînt documente capturate de Comisia Aliată de Control, sau mai precis de partea sovietică a acestei comisii.

Cîteva cuvinte despre pierderi. Să începem cu recensămîntul din 1930, în urma căruia România avea o populație de 759.000-760.000 de evrei. Din această cifră scădem – insist asupra acestui cuvînt pentru că muzeul nostru a fost acuzat de zeci de ori de oameni care nu l-au văzut, că noi amestecăm victimele din Ardealul de nord cu victimele evreiești de sub administrația românească – 150.000 de evrei din Ardealul de nord, care a rămas sub jurisdicție maghiară. Aceștia au fost deportați la Auschwitz și în alte lagăre din Polonia: 135.000 dintre ei nu s-au întors, iar responsabilitatea este maghiară și germană. Deci statul român nu are nimic de a face cu această crimă, și rămîne la nivelul de 600.000 de evrei.

În Regat și Transilvania de sud, deci în România în limita frontierelor din primul război mondial, pierderile se limitează la vreo 20.000 de oameni, și aici discutăm de următoarele categorii: pogromul de la Iași, refractarii la muncă forțată care sînt trimiși în Transnistria, un număr redus, probabil 2.000-2.500 de evrei suspectați de comunism care sînt trimiși în Transnistria; și mai există un capitol mai puțin cunoscut, care poate că nici n-ar fi trebuit atribuit Regatului, dar este responsabilitatea regimului Antonescu – este vorba de cîteva mii de evrei, în general originari din București, care se găsesc sub administrație germană în Europa de Vest în 1942, și pe care Antonescu îi dă germanilor, după care, din motive complicate, procesul se oprește.

Deci discut de 3.000 de evrei de la Paris, încă vreo mie și ceva de evrei din Berlin, Viena, Praga, pe care în vara-toamna anului 1942 administrația Antonescu îi dă practic germanilor, care îi deportează la Auschwitz.

Tragedia mare în materie de pierderi revine în Basarabia și Bucovina. Aici trebuie să fim foarte atenți cu cifrele, pentru că s-au făcut mari exagerări, inclusiv de către istorici pe care nu îi pot considera de rea credință în această problemă. Basarabia și Bucovina aveau împreună, la recensămîntul din 1930, o populație de 300.000 de evrei. Unii istorici, cum ar fi Matias Carp, a cărui „Carte Neagră”, pentru perioada în care a fost scrisă, a reprezentat ceva, susțin că foarte puțini evrei s-au retras cu trupele sovietice. De fapt, realitatea este alta, și anume că aproximativ o treime din evreii din Basarabia și Bucovina, fie că s-au retras cu trupele sovietice, fie au fost încorporați în Armata Roșie, fie că s-au evacuat cu autoritățile sovietice. Această afirmație, pe care o fac cu toată responsabilitatea, se bazează pe statistici românești, pentru că, în anul 1942, administrația lui Antonescu a întrebat masiv primăriile și prefecturile din două județe din Basarabia,

RADU IOANID: Am să încerc, în timpul foarte scurt care mi s-a dat, să ating cîteva puncte. Vreau să vorbesc despre pierderile suferite de populația evreiască sub administrație română, în timpul celui de-al doilea război mondial, și mă voi referi mai ales la cifre. Vreau să vorbesc despre supraviețuirea evreilor români, pentru că nu trebuie să ui-

și a mea aici că să spun niște lucruri clare, pe care nu le spun sau n-am ocazia să le spun.

În primul rând vreau să vă spun cîteva cuvinte despre surse. Muzeul Holocaustului are un program foarte ambițios de microfilmare în toată Europa. Microfilmăm milioane de pagini, în toate țările vest-europene și est-europene. Microfilmăm dosare întregi, nu doar pagini de dosare, deci facem microfilmare copertă la copertă, și cercetătorii vin, studiază și scriu ce vor, accesul este liber.

În legătură cu arhivele și sursele românești. Sigur că există o serie de surse americane, există surse din alte arhive, mai mult sau mai puțin importante, dar cele mai importante sînt, bineînțeles, cele din România. Cifrele pe care le voi prezenta aici sînt bazate pe documente din arhivele românești. În momentul de față, la Muzeul Holocaustului din

RADU IOANID – Absolvent al Facultății de Sociologie din București. Și-a susținut doctoratul privind Holocaustul evreilor din România la Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris. În prezent, director asociat al Muzeului Holocaustului din Washington D.C. În 1997 a publicat, la editura Hasefer, volumul *Evreii sub regimul Antonescu*.

ȚICU GOLDSTEIN – Sociolog, eseist, traducător, editor. Absolvent al Facultății de Filosofie din București. Redactor al emisiunilor de știință și S.F. ale Radiodifuziunii Române înainte de revoluție, iar după 1990 este cercetător în domeniul sociologiei la Institutul de Igienă și Sănătate Publică București. A colaborat la *Revista Culturii Mozaic*, *Realitatea Evreiască*, *Minium*, *Hazonut* (Tel-Aviv), *Los Muestros* (Bruxelles). Numeroase comunicări și studii. Traduceri din operele lui Moshe Idel, Alexandru Șafran, Carol Iancu. Îngrijitor al antologiei *De la Cilibi Moise la Paul Celan*.

Dolj și Soroca, cîți evrei au plecat cu autoritățile sovietice și cîți au rămas aici. Avem un eșantion destul de mare, de 60.000 de oameni, pe baza cărui eu fac această afirmație.

Deci la declanșarea ostilităților din 22 iunie 1941, trupele române și germane găsesc aproximativ 200.000 de evrei în aceste două teritorii. Încep masacre masive ale populației civile, făcute de armatele române și germane. O să revin la ceea ce afirma domnul Stoenescu aici, pentru că eu am niște rezerve în legătură cu cine a împușcat, cine a omorît, cum s-au întîmplat aceste masacre. Vreau să vă spun de la început că a existat un ordin de curățare a terenului, al lui Pichi Vasiliu, care era subsecretar de stat la Interne, ordin ce prevedea împușcarea pe loc a tuturor evreilor găsiți în zone rurale și internarea în lagăre și ghetouri a evreilor găsiți în zonele urbane. Din nou spun, armatele germană și română au împușcat, împreună sau în paralel – există foarte multe documente în acest sens.

Voi reveni la cifre în legătură cu sfîrșitul lunii iulie – începutul lunii august 1941. În această perioadă, trupele române, în special poliția de campanie și jandarmerie – ca să răspund domnului Stoenescu, care întreba cine lupta pe front – pe front lupta armata română, dar poliția de campanie și jandarmeria era în spatele frontului – se încearcă din partea românească o împingere masivă de populație evrească peste Nistru, în ceea ce a devenit Transnistria la 31 august 1941, deci teritoriul dintre Bug și Nistru.

Germanii refuză să îi primească pe acești evrei, și un număr de 15 pînă la 20.000 de evrei sînt omorîți în cursul acestui proces, fie de către români, fie de către germani. Și din nou există documente masive, și aici în arhivele românești, și bineînțeles pe microfilm la noi, la Washington. Germanii fiind partenerul cel mai puternic și cel mai important în această coaliție, bineînțeles că au cîștigat de cauză, iar aceste mase de supraviețuitori – discutăm de zeci de mii de evrei, în special basarabeni – sînt împinși înapoi, în Basarabia și Bucovina. Acesta este momentul în care autoritățile românești creează lagărele de tranzit. Marile lagăre de tranzit, cum au fost Vertujeni, Securenii, Mărculești, unde sînt internați zeci de mii de oameni.

Am să vorbesc puțin despre cîți evrei au fost deportați pentru că, făcînd diferența între numărul de evrei deportați și numărul de evrei găsiți de români și de germani la începutul ostilităților, avem un tablou al pierderilor evreiești între iunie '41 și octombrie '41, cînd începe primul mare val de deportări. Și aici lucrurile stau așa. Am discutat de cei 15.000-20.000 de morți la tentativa avortată de deportare, din iulie-august '41. Există un document foarte clar, trimis lui Antonescu de Marele Stat Major, care spune că numai în Basarabia, nici nu se pomeneste de Bucovina, în lagărele de tranziție au fost împușcați sau au murit din alte cauze 25.000 de evrei, de la internare și pînă la deportare. Calculele mele, cele ale lui Raul Hilberg, calculele altor istorici americani, israelieni care s-au ocupat de această problemă arată că pînă la 60.000 de evrei au fost omorîți sau au murit din cauza mizeriei în care au fost ținuti în aceste lagăre de tranziție din Basarabia și Bucovina.

Aș vrea să dau un singur exemplu în legătură cu Vertujeni, unde era o situație atît de groaznică și o mortalitate atît de ridicată, încît Constantinescu, comandantul

lagărului, pur și simplu a demisionat. Nu i s-a întîmplat nimic pentru că nu a vrut să își asume răspunderea pentru ceea ce se întîmpla acolo. Un caz real, necunoscut, și din păcate ignorat.

Cifrele privind deportările. Există mai multe variante. O variantă minimă care se referă la toamna anului 1941, la 118.000 de evrei din Basarabia și Bucovina. Există alte rapoarte, dintre care unul poate fi foarte

ușor găsit într-o mapă a lui Mihai Antonescu din arhiva Ministerului de Interne, de la București, care conține statistici privind deportările. Și acolo veți putea găsi cifra de 140.000, în care eu tind să am încredere, pentru că nu este o cifră cu multe zerouri, ci dă în jur de 90.000 de evrei deportați din Bucovina și diferența pînă la 140.000 evrei din Basarabia. Există însă foarte multe rapoarte, semnate de Pichi Vasiliu și de alți generali de jandarmerie, care dau cifre, pentru toamna anului 1941, de 128.000, 118.000, 123.000 de evrei deportați, evrei români din Basarabia și Bucovina, care ajung în viață în Transnistria.

La 1 septembrie 1943 erau în viață, din acești evrei deportați, 50.000, iar mortalitatea între toamna anului '43 și începutul lui '44 (deoarece lucrurile se calmaseră) nu era atît de mare, deci puteți face diferența și veți vedea ce se întîmplă în materie de vic-

time în Transnistria. Trebuie să fim foarte atenți în legătură cu Transnistria, așa cum a spus și domnul Stoenescu, pentru că și acolo responsabilitățile sînt amestecate.

În primul rînd, aici avem de-a face cu o nouă categorie de evrei, cu evrei basarabeni și din Bucovina, care sînt deci evrei cetățeni români, și cu evrei ucraineni, găsiți la fața locului, populație locală, foști cetățeni sovietici. Aici lucrurile stau în felul următor,

istoric

1940-1942

• mai 1941

- înființarea Centrului Național de Românizare -

Acesta este un "organism special pe lîngă Președinția Consiliului de Miniștri", a cărui atribuție principală este să facă din exproprierea bunurilor evreiești "o mare reformă constructivă, educatoare și întăritoare a elementelor românești", prin "românizarea progresivă a vieții economice".

• 6 mai 1941

- lege prin care li se interzice evreilor folosirea aparatelor de radiorecepție -

• 21 iunie 1941

- evacuări de populație și concentrarea lor în reședințe de orașe -

Toți evreii valizi, între 18 și 60 de ani, din zona cuprinsă între Prut și Siret sînt evacuați la Tg. Jiu, iar cei din dreapta Prutului sînt evacuați în comunele urbane ale județului. Există un ordin de a se lua ostatici persoane importante aparținînd comunității evreiești, președinții comunităților sau membri ai cultului mozaic, pentru a se evita posibilele tulburări în timpul evacuării.

• 29 iunie - 6 iulie 1941

- pogromul de la Iași -

La 29 iunie 1941, sînt arestați și împușcați numeroși evrei, sub pretextul că erau înarmați și trăgeau asupra soldaților români și germani. Evreii sînt executați fără proces și fără sentință dată de un tribunal militar.

La 30 iunie 1941, generalul Ion Antonescu dă un ordin ca "toți evreii comuniști din Iași precum și cei asupra cărora s-au găsit steaguri roșii și arme să fie executați chiar în noaptea aceasta".

În noaptea 29 spre 30 iunie, la Iași, sînt împușcate cîteva zeci de mii de evrei, iar aproximativ 4.400 sînt trimiși în două trenuri pentru transportul vitelor, către un lagăr de concentrare din Muntenia.

Dintre aceștia, aproape două treimi mor pe drum, asfixiați sau din cauza lipsei de apă.

(continuare în pag. 19)

70.000-75.000 de evrei, unii dintre ei basarabeni, o mică minoritate, majoritatea evrei din Odessa.

Un alt episod puțin cunoscut în legătură cu Transnistria este deportarea masivă a supraviețuitorilor evrei din Odessa. Iarși există date foarte clare, se știe cum au fost făcute transporturile, cât au durat, unde au ajuns. Acești evrei au fost predați etnicilor ucraineni de origine germană care erau înrolați în SS, care beneficiau de extraterritorialitate în Transnistria și care au executat cel puțin 30.000 în zona Berezovka.

Vreau să nu termin această prezentare despre cifre fără să vă spun câteva lucruri despre țigani, despre romi. Au fost deportați 24.800 de romi, în toamna anului '42, două categorii: nomazi și suspecți de a avea cazier. Au fost deportați din ordinul direct al lui Antonescu și de Pichi Vasiliu. Această deportare a creat în burocrăția militară românească un haos, pentru că aceștia erau oameni care aveau rude de gradul unu care luptau pentru armata română la Stalingrad, la Cotelul Donului, și acești oameni au venit cu arma în mână să își elibereze rudele deportate. Aveau rude care erau eroi, decorați. A fost o operațiune de mai mică amploare, care nu a durat decât șase luni, dar oamenii aceștia nu au fost aduși înapoi, și o mare parte dintre ei au pierit acolo.

În legătură cu cartea domnului Stoenescu, am observat aici o anumită patimă care pe mine personal mă deranjează. După părerea mea, această carte are niște mari merite, și ridică și niște semne de întrebare. Într-o țară în care, de la căderea comunismului, s-a publicat masiv numai într-o anumită direcție, și de către oameni care n-au studiat suficient de profund această problemă, ca să mă exprim delicat, domnul Stoenescu spune două lucruri: că evreii au fost tratați într-un mod nu foarte egal, între cele două războaie mondiale și că Antonescu a fost un criminal de război. Dacă mai ținem seamă că dînsul este și angajatul unei instituții care, pînă la un punct cel puțin, a fost vîrfurile de lance al reabilitării lui Antonescu, cred că trebuie să-i acordăm un credit pentru curajul pe care l-a avut.

Asta nu înseamnă că n-am rezerve față de ceea ce afirmă domnia sa. Am mari îndoieli în legătură cu evreii, fiind parte beligerantă, și pot să elaborez acest lucru. La retragerea din Basarabia nu cred că au avut un rol chiar atît de important în retragerea armatelor române. Aici e un lucru complicat, cred eu, cu factorul extern, care în istoria românească tinde să predomină și să apese factorul intern, pentru că întotdeauna este mai comod să dăm vina pe o mare putere sau pe o minoritate, decît să analizăm realele responsabilități.

Aș vrea să spun câteva lucruri despre politica memoriei și despre cum se practică ea în momentul de față. Aici, lucrurile mi se par destul de serioase. Nu cred că intenționează nimeni dintre cercetătorii și istoricii serioși să culpabilizeze poporul român. A spune că poporul român este vinovat de masacrele evreilor sau romilor în al doilea război mondial este un nonsens. Pentru că România era o dictatură militară, existau legi marțiale; oamenii care s-au expus și au încercat să îi ajute pe evrei au riscat foarte mult – au fost multe cazuri, unele cunoscute, altele necunoscute. Cel mai spectaculos este cel al primarului Cernăuților, Traian Popovici, care a salvat 17.000 de oameni și care nu este po-

menit nicăieri, nu există o stradă în România... Este cunoscut la Yad Vashem, dar nu e cunoscut în România.

Din punctul meu de vedere, strict personal, și nu cel al muzeului, cred că toate crimele comunismului trebuie analizate. Nu cred că există un monopol asupra crimelor nazismului sau ale comunismului, nu cred că există competiție. Îndrăznesc să sper că tinerii istorici români se vor duce la Arhivele Statului și vor presa pentru deschiderea Fondului Marea Neagră, vor lua chitanțele care există acolo și care arată ce puțină mîncare li s-a dat acestor oameni care au muncit ca niște cîini. Și îndrăznesc să sper că, așa cum rușii au scris istoria Gulagului românesc, așa și românii vor scrie acest lucru. Cred că cei care ne acuză că nu sîntem interesați în istoria comunismului (ca persoană particulară vorbesc, pentru că muzeul nostru are un mandat foarte clar din partea Congresului), folosesc un truc destul de ieftin sau nu știu cum gîdim. Dar construcții din acestea, artificiale, nu sînt puține în momentul de față. Se fac deseori afirmații fără a se cerceta bazele lor.

Mai vreau să spun un singur lucru, în legătură cu raportul dintre evrei și români, în legătură cu sursa acestei mari tragedii care s-a întîmplat în al doilea război mondial. Nu putem pune pe același plan o minoritate cu o majoritate. Vreau numai să reamintesc respectuos că evreii au avut drepturi civile în România din 1921-1923 pînă în 1938. Evreii au fost discriminați, și după părerea mea, așa cum a spus și domnul Stoenescu, au fost buni cetățeni cînd nu ar fi trebuit să fie.

Sînt conștient că am sărit peste supraviețuirea evreilor români dintr-un complex de motive. În toamna anului 1943, Antonescu amîna deportările pentru 1943, deportări care trebuiau să aibă loc în direcția Belzec, și în felul acesta jumătate din evreii români supraviețuiesc.

pentru totdeauna, această problemă. Și sînt gata să accept ambele ipoteze: ori a existat în România un partid comunist minuscul, format din minoritari, ori a existat un mare partid basarabean de masă. Trebuie să studiem această problemă și să tragem o concluzie, pentru că sînt folosite aceste argumente cînd convin și cînd nu convin, și părerea mea sinceră este că se bat cap în cap.

ION COJA: Mai întîi, aș dori să aflu părerea domniei sale despre următoarea afirmație pe care o face Filderman în 1946, e drept, la cîteva săptămîni după ce este executat Antonescu, și pe care o reia în 1957 la un congres de statistică ținut la Stockholm, și afirmația următoare, cu care se încheie raportul prezentat de Filderman la acest congres internațional: "În nici o țară dominată de naștiți nu a supraviețuit o așa de mare proporție a populației evreiești ca în România". Și e vorba de proporție, și este alta decît cea de 50% pe care dumneavoastră ați afirmat-o adineauri.

În legătură cu procedeu de a stabili prin comparații de date statistice numărul morților, al victimelor, dați-mi voie să vă spun că acest procedeu ar merge dacă am vrea să reconsiderăm niște date numerice privitoare la armata lui Ștefan cel Mare sau la altă grupare, dar nu pentru niște evenimente petrecute în secolul nostru, acum cîteva decenii și într-o perioadă care ne este foarte accesibilă prin, cum ați spus dumneavoastră, milioane de documente. Deci, v-aș întreba dacă există și alte surse pentru cifrele pe care le avansați, în afară de comparația unor date statistice privind recensămîntul din 1930 comparat cu un alt recensămînt.

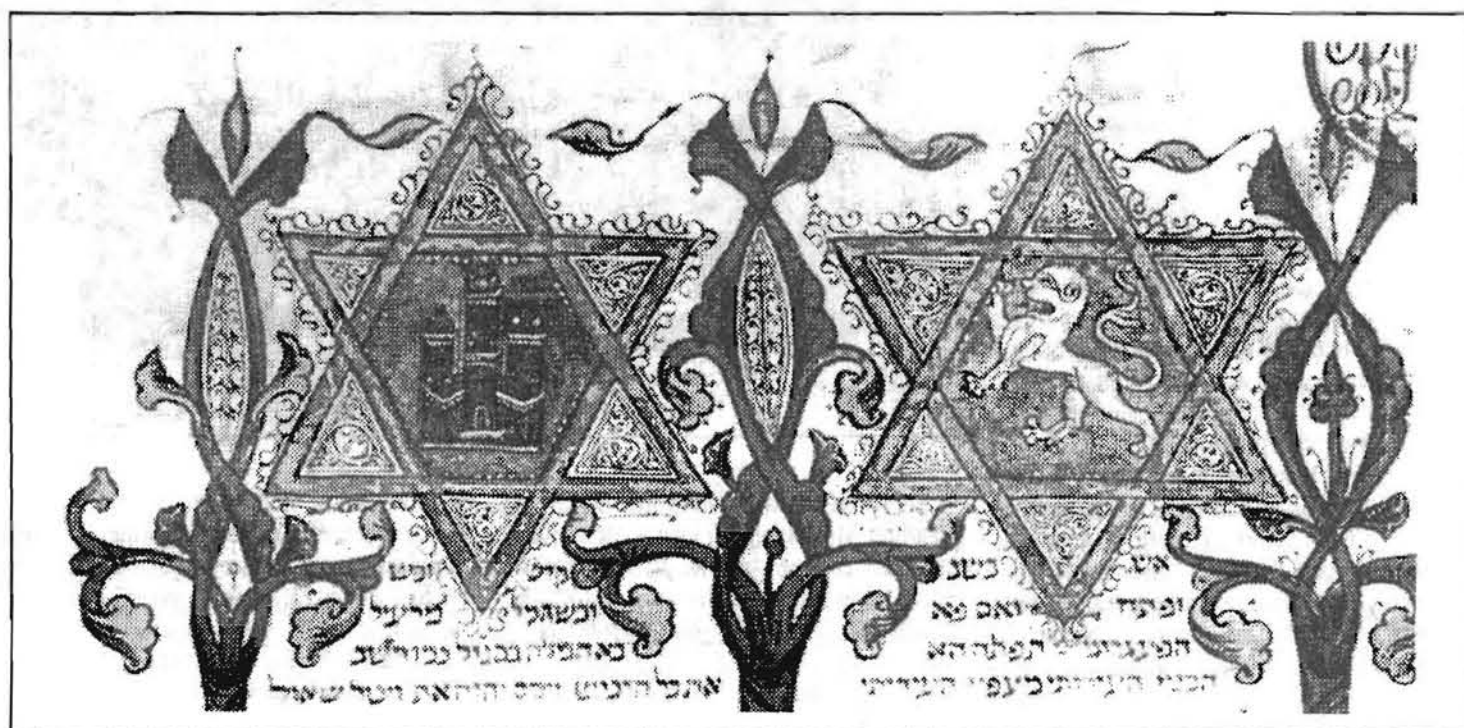
Vreau să vă mai întreb dacă știți că în Statele Unite ale Americii au existat lagăre de concentrare, de deportare le putem numi, dar nu de exterminare, firește, a unor japo-

Antonescu, că foarte mulți evrei evadau din lagărele de concentrare, de deportare, și încercau să ajungă în București pe căile cele mai imposibile. În legătură cu această direcție, și nu cea la care te-ai aștepta să evadeze spre a ajunge la ruși, vreau să vă întreb, la Muzeul Holocaustului, din Washington, cîți evrei sînt puși pe seama URSS, înțelegînd prin URSS și Ucraina și așa mai departe?

Tot din Matatias Carp m-am ales cu o mare nedumerire, și anume faptul că Filderman, o personalitate, un lider al Comunității Evreiești, a fost deportat el însuși în Transnistria și a stat acolo cîteva luni bune. La întoarcere, în scrisorile trimise lui Antonescu, Filderman nu reproșează existența unor masacre, a unor carnagii cumplite. Cum explicați acest lucru?

Mai am o întrebare teoretică: eu am sentimentul că ușurința cu care se avansează niște cifre cu privire la România, cifre ușor de răsturnat, de combătut, ar putea avea efectul, nedorit de mine și nici de cei de față, de a submina credibilitatea altor cifre, care se bazează într-adevăr pe realități cumplite. Și mi-e teamă că ușurința cu care poate fi contestat holocaustul din România aduce deservicii celor care cred că prin invocarea unui asemenea holocaust fac vreun bine comunității evreiești.

R.I.: Mulțumesc domnului Coja pentru întrebări. Nu cred e o problemă în legătură cu afirmația domnului Filderman că în nici o țară dominată de naștiți nu au supraviețuit atîția evrei. Depinde la ce ne referim. Dacă vorbim de cifre absolute, după cum am spus, era a treia comunitate din Europa. Dacă jumătate din această comunitate a supraviețuit... Deci, în materie de proporții nu este nici o problemă. Bulgaria a avut cifre relativ mici, s-au deportat numai evrei din Tracia și

Aș vrea să spun două cuvinte despre raportul evrei-comunism. Nu vreau să împing lucrurile în nici o direcție. Știu foarte bine că au fost masacre făcute de evrei, comuniști sau nu, la retragerea trupelor române din Basarabia. Au fost făcute masacre de către alții, s-a dezertat în masă acolo, și documentele există. De fapt, au vrut să treacă dincoace de frontieră pentru că aveau familii în Basarabia și Bucovina. Dar cred că istoriografia română trebuie să lămurească, odată

nezi, în timpul celui de-al doilea război mondial, pe criteriul stării de beligeranță între America și Japonia?

Rezultă foarte clar din Matatias Carp, din corespondența dintre Filderman și

ION COJA – Profesor la Universitatea București. Membru al Uniunii Scriitorilor. Membru fondator al organizației "Vatra românească".

Macedonia, vreo 11.000. Acest citat din Filderman însă este utilizat în mod selectiv, și nimeni nu se duce să caute alte citate din Filderman. Convine, și atunci el este utilizat.

În 1957, Filderman era foarte bolnav, și a făcut și alte afirmații, în care cifrele pe care le-a avansat la procesul lui Antonescu și după proces au fost mult diminuate. Cred însă că afirmația în sine nu prezintă nici o problemă – au supraviețuit foarte mulți și

au fost foarte mulți căsăpiți. Și una nu o contrazice pe cealaltă.

În legătură cu sursele, poate că nu am fost destul de clar, și în acest caz am să mă repet. Toate cifrele pe care eu le avansează în cartea mea sînt bazate pe documente, majoritatea lor documente militare românești, create de administrația română. De altfel, mă voi referi la ultima întrebare a dumneavoastră, care tot la cifre se referă. Eu personal sînt foarte atent cu numerele. Merg cu cifre minime, folosite de administrația românească din zonele respective. S-ar putea ca aceste cifre să fie mai mari. Dar prefer să folosesc cifre minime, și probabil că, dacă vă veți uita atent, veți observa o discrepanță între mine și Jean Ancel, între mine și alți istorici care s-au ocupat de această problemă, pentru că e foarte jenant să trebuiască să cobori aceste cifre. Eu consider, bazat pe documentele pe care le cunosc, că aceste cifre sînt conservatoare.

Există foarte multe documente militare, și nu numai militare, românești, din perioada războiului, care spun clar ce s-a întâmplat și care, puse cap la cap, dau o imagine destul de bună. Sigur că există niște fluctuații, și că poate s-au retras mai mulți decît am estimat. Variațiile pot fi de 10.000-20.000. Încă o dată vreau să insist asupra ideii că sub jurisdicție românească au fost omorîți sau au murit foarte mulți. Pentru că s-a murit foarte mult de tifos în Transnistria. Au murit evrei ucraineni, evrei ruși.

Mai departe, în legătură cu America și lagărele de concentrare. Cunoscut faptul că japonezii au fost internați în lagăre de concentrare. A fost o mare nedreptate. Există o mică diferență între Statele Unite și România. Deși regimul acestor oameni nu poate fi comparat cu regimul pe care l-au avut acești oameni în Transnistria, guvernul Statelor

10.000 de evrei la sfîrșitul lui 1943, începutul lui 1944, în special dorohoieni și orfani. Dar trecerea dincoace de Prut era extrem de severă și au fost foarte mulți soldați și ofițeri români care au fost trecuți în Curtea Marțială pentru că aveau un plic. Un plic cu bani trecea greu, dar un evreu... Nu spun că n-au fost cazuri, dar numărul a fost redus. Bucureștiul n-a fost invadat de foști deportați din Transnistria care au venit călare pe trenuri, pentru a scăpa de ororile deportării.

Întrebarea legată de Muzeul Holocaustului și de cîți evrei au fost omorîți de regimul stalinist, și dacă noi spunem ceva în legătură cu acest lucru... Noi avem un mandat foarte clar din partea Congresului Statelor Unite și a Casei Albe, și acela este de a descrie soarta tuturor grupurilor etnice, politice, religioase, de orice altă orientare, francmasoni, homosexuali. Prizonieri politici care au căzut sistematic victime nazismului și aliaților săi.

Despre Filderman și Transnistria. Filderman a fost o perioadă foarte scurtă. Dacă citiți jurnalul lui Jagendorf veți vedea în primul rînd că a fost deportat într-un loc în care evreii au trăit, în special după 1941, mult mai bine decît în restul Transnistriei, și acesta este Moghilev. În al doilea rînd, a stat foarte puțin acolo. În al treilea rînd, nu putea să raporteze despre masacre, pentru că nu erau masacre la Moghilev, în '42. Masacrele mari în Transnistria s-au întîmplat după ajungerea lui Filderman acolo. Asta nu înseamnă că el nu a știut despre aceste masacre, și a vorbit despre ele cînd a putut.

I.V.: În primul rînd, în legătură cu datele relative la evreii din Transilvania, dumneavoastră ați afirmat că 150.000 din evreii care trăiau în România la acea dată se aflau pe teritoriul Ardealului de nord, care a fost cedat Ungariei la 30 august 1940. Ulterior ați spus,

române din străinătate au comunicat tuturor cetățenilor români instalați în străinătate, dar – e vorba de țările ocupate de nemți – vizînd în mod subliniat pe evreii care erau vizați de măsuri discriminatorii și persecuții, că guvernul român le va pune la dispoziție niște trenuri care se vor forma în Gara de Est din Paris, în Gara de Lyon etc., la Berlin, pentru a-i repatria. Aceste informații le puteți găsi în amănuntele procesului Eichmann.

În tot timpul războiului, dar și înainte de a începe războiul, adică din momentul Anschluss-ului, în martie 1938, și pînă la 23 august 1944, România a fost considerată de evreii de pretutindeni drept o țară de azil, motiv pentru care, cînd au putut și cu mijloacele pe care le-au avut, ei au încercat să se îndrepte spre România; acesta este un lucru adevărat pentru evreii din Polonia, pentru evreii din Cehia și Slovacia, pentru evreii din Ungaria, pentru – subliniez – evreii din Bulgaria. Eu, personal, am cunoscut familii de evrei din Salonic, care a fost luată de bulgari, care astăzi trăiesc la Paris și care au fost salvate pentru că au reușit să fugă în România (rudele lor care au rămas la Salonic au pierit). Deci, România a fost percepută pe teren internațional de către comunitățile evreiești ca un loc de salvare.

În fine, un ultim element, și vă trimit la cartea *The Last Escape*, publicată în Statele Unite; deci, deși Marea Britanie era dușmanul României – nu pentru că noi am declarat război, ci pentru că ea ne-a declarat nouă –, în timpul războiului, tineri evrei care aveau să fie înrolați în armata britanică de cum ajungeau în Palestina, au fost autorizați și sprijiniți de regimul antonescian – cu banii lor, pentru că nu au fost sprijiniți bănește – să plece spre Palestina – și era vorba de evrei uneori polonezi sau bulgari.

istoric

1940-1942

Un proces verbal încheiat în gara Podul Illoaiei spune că au fost găsiți 1.198 evrei morți prin asfixiere în trenul venit de la Iași.

La 5 iulie 1941, Antonescu dă un ordin prin care conlămna violențele comise de persoane individuale asupra evreilor. El spune:

‘nevoia de a ne scăpa de această plagă a românismului este de nediscutat, dar numai guvernul are dreptul de a lua măsurile necesare’.

Antonescu mai spune că militarii români care au atacat și ucis evrei la Iași ‘au pus armata și autoritățile într-o lumină cu totul nefavorabilă’.

Cu toate acestea, nici o persoană nu este judecată sau pedepsită pentru crimele comise la Iași.

• iulie - septembrie 1941
- crimele din Basarabia și Bucovina -

În timpul recuceririi Basarabiei și Bucovinei au loc represalii împotriva evreilor, atît pentru atitudinea ostilă pe care unii evrei au avut-o la retragerea trupelor românești în iunie 1940, cît și pentru colaborarea unor evrei cu ocupanții sovietici, între iunie '40 și iunie '41.

Au loc abuzuri împotriva populației evreiești, sprijinite de ordine militare, cum a fost cel din 30 iunie 1941, care spunea că toți cei care acționează în orice fel împotriva armatei și intereselor României trebuie executați pe loc.

Este exterminată aproape toată populația evreiască din mediul rural. Cei mai mulți morți sînt la Chișinău (17 iulie) - 10.000 de morți, și la Cernăuți (5 iulie) - 2.000 de evrei uciși și încă 300 morți la două zile după ocuparea orașului. În 1946, în urma anchetei, se stabilește că în Mărculești (Soroca) au fost împușcați 1.800 de evrei. Alte masacre au avut loc la Gura Kamenca, Gura Căinari, Florești, Climăuți.

În august 1941, la sfîrșitul campaniei de recucerire a Basarabiei și Bucovinei, populația evreiască din aceste teritorii este concentrată în 5 ghetouri, iar în cele două provincii se introduc legile de românizare.

(continuare în pag. 21)

Unite a cerut scuze acestor oameni și a dat niște despăgubiri.

În legătură cu evreii care evadau la București, vreau să vă spun că există foarte multe rapoarte care spun că Antonescu era direct implicat în controlarea frontierei. El a cerut un raport special în toamna anului 1941, intitulat ‘Raport asupra neregulilor săvîrșite în ghetoul de la Chișinău’. Au fost foarte puțini evrei care au reușit să scape și să se întoarcă. Statul român a repatriat aproape

cu aproximațiile pe care le permit statisticile, că dintre aceștia au pierit 13.000, deci au supraviețuit 15.000. Vreau să vă atrag atenția că în memoriile rabinului Alexandru Șafran și în mărturiile pe care le-a adus la TVR Baro-nul de Cemești, care a fost unul din principalii salvatori de evrei din Transilvania, se vorbește de între 28.000 și 34.000 de evrei care au trecut din Transilvania în România antonesciană numai în lunile mai și iunie 1944. În 1942, toate misiunile diplomatice

SIMINA MEZINCESCU: Nu am să vin cu cifre și nici cu date precise, dar domeniul asupra căruia vreau să insist este mentalitatea românilor care, în marea lor majoritate, nu erau antisemiți. Și știu aceasta fiindcă am trăit epoca și pot afirma cu precizie. Există o carte scrisă de o fostă agentă israeliană, care a venit la noi în țară, la începutul anului 1940, pentru a scoate 1.500 de evrei care proveneau din Austria și Cehoslovacia. Era o combinație cu un vas bulgăresc care îi

scotea din România via Constanța. Totul a mers bine pînă cînd, la Constanța, le-a fost frică și au plecat. Autoarea cărții a găsit în Constanța gazde pentru 1.500 de evrei care nici măcar nu erau români. S-a dus apoi la București, a avut audiență la regele Carol al II-lea. Regele i-a promis sprijinul, iar Madgearu le-a pus la dispoziție un vas românesc care i-a dus după aceea pe evrei în Palestina.

Au existat nenumărate cazuri în care românii s-au implicat în salvarea evreilor. De exemplu, cîteva zeci de mii de evrei au trecut frontiera dinspre partea din Ardeal cedată. Antonescu avea cu Horthy o înțelegere de extrădare și era hotărît să o respecte. Au fost multiple intervenții făcute la Antonescu, dar fără succes – Filderman, mitropolitul Bălan și alții. Filderman a rugat-o pe Regina Mamă să intervină la mareșal (se știe că Majestatea Sa Regina Elena a ajutat foarte mulți evrei și a făcut mult pentru ei. Israelul i-a recunoscut aceasta printr-o decorație *post mortem*). Regele Mihai i-a spus să-l invite la masă, poate reușesc să îl convingă. L-au invitat la masă, dar nu l-au convins. Și atunci s-a dus Maniu la Antonescu, iar în momentul cînd a început să vorbească, Antonescu i-a spus: "Domnule președinte, numai de evreii care au trecut nu-mi vorbiți, căci vor fi extrădați: am înțelegere cu Horthy". Maniu l-a întrebat pe Antonescu: "Domnule, recunoașteți pactul Ribbentrop-Molotov?". Și Antonescu a răspuns: "Cum aș putea să-l recunosc?". "Atunci ce frontieră au trecut?" Și evreii au fost salvați.

A fost modalitatea lui Maniu de a-l face pe Antonescu să-și schimbe atitudinea. Cred că este foarte exact ceea ce spune domnul Ioanid, că pe măsură ce a trecut vremea Antonescu și-a mai schimbat mentalitatea. Dar știu, de asemenea, foarte mulți români care au adăpostit, au apărut evrei, care au românizat societăți evreiești fără să aibă vreun avantaj, lasîndu-i pe evrei să lucreze și să-și ia tot profitul.

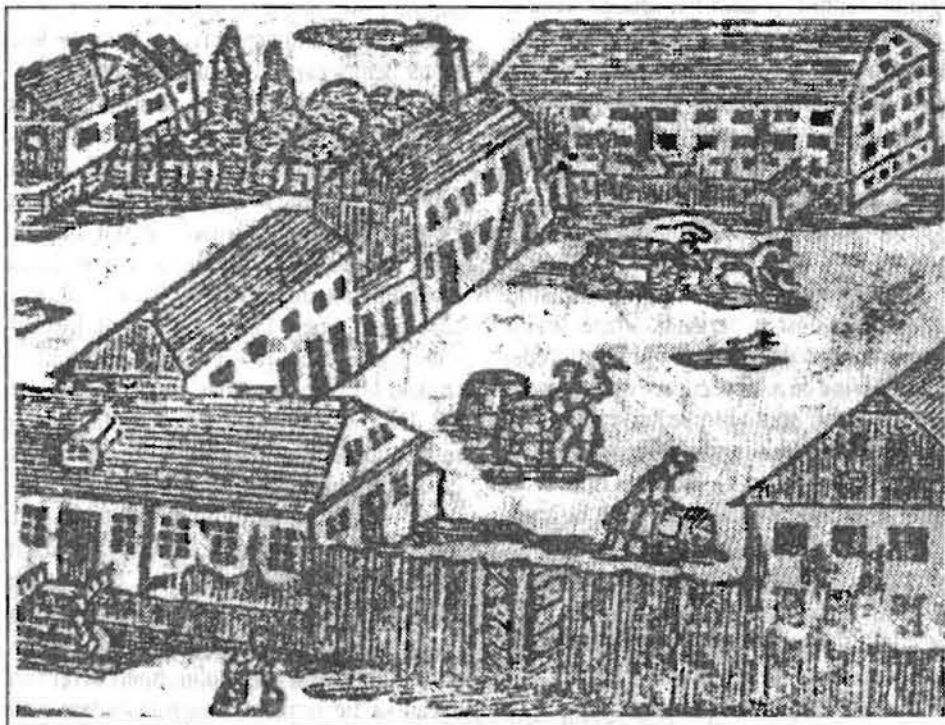
Mentalitatea românilor, în marea lor majoritate, nu era antisemită. Au fost cîteva, evident. Sînt unii și astăzi, dar nu toți. Și o întrebare, domnule Ioanid: sînteți sigur că în timpul regimului lui Antonescu nu se făcea ceea ce s-a făcut după aceea, cînd eram stahanoviști la toate și cifrele erau mult mai mari decît cele reale? Sînteți sigur că atunci cînd se cerea să fie deportați o cantitate X de evrei și se deporta una Z, care reprezenta mult mai puțin, nu se puneau pe hîrtie cea X? Eu n-aș avea încredere totală în arhivele care datează din acea vreme.

T.G.: Într-un singur loc am întîlnit această afirmație interesantă. Istoricul Pippidi spune în *România regilor*, și doamna Mezincescu ar putea să confirme sau nu (de altfel, este singura sursă în care se spune acest lucru), și anume că regele Mihai ar fi amenințat cu abdicarea în cazul expulzării evreilor în Germania, adică spre tortură și exterminare. Care este părerea dumneavoastră în legătură cu această afirmație?

SIMINA MEZINCESCU – Absolventă a Liceului "Regina Maria". În 1959 a fost arestată și condamnată la șase ani, în lotul Noica. După 1989 este vicepreședinte al Uniunii Mondiale a Românilor Liberi. În 1991 înființează mișcarea "România viitoare".

O altă chestiune este în legătură cu antisemitismul. Dacă nu exista în general un antisemitism al poporului român la vremea aceea, lucru asupra căruia discuția rămîne deschisă, incontestabil a fost un *antisemitism de stat*. Se recunoaște?

ANDREI OIȘTEANU: Cu ani în urmă, domnul Ioanid îmi spunea că există unele arhive românești, îmi închipui că cele militare, la care Memorial Holocaust din Washington a avut acces să le microfilleze,

dar ele nu erau la îndemîna cercetătorilor români. Era vorba inclusiv despre documente privind pogromul de la Odessa și despre alte acțiuni din această perioadă. Ceea ce vreau să întreb este dacă această situație persistă. Dacă mai există documente pentru care, pentru a le consulta, trebuie să apelăm la Washington sau putem să le găsim aici?

Al doilea punct este mai mult un comentariu. Domnul Varlam întreba – îmi închipui că retoric – ce rost au astfel de analize, ce rost are să discutăm despre astfel de lucruri *ad infinitum*, lăsa dînsul să se înțeleagă. Aș vrea să amintesc faptul că, pe la 1915, evreii au declanșat un cumplit pogrom împotriva armenilor. Se presupune că în jur de 1,5 milioane de armeni au fost exterminați, și există astăzi convingerea că, dacă atunci opinia publică ar fi făcut scandal și ar fi

ANDREI OIȘTEANU – Cercetător în domeniul antropologiei culturale și istoriei religiilor. Membru al: Comisiei de Folclor a Academiei Române, International Union of the Ethnological and Anthropological Sciences (Londra), Asociației de Studii Orientale, Uniunii Scriitorilor, Grupului pentru Dialog Social. Co-președinte al Comisiei de Studiere a Istoriei și Culturii Evreilor din România. A publicat: *Grădina de dincolo. Comentarii mitologice* (Cluj, 1980), *Motive și semnificații mito-simbolice* (București, 1989), *Cutia cu bătrîni* (București, 1995), *"Imaginary Jew" in Romanian Folklore and Mythology* (Iași, 1996), *The Beauty Binding the Beast* (Roma, 1997), *Mythos and Logos. Studii de antropologie culturală* (București, 1997).

făcut public acest etnocid, etnocidul evreiesc care s-a desfășurat cu douăzeci și cinci de ani mai tîrziu, nu ar mai fi avut loc sau ar fi avut o altă dimensiune.

Însuși Hitler, cînd i se reproșa etnocidul împotriva evreilor, spunea: "Cine-și mai aduce aminte ce s-a întîmplat cu armenii în 1915?". Un alt exemplu se referă la rromi. Cînd doamna Lya Benjamin și cu mine am făcut o expoziție foto-documentară aici, în București, în 1994, despre holocaustul evreilor și al rromilor, deasupra Teatrului Național,

română au avut puternice accente antisemite. Au fost ele dominante într-o perioadă sau alta, cît de mult au dominat, ce efect au avut asupra conștiinței poporului? Discuția e deschisă.

În legătură cu salvarea, sînt foarte de acord cu ce a spus doamna Mezincescu, în sensul următor. Au fost foarte mulți oameni care au încercat să ajute. Rolul Casei Regale nu este destul de cunoscut, deoarece nu există acces la anumite documente, dar este clar că Regina Mamă a fost foarte puternic implicată în tentativa de a bloca, iar deportarea masivă a populației românești din Regat și Transilvania de sud nu a avut loc.

Pentru a fi răspunde lui Tîcu Goldstein, ar fi existat o astfel de amenințare, dar documentele nu există; adică, sînt rapoartele SSI, care informează din Casa Regală asupra Reginei Mamă și Regelui Mihai. Ea este recunoscută ca o salvatoare și de către Yad Vashem și de Muzeul Holocaustului.

Am dat exemplul primarului din Cernăuți, care i-a scris o scrisoare extrem de brutală lui Antonescu, cînd era primar, și nu cînd Antonescu era în închisoare, și care a salvat cel puțin 17.000, dacă nu 20.000 de oameni, și care este complet uitat în România. Sînt foarte multe exemple.

Despre rolul lui Maniu și al doctorului Lupu se știe foarte bine, deci a fost un grup de lideri țărăniști în încercarea de a salva evrei. Sînt puțin în dezacord cu domnul Oîșteanu, deoarece cred că scrisoarea lui Brătianu era mai pozitivă decît a prezentat-o domnia sa.

În ceea ce privește cifrele, stimată doamnă Mezincescu, existau foarte multe agenții care raportau. Era Serviciul Secret de Informații, era Jandarmeria lui Pichi Vasiliu, era Jandarmeria Militară, era Marele Stat Major, era Biroul II, era Biroul Militar al lui Antonescu, toți raportau.

CORINA IOSIF: Mărturisesc că vreau să vă pun o întrebare care vine dintr-o oarecare cunoaștere a datelor biografice ale poetului Paul Celan. După cum bine știți, Paul Celan a fost internat într-un lagăr la Buzău, în care erau internați tineri minori din Cernăuți, și mărturisesc că este cu ațit mai interesant cu cît Celan spune că, deși erau obligați la munci forțate, exista un tratament mai omenesc față de tinerii evrei deportați aici. Ce știți despre acest lucru?

R.I.: Nu vreau să las nici o umbră de echivoc. Nu poate fi comparată nici un moment situația în care au trăit evreii din Regat, și de aici provine confuzia multor oameni de bună credință, cu situația celor din Transnistria. Pentru că în Regat erau două feluri de detașamente de muncă: cele care acționau pe teritoriul orașelor unde se domicilia, deci oamenii dormeau acasă și puteau să mănînce mîncare caldă seara; e adevărat, li s-au confiscat radiourile, aveau impozite speciale, erau discriminați, erau dați afară din lucru, dar s-a trăit cu totul altfel decît s-a trăit în Transnistria. În unele detașamente exterioare de muncă s-a trăit onorabil, pentru că erau ofițeri cumsecade în altele s-a trăit groaznic. Unele din aceste detașamente au ajuns în Transnistria și s-a suferit foarte mult.

CORINA IOSIF – Absolventă a Facultății de Istorie, Universitatea București.

ni s-a reproșat includerea țiganilor în această expoziție. La rîndul lui, Brătianu îi scria lui Antonescu, prin 1942, exact invers: "Înțeleg că îi deportezi pe evrei, dar cu țiganii care sînt aici de secole și sînt mesteșugari așa de buni și muzicanți așa de talentați, cu ei ce ai?"

În concluzie, sînt împotriva acestui tip de relativizare etico-etnică. Mi se pare firesc să nu folosim măsuri diferite nici cînd vorbim despre pierderile suferite de etnii diferite, nici cînd vorbim despre crimele nazismului și cele ale comunismului. Sînt pentru cuantificarea morală a ambelor masacre folosind aceeași unitate de măsură.

I.V.: N-am făcut deloc afirmația pe care a pretins-o ultimul vorbitor. Nu am spus că se vorbește fără rost și că de ce să mai vorbim... Am spus că în contextul actual, dezbateră numărul unu în România este de comunizare, cu procesul comunismului și inventarierea crimelor comunismului și că, în ciuda legitimității pe care o are amintirea persecuției și masacrelor împotriva evreilor, în-crîncenarea și frecvența cu care se revine la acest subiect, și avînd în vedere persoanele care o fac, a căror relație cu regimul comunist este notorie, înă consider autorizat să o interpretez ca pe o tentativă de a împiedica dezbateră de fond, care este anticomunismul.

R.I.: În legătură cu întrebările doamnei Mezincescu. Cred că e foarte riscant să ne lansăm într-o discuție dacă poporul român a fost sau nu antisemit. Trebuie să cuantificăm. Nu am văzut sondaje pe această temă, deci ne lansăm în niște speculații care nu duc nicăieri, după părerea mea. Un lucru știu sigur: clasa politică românească și intelectualitatea

Dacă avem date statistice, avem date foarte cuprinzătoare în legătură cu munca forțată. Se pot face analize la nivelul metrelor cubi săpați în România și al numărului de copaci tăiați.

Pentru a îi răspunde domnului Oişteanu, cred că arhivele se deschid. Nu se deschid suficient de repede, dar asta este o problemă internă românească. Cred că cei care se ocupă de ambele probleme: crimele făcute sub regimul Antonescu și crimele comunismului, au un interes clar comun. Trebuie presat pentru deschiderea arhivelor, pentru că acolo se află cheia adevărului. Sint... mai deschise decât erau, dar cred că se poate face mai mult...

Domnul Varlam este liber să aibă prioritățile pe care le are, iar România are dreptul să aibă prioritățile sale, în acest model. Oamenii au ieșit dintr-un model comunist traumatizant și au dreptul să se ocupe mai mult de crimele comunismului decât de cele ale fascismului. Ceea ce mă irită pe mine este faptul că mi se atribuie, de către diverse publicații – nu mă refer la dumneavoastră, să nu mă înțelegeți greșit –, lucruri pe care nu le-am spus niciodată. Sint foarte interesat de crimele comunismului, vreau să citesc despre acest lucru, poate într-o bună zi am să și scriu despre ele... Deci este o construcție absolut artificială, care nu stă în picioare și căreia nu îi văd rostul.

CONCLUZII

VICTOR NEUMANN: Consider bine-venit un seminar pe marginea temei "Controverse privind problema evreilor în timpul celui de-al doilea război mondial". Am impresia că atât eu, cât și dumneavoastră, nu avem încă un sentiment de mulțumire și de satisfacție de pe urma cercetărilor care s-au efectuat în domeniul istoriografiei românești cu privire la ultimele două secole. E vorba de secolul al XIX-lea și de secolul al XX-lea.

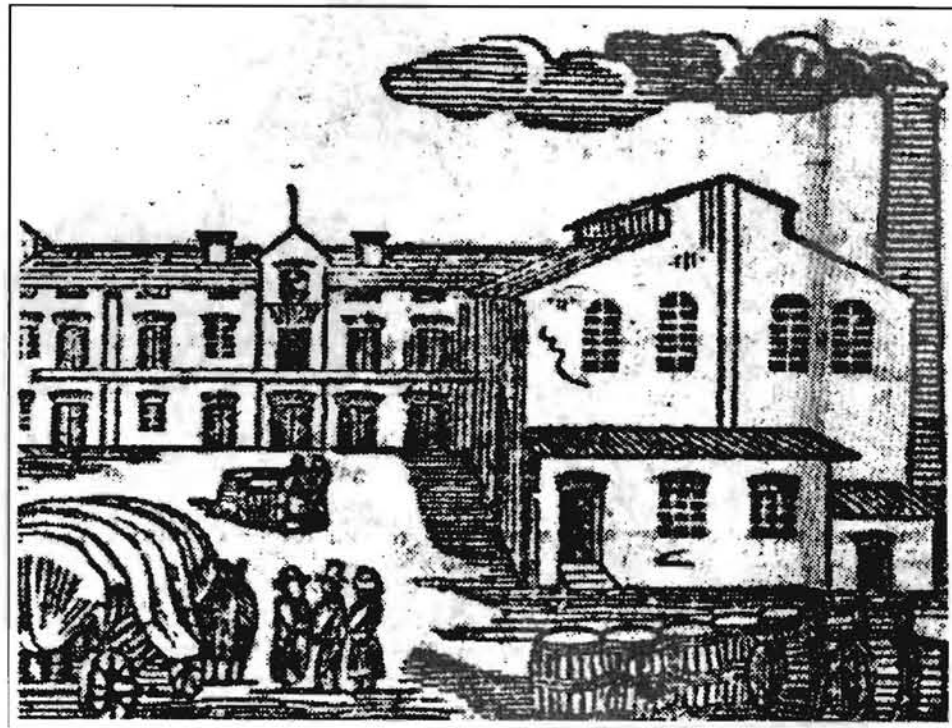
Există încă multe clișee în istoriografia română, există prejudecăți, există concepte care sint vehiculate diferit în comparație cu istoriografia universală. Lucrurile pe care noi astăzi am încercat să le dezbaterăm prin intermediul celor doi autori de cărți despre al doilea război mondial, domnul Sto-

enescu și domnul Ioanid, beneficiază de multe materiale documentare, de statistici, de comparații între un sistem de date și altul. Izvoarele sint de proveniență din Ministerul Apărării Naționale sau din Ministerul de Interne, din arhivele românești sau din arhivele din străinătate.

Eu cred că o clarificare de natură conceptuală este foarte importantă pentru abordarea istorică în general. Dacă istoricii vor face abstracție de acest lucru nu vor reuși niciodată să intre în convergență cu dome-

hologice au provocat ele într-o durată mai scurtă sau mai lungă a istoriei.

Meritul cărții domnului Stoenescu și al punctelor de vedere exprimate cu ocazia seminarului nostru este că a avut acces la informații conținute în documentele din arhivele militare. Ceea ce socotesc că este lăudabil, pentru că nu toată lumea a avut acces la aceste arhive. Ea are și un alt merit, cel de a provoca și a motiva dezbateră asupra problemei-cheie din istoria modernă și contemporană a României, problema generalului

niile învecinate. La fel, statistica sociologilor nu ajunge dacă nu se folosesc informația, descrierea și evaluarea istorică. Cu alte cuvinte, dacă vrem să înțelegem contemporaneitatea noastră, va trebui să evaluăm altfel istoria. Pe noi ne interesează problema lui Antonescu, ca și problema comunismului, din perspectiva prezentului. Nu putem face abstracție de momentul istoric sau politic de astăzi. Deci avem nevoie de o privire retrospectivă. Nu vom putea atinge niciodată doar contextul celui de-al doilea război sau numai contextul comunist dacă vrem să analizăm totalitarismele secolului XX. Avem nevoie să știm ce vrem noi astăzi în legătură cu prezentul României, ce plan există pentru politica românească, ce filosofie există în cultura română. Acestea ca să putem aborda a-mintitul subiect.

Spre a avea o filosofie cât mai elastică este necesar să dobîndim o perspectivă pe baza rezultatelor istoriografiei, a literaturii, a filosofiei universale. Ei bine, dacă lumea americană sau franceză abordează Holocaustul și "fascismul roșu" aceasta presupune va trebui să avem instrumente de lucru adecvate. Statistica, ea singură, nu rezolvă orice problemă, mai ales cînd este în discuție istoria omului. Observația se referă aici foarte precis, atât la cartea domnului Ioanid, cât și la aceea a domnului Stoenescu. Ambele cercetări exagerează rolul statisticilor, de parcă noi oamenii am fi numai numere. Eu nu sint de acord cu această perspectivă asupra istoriei, și va trebui să încercăm să nuanțăm lucrurile foarte mult, să le analizăm dintr-o perspectivă a științelor sociale. Chiar dacă dăm citate, chiar dacă enumerăm crime, va trebui să înțelegem care este contextul intern și internațional, care sint mobilurile care au generat crimele respective, și ce urmări psi-

dictator Ion Antonescu și aceea a fascismului negru.

Un alt merit al eforturilor domniei sale, de care nu putem face abstracție, este de a fi readus în centrul atenției o temă care a fost insuficient cercetată și cunoscută de inteligența română. Aceea a evreilor și a iudaismului. Un alt element, deloc lipsit de importanță, este cel de a fi evidențiat o perspectivă militară sau strategică asupra istoriei României. Istoricii, în general, nu sint specialiști în probleme de strategie militară.

Am reținut, în cazul acestui autor (care nu este istoric de profesie), faptul că a făcut abstracție de unele prejudecăți sau inhibiții privind relația dintre oficialitățile române și populația minoritară evreiască. Există câteva lucruri importante în mai multe capitole, prin care domnul Stoenescu reușește să dovedească faptul că nu are inhibiții.

Nu reușește, în schimb, să ne arate că și controlează foarte bine terenul pe care se mișcă. Lucrul acesta îl putem oarecum taxa, în sensul că domnia sa este un cercetător ad-hoc al fenomenului Holocaustului, un cercetător care a fost încîntat de temă, una atractivă în momentul de față și care poate să cîștige un public numeros. A și obținut o te-lepublicitate foarte rapidă asupra acestei cărți. E interesant că jurnaliștii sint amatori de lucruri spectaculoase sau provocative, și nu de chestiunile temeinic studiate și prelucrate de istorici.

Domnia sa face abstracție de bibliografia internațională asupra temei. Unul din motivele pentru care cred că face abstracție – și îmi asum răspunderea – este faptul că domnia sa probabil nu cunoaște limbile în care sint scrise cărțile pe tema Holocaustului. Este vorba de cărți în limbile germană, franceză, engleză, italiană, spaniolă etc. și care

istoric

1940-1942

• 3 septembrie 1941

- decret-lege care legalizează crimele din Basarabia și Bucovina -

• 20 octombrie 1941

- evreii sint forțați să contribuie la construirea de stocuri de îmbrăcăminte în interes social -

• 14 noiembrie 1941

- evreii mobilizați la muncă obligatorie -

Evreii sint organizați în "tabere sau coloane de muncă", sub comandă militară și cu aplicarea de sancțiuni drastice în cazul abaterilor.

• 17 decembrie 1941

- înființarea Centralei Evreilor din România -

Constituită în urma dizolvării prin decret-lege a Federației Unite a Comunităților Evreilor din România, Centrala este o organizație evreiască subordonată regimului antonescian și unicul organism recunoscut de stat, care reprezintă interesele colectivității evreiești din România.

• 1941-1942

- deportările în Transnistria -

Începînd cu octombrie 1941, aproape toți evreii din Basarabia și Bucovina de nord (108.000 de evrei) sint deportați în Transnistria (teritoriu al Ucrainei, trecut sub administrație românească la 30 august 1941). Deportărilor li se retrage cetățenia română. Deportările se fac în condiții inumane și sint însoțite de jafuri, foamete, omoruri. În prima iarnă au murit peste 50.000 de evrei deportați. Cauzele principale ale mortalității au fost foamea, frigul, oboseala, bolile epidemice. În primele două săptămîni de la declanșarea războiului, peste 40.000 de evrei sint evacuați. Antonescu declara la 8 iulie 1941, în cadrul ședinței Consiliului de Miniștri: "Nu știu peste cîte veacuri neamul românesc se va întîlnici libertatea de acțiune totală, cu posibilitatea de purificare etnică și revizuire națională".

• 30 aprilie 1942

- se suspendă aplicarea unor legi antisemite pentru anumite categorii de evrei -

(continuare în pag. 23)

sînt extrem de importante. Unele dintre ele așează în context european ce s-a întîmplat în spațiul românesc. Nu folosește spiritul critic în analiza documentelor; sînt citate fragmente lungi fără a fi supuse, în mod programatic, evaluării. Compararea surselor documentare și bibliografice românești și universale lasă impresia că autorul este un autodidact care se aventurează în prezentarea acestui subiect. În cartea *Armata, Mareșalul și Evreii* istoricii sînt împărțiți în două categorii: istoricii români, care privesc într-un fel tema războiului și a Holocaustului, și istoricii evrei, care privesc în alt fel aceeași temă.

În funcție de numele de familie citate, autorul categorisește cine este și cine nu este evreu. Dacă are un nume terminat în "stein" sau în "man", îl definește ca fiind evreu. Mi se pare că este un mod foarte deplasat de a categorisi astfel pe cineva, adică de a-i defini identitatea comunitară, lingvistică sau religioasă, în absența declarației persoanei respective sau a unui document edificator. Așa procedează domnul Stoenescu și cînd vorbește de componența Partidului Comunist Român, în 1921, și în cazul unor persoane care sînt implicate în evenimente sau în fapte contradictorii. La fel și în cazul evenimentelor tragice ce s-au petrecut în Basarabia. Așa face și în cazul în care găsește nume care nu sună românește în armatele sovietice sau în anumite documente care relevă o așa-zisă prezență evreiască în armata sovietică în perioada luptelor cu armata română.

Nu e posibil să judecăm în acest fel lucrurile, după cum nu e posibil să etichetăm un grup de oameni sau o comunitate. Puteau să existe indivizi, dar nu o comunitate întregă, care să se fi înrolat în armata sovietică și să fi luptat împotriva armatei române.

O altă observație fundamentală în legătură cu volumul domnului Stoenescu (m-aș fi bucurat ca măcar în cartea domnului Ioanid să fie scoasă în evidență această dimensiune), dar și în legătură cu ceea ce s-a discutat la acest seminar, privește modul de a înțelege problema războiului. Minoritatea evreiască nu poate fi tratată ca o națiune cobeligerantă în perioada celui de-al doilea război mondial. Dacă domnul Ioanid se situa pe o altă poziție, se cuvenea să fi făcut o serie de observații.

A-i defini pe evrei ca națiune cobeligerantă sau care se războiește cu națiunea română în timpul celui de-al doilea război mondial este o greșeală. O minoritate întotdeauna reprezintă o problemă de etică în interiorul unei națiuni, iar nu o chestiune națională sau o chestiune de naționalitate. Nu îmi aparține mie această observație, ci lui Karl Popper și lui Isaiah Berlin. Este vorba de ideea de protecție a unui grup minoritar, și nu de a pune pe aceeași poziție o națiune cu douăzeci de milioane și o minoritate de 800.000 de persoane. Cazul maghiarilor în istoria contemporană a României este asemănător. De aici și înțelegerea greșită a multor elemente.

Deci e vorba de o problemă de moralitate, și nu de o problemă de naționalitate sau de națiune. După legile războiului din 1907, armata română a lui Antonescu nu putea să se războiască cu o parte din grupul evreiesc care a aderat la ideologia bolșevică sau cu persoane care au intrat, pe cont propriu, în interiorul armatei sovietice.

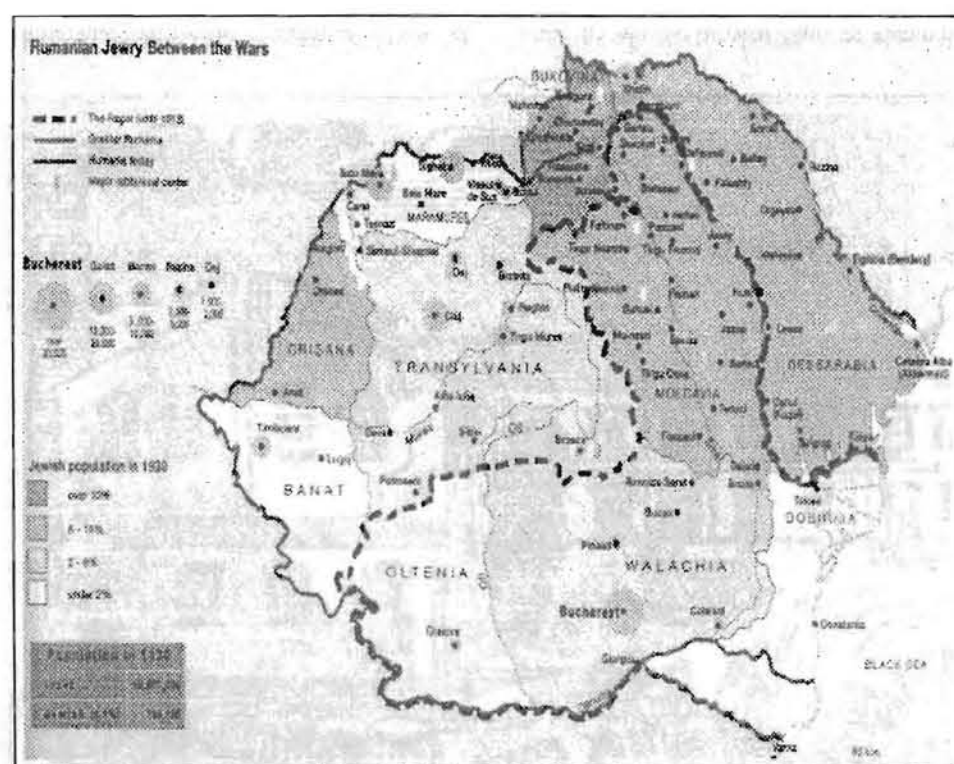
Este extrem de important cum s-a ajuns la totalitarismul fascist sau la totalita-

rismul comunist: prin evoluția unor idei culturale devenite idei politice. Ei bine, ne interesează această evoluție. Fără ea nu vom putea explica în mod coerent problematica celui de-al doilea război mondial. Statisticile ne vor juca feste și ne vom certa între noi în ceea ce privește cifrele.

Problema fundamentală este de a înțelege paradigma pe care funcționează cultura română, și deci politica românească,

mare pentru politica lui Antonescu. El se inspiră dintr-o cultură, din cărțile și modul de a gândi și a formula ideea de națiune de către Conta, Iorga, Hasdeu, Nae Ionescu, Nichifor Crainic, de grupul din jurul *Gîndirii*, care produce o dimensiune spirituală unilaterală.

Eu vă întreb pe dumneavoastră câte nume de personalități din oricare domeniu al producției artistice, culturale a minorității ma-

pentru a-l înțelege pe Antonescu. Paradigma pe care funcționează este una de secol al XIX-lea. Era bine ca domnul Stoenescu să citească o parte din cărțile din literatura universală traduse în limba română, spre a nu face sau a nu repeta toate sloganurile și modurile de a privi istoria conform istoriografiei romantice de secol XIX.

Mă refer la problema lui *völkischekultur*, adică la abordarea statului din perspectiva etniei majoritare. Dacă abordăm din această perspectivă, întotdeauna se va întîmpla ca etnia majoritară să nu se întindă exact cît este teritoriul statului. În schimb, statul să creioneze o haină, spre care aspiră etnia majoritară. În acest caz se va intra în coliziune cu etniile învecinate. Deci, în secolul al XIX-lea, această idee de *Völk-sgeist*, de *völkischekultur*, de puritate a unui grup, pe baza căruia să se construiască o națiune sau un stat național, a funcționat. Continuă să funcționeze pînă la al doilea război mondial fără nici un fel de întrerupere.

În cartea și în discursul domnului Stoenescu sînt reluate aceste sloganuri. Domnia sa operează cu aceleași clișee ca în istoriografia și în politica de secol al XIX-lea existentă nu doar în România, dar și în Ungaria, Polonia, Bulgaria, Grecia. *Völk-sgeist* este un tip exclusivist de a privi națiunea. În interiorul acestei națiuni nu-și va avea locul, în mod egal, nici una dintre comunitățile aflate în minoritate, din care cauză ele vor fi respinse, vor fi discriminate sau, în cel mai bun caz, asimilate.

Populația care s-a născut în orașele României nu poate să fie străină. Termenul este peiorativ. Din această cauză îl invităm pe domnul Varlam să reflecteze asupra acestui termen, care este peiorativ. Automat apare o formă de exclusivism în acest termen, poate involuntar exprimat, cel mai probabil ca rezultat al unei educații. El are o relevanță

ghiare, germane din România v-au rămas întipărite în memorie, așa cum v-au rămas întipărite numele personalităților din cultura română. Dacă realizați și sînteți sinceri cu dumneavoastră că v-au rămas întipărite foarte puține, adesea nici unul, atunci veți înțelege gîndirea politică și culturală din interiorul spațiului la care ne referim. Nu este unic acest mod de a privi lucrurile. Tipul de asimilism sau de exclusivism invocat are similitudini în Polonia, Slovacia, Croația, Ungaria, Bulgaria și Grecia.

În cazul ambilor autori nu există un interes suficient acordat problemei antisemitismului care a funcționat înainte de izbucnirea războiului. În cazul domnului Ioanid există, mai puțin în expunerea pe care a făcut-o astăzi, cît mai ales în carte. Cîteva remarci cu privire la lucrul acesta. Problema evreiască este una specială și ar trebui cunoscută. Ea trebuie înțeleasă ca un fenomen special: din punct de vedere religios (ca o diversitate), din punct de vedere al modului de trai, al unui tip de educație. Mai apoi, poate fi tratată și tangențial cu totalitarismul. Dar fără cunoașterea ei, așa cum se observă din cartea domnului Stoenescu, mai mult, cu plasarea greșită a subiectului evreiesc și a iudaismului, nu se pot naște decît confuzii.

Ar fi interesant de menționat și o sumă de citate din cartea domnului Stoenescu. Cînd se referă, de exemplu, la Ucraina și la simbolul pe care îl reprezintă Bogdan Hmielnițki, autorul spune că, pe de o parte, pentru ucrainenii este un erou, iar pentru evrei este un personaj asemănător lui Haman sau lui Hitler. Cred că paranteza este prea mare, iar comparația neconcludentă spre a justifica atitudinea ucrainenilor față de evrei în timpul războiului. Eventual, pentru a muta responsabilitatea contextului crimelor de la Odessa și a motiva represaliile la care a participat armata română.

Există comparații cu sens discriminator, ca de pildă: "Este greu de așteptat de la evrei o apreciere obiectivă și lipsită de prejudecată, așa cum nu putem aștepta de la irlandezii catolici despre Oliver Cromwell". O asemenea comparație, una din nenumăratele, iese din perimetrul decenței. Este plină cartea de asemenea comparații. Nu se poate să acordăm un interes mare unei cărți care se află, totuși, în afara unui joc acceptat de istorici. Eu nu spun că istoria este o știință exactă, dar reguli minimale știu bine că este de dorit să le cunoaștem înainte să scriem cărți.

În această privință, doar cartea domnului Ioanid, cu partea tehnică și datele pe care le invocă, este demnă de atenție. Eu aș avea rețineri și în acest din urmă caz, mai ales în ceea ce privește evaluările teoretice și prea densa folosire a statisticilor.

LIVIU ROTMAN: Abia sosit în București, am picat la această dezbatere și, privind în sală, cred că principala satisfacție pe care am avut-o este că, deși o minoritate, există totuși un grup de tineri care, asistînd la asemenea dezbateri, vor gîndi altfel decît noi toți. Acesta este cred deja principalul progres. Domnul Tănase a spus, în primele cuvinte ale seminarului de astăzi, că este necesar un dialog și că pînă acum a existat o "ghetoizare". Într-adevăr, a existat o discuție între noi înșine: nu există pînă acum aprecieri nici măcar la nivel de concept, de denumiri. Există încă dezbateri semantice comune. În lucrările din istoriografia românească referitoare la această perioadă se vorbește despre cel de-al doilea război mondial. Lucrările evreiești vorbesc însă despre holocaust. Să fie limpede: nu există încă o dezbatere clară și niște concluzii comune; în fond, istoria este comună. Eu am încercat un astfel de dialog și o ieșire din "ghetoizare" în 1994, cînd l-am invitat pe domnul Buzatu – ale cărui păreri le cunosc și pe care, apreciindu-l ca pe un istoric care lucrează cu armele istoricului, dar cu concepții diferite de ale noastre – la Tel Aviv și a avut loc o discuție care a luat în vedere problemele izvoarelor – care există sau nu există – și probleme de concept.

Nu am fost de acord unii cu alții, dar a existat un dialog. Din păcate, el nu a mai continuat, dar cred că asemenea dezbateri pot fi utile atunci cînd se rămîne la nivelul discuției științifice pe bază de izvoare și cînd nu se face referire la japezi, pentru că aceasta era deja o relatare care ne scoate din dezbateră științifică.

Acum aș vrea să spun că aici a fost un pic procuror Victor Neumann. Eu nu am citit cartea lui Stoenescu, însă am avut o lungă discuție cu domnia sa în timpul vizitei

LIVIU ROTMAN – Doctor în istorie. Absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea București. Este conferențiar la Universitatea Tel-Aviv și director la Centrul "Goren-Goldstein" pentru studiul istoriei evreilor din România. A redactat lucrările primei Conferințe de istoria evreilor din România (1992). A îngrijit, împreună cu Raphael Vago, volumul I din *Istoria evreilor din România*. În curs de pregătire: volumul II, *Secolul XIX*, îngrijit împreună cu Carol Iancu. Sub tipar: *Modernitate și învîntămînt*.

sale la Tel Aviv. Nu numai eu, căci știu că a întâlnit și alți colegi de-ai mei. Părerile lui erau interesante, așa zice; nu că eram de acord cu ele, dar erau interesante și era o încercare de a găsi un drum propriu în evaluarea unor evenimente ce au avut loc în timpul lui Antonescu. Era foarte acuzator cu Antonescu, încercând să facă o despărțire între Antonescu și guvernul român de atunci. Cu acest lucru eu nu eram de acord. Dar astăzi, părerile domniei sale sînt altele. Repet, nu am citit cartea, deci nu pot să spun nimic.

În privința împărțirii populației din Basarabia – cîți evrei au sprijinit regimul și cîți nu –, cred că e corectă, dar nu are legătură cu subiectul. Și dacă au fost mai mulți cei care au sprijinit regimul de ocupație sovietică, asta era o justificare. De altfel, noi știm că există studii ale domnului Pelin, care infirmă multe din tezele privind colaboraționismul evreiesc în Basarabia și Bucovina cu autoritățile sovietice. Au existat evrei care au colaborat? Fără doar și poate.

Sigur că problema este foarte contradictorie. Paharul are o parte plină și o parte goală. E adevărat că a existat o schimbare de optică a regimului Antonescu față de evrei, chiar înainte de Stalingrad. Aici, lucrurile trebuie privite într-un context mai general. Nu este vorba numai de Stalingrad, ci de niște probleme care țin de România. Cred că este vorba despre declarațiile lui Ribbentrop, foarte pro-maghiare, care l-au speriat pe Antonescu, și s-a gândit că el trebuie să intre într-un dialog cu puterile occidentale.

Mai există (s-a scris un articol foarte interesant, apărut la Iași, dacă nu mă înșel al domnului Șandru), privind programele de autonomie a sașilor, un lucru foarte periculos pentru România în acea perioadă, care a fost un semnal de alarmă pentru Antonescu. Aceste lucruri au dus la o schimbare. Dar erau tot schimbări de oportunitate politică care se datorau mersului războiului și, bineînțeles, avertismentului american; la acestea se adăugau presiunile Casei Regale și ale altora.

Sigur că acestea au contribuit la schimbare, dar pînă în '42 politica lui Antonescu a fost deosebit de dură. S-a tot amintit de Filderman, dar cred că răspunsurile la scrisorile lui Filderman sînt foarte clare și exprimă o linie dură față de populația evreiască, despre care nu se mai vorbește azi. Ele au fost publicate de mai multe ori, deci nu este ceva nou. Sigur că aceasta are legătură cu antisemitismul. Eu am o poziție, care nu este întotdeauna acceptată de colegii mei, în ce privește holocaustul – care este, în fapt, prelungirea pînă la paroxism a antisemitismului –, dar care este interesantă pentru noi, înșă este în primul rînd de interes pentru istoriografia țării la a căror istorie a produs aceste lucruri.

Deci, cred că istoriografia românească este mult mai interesantă decît vedem noi, din Israel. Trebuie înțeles cum a fost posibil – și eu cred că s-a spus aici – ca aceiași oameni, care nu au nici cel mai bun dosar, acum se ocupă de aceste probleme. Nu contează cine se ocupă și ce dosar are, cred că am ieșit din perioada dosarului și în România și peste tot. E vorba de încercarea de a da la o parte niște mituri. Eu observ un fenomen deosebit al istoriografiei românești, care încearcă să spargă niște mituri. În acest sens, cartea domnului Boia este unul dintre cele mai bune produse ale istoriografiei românești în ultima vreme.

Toate aceste lucruri ne ajută puțin să ne decrispăm atunci cînd vorbim despre subiectul evreiesc. E un subiect sensibil, atît pentru evrei, cît și pentru români. Cînd am ținut niște conferințe în medii evreiești, colegii români au ajuns la antisemitism – deși eu vorbeam despre altceva –, pentru că încercau să explice că ei nu au fost antisemiți. Și la alte conferințe, cu alte subiecte, ei au ajuns tot la antisemitism, dorind să explice că asta e problema.

Să încercăm să privim acest aspect foarte important, pentru că antisemitismul este parte a unei xenofobii. Există o explicație, o justificare într-o țară în care statul a apărut atît de tîrziu, atît de fragil, cu pericole atît de grave din afară; dintr-o dată, străinul a fost considerat dușman și, printr-o mișcare de translație, dar care are corespondență în istoria milenară a lumii, străinul a fost evreu.

ADRIAN CIOROIANU: Am două variante de început pentru ceea ce vreau să vă spun. Aș avea o variantă optimistă și una pesimistă sau neplăcută. Am avut impresia că aici s-au purtat discursuri paralele, cel puțin în prima parte a colocviului. Evident, varianta optimistă ar fi că o dezbateră de genul acesta trebuie purtată în orice condiții. Eu spun că s-a început oarecum paralel, pentru că am strania impresie că discursuri precum cel al domnului Coja sau al domnului Ioanid n-au nici o șansă de a se întîlni vreodată, așa

ADRIAN CIOROIANU – Asistent, Facultatea de Istorie, Universitatea București. Doctorand în istorie al Universității București și al Universității Laval din Quebec, Canada. Comunicări și studii la congrese de istorie în țară și străinătate, stagii doctorale în Quebec. Studii și articole în volume editate de ISHA în Franța, Olanda, Germania; studii în volume și reviste de specialitate, precum *Mitologia comunismului românesc*, *Analele Universității București*; articole, eseuri, cronici de carte în *Dilema*, *Dosarele Istoriei*, *Lettre Internationale*, *Litere, Arte & Idei*, *Sfera Politicii*, 22 ș.a.

cum, în geometrie, paralelele n-au de gînd să o facă nici ele.

Mă tem că sîntem pînă la urmă robii istoriografiei noastre. În istoriografia românească, o astfel de problemă, precum cea a tratamentului evreilor, inclusiv în perioada regimului Antonescu, a fost atinsă foarte puțin, dintr-un sentiment – să-i spunem – de orgoliu național. A spune că, în timpul regimului Antonescu, evreii au avut parte de un tratament nefast, ar fi atacat orgoliul națio-

nal, inclusiv patriotismul nostru. Trebuie să renunțăm la aceste temeri, dar trebuie să vedem cu prețul căror cedări sau compromisuri o putem face. Sînt absolut de acord cu domnul Neumann, cu domnul Radu Ioanid, că este cea mai mare greșală în a spune că o comunitate în ansamblu este vinovată de ceva.

Dar am fost absolut surprins să citesc în ultimul număr din *Sfera Politicii* recenzie, de altfel foarte favorabilă, pe care o primește cartea domnului Radu Ioanid. Este surprinzătoare și nu știu dacă, pînă la urmă, autorul cărții se întîlnește cu autoarea recenziei, care vorbește de "lașitatea românească" și spune că această carte ar proba "oportunitismul românesc" și "lichelismul clasei politice românești". Mă tem că un astfel de discurs nu are nici o șansă de a ne determina, pînă la urmă, să discutăm, cum spunea domnul Rotman, fără patimă. Lucrurile sînt atît de sensibile, încît dacă nu vom cădea de acord că sînt absolut necesare clasificările de ordin conceptual, vom purta în continuare discuții paralele la nesfîrșit. În altă ordine de idei, a ne plia la ceea ce documentele de arhivă ne arată, înseamnă a merge cu inconștiență într-o direcție care ne poate fi fatală. Atît domnul Stoenescu, despre a cărui carte evident nu pot vorbi pentru că nu mai este de față, cît și domnul Ioanid au studiat arhivele și, veți vedea, concluzia dinșilor este total diferită. Cea a domnului Stoenescu este că vinovați sînt localnicii români și cei ucrainieni din Basarabia, cea a domnului Ioanid este că vinovată ar fi Armata Română. Vă dați seama cum, studiind arhiva, bănuiesc cu aceeași onestitate și unul și altul, au ajuns la două concluzii total diferite. Ca în biologie, dacă vreți, totul e toxic sau nimic nu e toxic – în ultimă instanță, totul depinde de doze.

istoric 1940-1942

• 20 iulie 1942

- munca de folos obștească devine muncă obligatorie -

Se face diferențierea între munca tinerețului român, făcută "în scop educativ, constructiv și practic" și "munca la care sînt supuși evreii".

• 19 septembrie 1942

- decret-lege prin care cei care voiau să fugă din Transnistria erau condamnați la moarte -

• octombrie 1942

- Antonescu decide ca evreii din sudul Transilvaniei să nu mai fie deportați. Cu această ocazie, deportările de populație evreiască în Transnistria încetează -

Guvernul român își dăduse acordul, în august-septembrie 1942, ca evreii din județele Arad, Timișoara și Turda să fie deportați.

Evreii români apti de muncă urmau să fie folosiți, în timp ce celorlalți li s-ar fi aplicat soluția finală. La trecerea frontierei românești, evreii deportați urmau să își piardă cetățenia.

La 2 octombrie 1942, guvernul american a trimis o notă de protest Ministerului de Externe al Reichului, în care amenința cu represalii împotriva românilor aflați în America, dacă deportările de evrei în Transnistria nu încetau.

Rubrică realizată de
ALINA SEGHEDI

Pentru realizarea acestei rubrici au fost consultate următoarele lucrări: *Evreii din România între anii 1940-1944* (Editura Hasefer, 1993-1997); *Cartea Neagră: suferințele evreilor din România: 1940-1944* (Matias Carp, Editura Diogene, 1996); *Istoria evreilor din România: studii documentare și teoretice* (Victor Neumann, Editura Armacord, 1996); *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri* (Lya Benjamin, 1996); *Opt studii despre istoria evreilor din România* (Hary Culer, Editura Hasefer, 1997); *Crucea Roșie Internațională și România în perioada celui de-al doilea război mondial* (Andrei Siperco, Editura Enciclopedică, 1997); *Un tăciune smuls flăcărilor: comunitatea evreilor din România. 1939-1947* (Alexandru Șafran, Editura Hasefer, 1996)

Cam așa este și cu arhivele. Dacă nu avem simțul critic necesar pentru a ne apropia de ele, ne pot fi fatale, prin faptul că ne pot arăta orice vrem. Coerența discursului politic, cel care se poartă astăzi, este în suferință. Ne zbatem printre clișee. Din acest motiv, trebuie să vedem cât de mare impact au aceste clișee – precum cum spune domnul Oișteanu, „evreul imaginar” –, ce impact au ele judecate în funcție de ceea ce s-a întâmplat în timpul lui Antonescu, asupra felului în care se scrie istoria de după 1944. Sper să fiți cu toții de acord că mareșalul Antonescu, generalul Antonescu, Antonescu ca figură, Antonescu ca personaj romantic este instrumentat mult din punct de vedere politic, a fost folosit, în ultimii ani, într-o manieră fenomenală, el reprezentând – pe undeva total neavenit, după părerea mea – *republica* în dispută cu *monarhia*.

Pe de altă parte, sînt mulți cei care cred că este *patriotic* să îl reabiliteze pe Antonescu, atîta vreme cît Ana Pauker și Walter Roman *au venit cu tancurile sovietice*. Se fac legături și se compară lucruri care nu pot fi comparate niciodată și, iertați-mă domnule Coja, dumneavoastră tocmai ați oferit un exemplu vorbind despre japonezi și despre lagărele americane.

Eu aș spune că în acest discurs despre evrei sau despre istoria lor, dacă vreți, coexistă în paralel mai multe discursuri, dintre care cel istoric este unul singur. Sîntem prada unei multitudini de discursuri care ne afectează. În facultăți vin studenți care au impresia că știu ceva; dar de unde știu? Din discursul mediatic, și țin să vă atrag atenția că despre grupurile de evrei care au atacat armata română, prima dată după 1990 s-a vorbit la televiziune și nu într-o carte; cărțile abia urmează să apară.

Din perspectiva unui, să zicem, tînr istoric, unul dintre cei pe care domnul Rotman se bucură că-i vede în sală – și mă gîndesc că nu este decît o situație normală –, încerc să vorbesc, pe de o parte, cu detașarea unui om care privește relaxat istoria de după 1944, iar pe de altă parte, ca unul care nu mă consider, din fericire, responsabil pentru atrocitățile petrecute în fascismul verde sau în naționalismul roșu. Aș încheia, deci, spunîndu-vă că eu cred cu tărie că această patimă trebuie abandonată, atît de o parte, cît și de cealaltă.

Așa cum trebuie să ne indignăm atunci cînd se vorbește despre evrei ca despre o categorie informă, ca despre un grup de sabotori – în stilul analizat de Raul Girardet, care-i vede, după romanul de secolul XIX, adunîndu-se prin caverne și complotînd pentru distrugerea lumii (falsul acela celebru care a fost tipărit și în România, *Protocoalele înțelepților din Sion*, despre care mulți mai au impresia că este un document istoric) – cu aceeași putere trebuie, pe de altă parte, pentru a deveni mai credibili, să spunem că *românii* ca atare nu puteau fi vinovați *in corpore*. Vina trebuie scoasă în evidență, pentru că s-a tăcut în privința ei, dar nu trebuie să se accentueze extrema cealaltă, care naște un pericol la fel de mare.

A.O.: Sînt de acord cu Victor Neumann în unele privințe și cred că cifrele sînt foarte importante; dar ceea ce este în spatele lor este mult mai important. Și culmea este că de acest lucru erau conștienți nu numai victimele, ci și călăii. În 1944, Adolf Eichmann spunea că „100 de oameni morți reprezintă o

tragedie, dar un milion de oameni morți este o simplă statistică” și a mizat probabil pe acest tip de uitare, pentru că noi nu sîntem, din punct de vedere psihologic, pregătiți să suferim pentru milioane de morți. Pentru noi, moartea unui singur om cunoscut provoacă emoții și perplexități pe care nu le putem înmulți cu o sută, o mie sau un milion. Căci cifrele, în loc să multiplice emoția noastră, dimpotrivă, o abstractizează. Un morman de cadavre te poate impresiona, dar nu și emoțional. Aceasta ar fi o primă problemă.

O a doua este faptul că nu chiar la nivelul istoricilor, dar la nivelul presei și la nivelul oamenilor simpli există acest tip de discurs, de confuzie: se ia o situație dintr-o parte a României și se generalizează pentru toată suprafața administrată de guvernul Antonescu; astfel că, pentru unii, România a fost un infern al evreilor, pentru alții Româ-

rantă, dar asta nu înseamnă că trebuie ca și domnul Stoenescu să o considere astfel. Într-adevăr, Antonescu preluase acest tip de mentalitate de la antisemiții rafinați politic, gen A.C. Cuza sau Nicolae Paulescu, chiar Nae Ionescu, deși mai puțin, sau din cîntecele legionarilor, care exacerbau un regim de luptă cu evreii, de beligeranță între „creștinismul dumnezeiesc” și „jidanismul diavolesc”, cum spunea Nicolae Paulescu în 1923. Și acest tip de demonizare a evreilor, care motiva excluderea, eliminarea sau exterminarea lor, a fost preluat în vocabularul și mentalitatea lui Antonescu și pus în practică.

Pentru a încheia, pot spune că îmi aduc aminte, în acest context, de telegrama pe care o trimite Antonescu, în fața Odesei fiind. Nu o telegramă particulară, ci una oficială, trimisă Consiliului de Miniștri, la 3 septembrie 1943, în care el spune ca toți evreii

tele de vedere care au fost prezentate mă interesează. Nu este cazul să specific un lucru: nu am de gînd să mă ocup în special de această problemă. În momentul în care mă interesează România în al doilea război mondial, această problemă este, natural, un capitol, și eu o privesc în acest context.

Nu am avut ocazia să-l ascult pe domnul Stoenescu, dar îi cunosc cartea și o consider binevenită. Este o carte bună totuși, care propune un punct de vedere ce trebuie luat în considerare. Domnul Rotman a subliniat deja acest lucru, dar aș mai adăuga un fapt: cînd este vorba să-l judecăm pe Antonescu, nu pe cel bun sau rău, pe Antonescu cel adevărat, eu mă gîndesc la o sursă. Nenumărate rapoarte de poliție sau ale serviciului special de informații de la Odessa, semnate de Cristescu, îi indicau ca vinovați pe evrei de ceea ce se petrecuse acolo, în catacombe. Fiind lider politic și militar, el a putut lua o decizie eronată. Istoricul, fără a fi semit, antisemit sau filosemit, este în măsură să cerceteze și să vină aici să opereze. Asta vreau să spun la modul concret, iar dumneavoastră veți găsi documentele.

Pentru că este un lider care a trebuit să ia o decizie, sub imperiul evenimentelor, și a greșit. Indiferent care au fost motivele.

Am discutat și cu martori români. La Tîrgu Ocna trăia, acum vreo trei ani, un locotenent care în octombrie 1941 a fost primul care a format o echipă și a plecat imediat după aruncarea în aer a comandamentului român. A pornit o anchetă care, din păcate, a întărit asemenea opinii antisemite. Ceea ce s-a transmis de îndată la București și a urmat ceea ce a urmat. Eu nu zic decît că istoricul se întoarce la armele sale și, spre deosebire de domnul Neumann, cred totuși că eroul trebuie să fie lăsat acolo, judecat în spiritul epocii. Bineînțeles, istoricul este un om modern.

Din cifrele și analizele prezentate și, într-adevăr, și din declarația domniei sale, domnul profesor Ioanid s-a dovedit a fi un moderat. El a făcut o analiză care a continuat, de fapt, ceea ce s-a prezentat la Institutul „Nicolae Iorga” în urmă cu doi ani, o poziție care este, din multe puncte de vedere, acceptabilă și încurajatoare.

Pe această temă se poate purta dialogul între istorici. Este un lucru indiscutabil și este motivul pentru care îl felicit în modul cel mai sincer. Cred că, în anumite privințe, pot surveni și surprize. Antonescu a avut în vedere, la un moment dat, faptul că nenumărați evrei din restul Europei au venit în România. În felul acesta, cifrele pe care le luați ca bază pornind de la recensămînt s-ar putea să fie superioare.

GHEORGHE BUZATU – Istoric. Profesor universitar. Director al Centrului de Istorie și Civilizație Europeană, Filiala Iași a Academiei Române. Specialist în epoca celui de-al doilea război mondial. Autor a numeroase volume și studii. Editor al colecției „Românii în istoria universală - 1986-1998”. Stagii de documentare în bibliotecile și arhivele europene. Participant la diverse reuniuni și congrese interne și internaționale de istorie și la congresele istoricilor americani. Sub tipar: *Istoria românilor în secolul XX* (în colaborare) și *O istorie a petrolului românesc* (în două volume).

nia a fost un paradis al acestora. Nu putem judeca în diagnoze de acest tip, care pe cît sînt de scurte, pe atît sînt de greșite; trebuie nuanțat. Este celebra parabolă a orbilor: cîți-va orbi sînt puși în fața unui elefant și li se spune să spună cu ce seamănă el; orbul care pipăie coada spune că elefantul este ca o frînghie; altul, care pipăie piciorul, spune că elefantul e un stîlp, iar altul, care pipăie trompa, spune că e ca un furtun. Cam la acest tip de concluzii vom ajunge dacă avem evaluări punctuale, pe care apoi le absolutizăm. De aceea, consider foarte importantă apariția cărții lui Radu Ioanid. Pentru că ea prezintă nuanțat și echilibrat situația din România, numai pe bază de documente.

Aș mai vrea să fac un ultim comentariu. Antonescu era în beligeranță cu evreii, îi considera pe evrei ca nație belige-

să fie trimiși în lagăre, în Basarabia, și de acolo împinși în Transnistria: „Lupta noastră nu este cu slavii, ci cu evreii; evreul este Satana și el trebuie nimicit”. Sper că citez corect. În orice caz, aceasta era ideea. În acest tip de mentalitate, orice este posibil, orice este scuizabil.

GHEORGHE BUZATU: În primul rînd, vreau să-i mulțumesc și să-l felicit pe domnul profesor Stelian Tănase pentru această inițiativă. În ultimii patru ani, este a treia dezbatere majoră pe această temă la care particip; una a fost la Tel Aviv, unde am fost invitat de domnul Rotman, o alta în urmă cu doi ani la Institutul „Nicolae Iorga”, iar a treia este aici. De fiecare dată am participat cu deosebit interes și aș spune că toate punc-

Un alt lucru pe care îl prețuiesc la dumneavoastră este acela că sînteți între cei dinții – pentru că am avut prilejul să cercetez și arhivele de la Moscova – care au în vedere într-adevăr faptul că numeroși evrei din Basarabia și nordul Bucovinei au plecat după 22 iunie 1941 în Uniunea Sovietică. Este o realitate care reiese din corespondența conducerii Cominternului pînă în 1942-1943. Dar sînt și alte documente care privesc evenimente din perioada de după așa-zisa eliberare a teritoriului din vest de către armatele sovietice. Eliberare însemnînd Basarabia și nordul Bucovinei.

Ați pus o întrebare care este foarte justă, și aici ați intuit o realitate istorică temeinică. Într-adevăr, au fost două partide comuniste: unul în România și unul în Basarabia. Surpriza a fost în 1940, cînd au vrut să intre în P.C.(b) al lui Stalin, iar partidul comunist din Basarabia n-a fost primit. Imediat după iunie 1940 s-a format un alt partid comunist în Basarabia.

Încă o dată, referitor la multe alte cazuri – de exemplu, cazul Popovici –, trebuie studiate arhivele din Moscova. Veți descoperi noi realități. Printre colaboratorii lui Popovici s-a numărat, între 1941 și 1944, și tatăl meu. Cunoșc deci din familie primele relații despre ceea ce a fost efectiv și ceea ce s-a încercat în toamna lui 1941. Dar în arhivele de la Moscova veți găsi lucruri extraordinare. Este o problemă care rămîne deschisă, și este greu ca istoricii să se înțeleagă între ei.

ION COJA: Eu aș dori să fiu foarte succint și să dau o tentă puțin literară întîlnirii noastre, pentru că ne aflăm la Uniunea Scriitorilor. Am să vă povestesc trei mici întîmplări care sînt legate de trei nume foarte importante pentru cultura română: Graur, Rosetti și Cioran.

Alexandru Graur, pe vremea cînd Rosetti era directorul Fundațiilor Regale, a avut un contract cu aceste Fundații pentru a scrie o carte despre limba venetă. În anii '40 a venit director Caracostea, care a luat la mînă toate contractele și a hotărît că trebuie pusă ordine în finanțele Fundației. Le-a cerut celor care primiseră bani pentru lucrări să-și depună lucrările. Alexandru Graur n-a putut să depună lucrarea despre limba venetă din motive foarte diferite, inclusiv acela că e foarte greu să scrii despre limba venetă o carte într-un an-doi, și s-a prezentat la Caracostea să-i spună că nu e în măsură să-și onoreze promisiunea și contractul. La care Caracostea i-a spus: "Domnule, ai o singură șansă, să te prevezi de legea antisemită, antievrească, care există și care spune că nu avem voie să publicăm lucrări evreiești, noi, Fundația. Și dumneata spune așa: că nu predai lucrarea decît cu condiția să-ți fie publicată, că așa e contractul. Noi nu ți-o putem publica pentru că legea ne interzice și deci dumneata nu mai depui lucrarea".

A doua poveste este a lui Alexandru Rosetti, la Tel-Aviv, vizitînd muzeul de la Yer-Vashem și rămînînd foarte surprins de cifra afișată acolo: 500.000 de evrei omorîți în România. Întors la ambasadă, i-a reproșat ambasadorului această cifră. La care, răspunsul ambasadorului a fost următorul: "Domnule academician, să știți că am făcut tot ce s-a putut și am reușit să scad de la 600.000 la 500.000, ba cu o roată de cașcaval, ba cu salam de Sibiu, dar mai mult n-am

putut să fac decît să scad cu 100.000 cifra de la holocaustul din România."

A treia poveste îl privește pe Cioran, care mi-a mărturisit neputința lui de a da un răspuns la întrebarea pe care i-a pus-o o ziaristă americană. Aceasta fusese în România, fiind de altfel evreică, să cerceteze povestea aceasta de care se auzise și pe la New York, cum că în România evreii au avut o oază de liniște, că au dus-o mai bine, poate nu chiar ca în paradis, dar ceva mai bine decît în restul Europei. În țară s-a documentat, inclusiv cu ajutorul comunității evreiești, după care a scris niște articole pe această temă, pe ideea că în România tratamentul evreilor a fost deosebit față de restul Europei ocupate de germani, deosebit în sensul pozitiv. Nicăieri nu i s-a publicat în America, nici la ziarele unde publica în mod curent. Și-l întreba pe Cioran: "Domnule Cioran, cum vă explicați povestea asta, că eu nu înțeleg,

lizare. Însăși nuanțarea în această privință ar fi un factor care ar putea contribui la convergența celor două linii paralele și la des-tinderea relațiilor. Și am să mă refer la un fapt foarte concret care privește România direct.

Cele mai mari atrocități împotriva evreilor care s-au săvîrșit în România au fost făcute în numele unei doctrine care, printr-o falsificare grosolană, este calificată ca antisemită – deși nu este. Este o mișcare antiu-daică, dar nu este antisemită, deoarece antisemitismul a făcut obiectul unor definiții definitive din cauza gravității faptelor săvîrșite în numele lui. Conceptul a fost definit de către Tribunalul de la Nürnberg și a fost preluat și "șlefuit" de Națiunile Unite și este un fenomen de discriminare rasială, deci nu se poate scoate din contextul rasial. Mișcarea legionară, care a comis cele mai grave fapte împotriva evreilor – nu cantitativ, ci calitativ

de ce ni se refuză aceste articole în care eu vorbesc de bine despre români? Cumva pentru că Ceaușescu e la conducerea acestei țări și îi fac un rar serviciu de propagandă?". Cioran n-a știut să răspundă la întrebare și a comentat-o cu mine, încercînd amîndoi să-i găsim un răspuns. M-aș bucura ca, prin prestigiul revistei dumneavoastră, domnule Stelian Tănase, să aflu, dacă se poate, numele ziaristei pe care, din păcate, atunci nu m-am gîndit că ar fi util să îl țin minte.

I.V.: Domnul Neumann a făcut referință la rigoare ca la o calitate a demersului științific. Cuvîntul antisemitism este folosit într-un mod foarte diferit din cauza conotației lui îngrozitoare; aș spune că i se dă de multe ori o semnificație reducționistă și că este întrebuințată de unii ca un instrument de diabo-

lizare. Însăși nuanțarea în această privință ar fi un factor care ar putea contribui la convergența celor două linii paralele și la des-tinderea relațiilor. Și am să mă refer la un fapt foarte concret care privește România direct. Cele mai mari atrocități împotriva evreilor care s-au săvîrșit în România au fost făcute în numele unei doctrine care, printr-o falsificare grosolană, este calificată ca antisemită – deși nu este. Este o mișcare antiu-daică, dar nu este antisemită, deoarece antisemitismul a făcut obiectul unor definiții definitive din cauza gravității faptelor săvîrșite în numele lui. Conceptul a fost definit de către Tribunalul de la Nürnberg și a fost preluat și "șlefuit" de Națiunile Unite și este un fenomen de discriminare rasială, deci nu se poate scoate din contextul rasial. Mișcarea legionară, care a comis cele mai grave fapte împotriva evreilor – nu cantitativ, ci calitativ

L.B.: Care este, din punctul dumneavoastră de vedere, diferența dintre antisemitism și antiudaism?

I.V.: În definiția dată de Națiunile Unite, antisemitismul este rasismul, adică discriminarea rasială îndreptată în mod special împotriva evreilor. Pe cînd antiudaismul nu se referă la evrei ca la o rasă, neagă existența lor ca etnie – "Doamne, oamenii ăștia sînt evrei pentru că au o religie diferită de a noastră". Nu este același lucru.

HARY CULER: Antevorbitorul meu angajează discuția pe o nouă pistă. Dacă dumnealui are ceva cu iudaismul și nu cu evreii, atunci să vină la o altă dezbatere unde se va discuta lucrul acesta. În orice caz, e o variantă cu nimic mai ameliorată decît cea numită antisemitism. Eu m-am ocupat de decenii de ceea ce se numește etnosociologie și vreau să spun un lucru: am gîndit la elaborarea unui indice al receptivității la argumentele minorităților, iar valoarea acelor dezbateri depinde de valoarea indicelui respectiv. În legătură cu aceasta, aș spune că domnul Stoenescu se situează la o cotă înaltă a acestui indice de receptivitate. Cu cîteva săptămîni în urmă, la Casa Armatei, a avut loc o dezbatere pe marginea lucrării domniei sale, unde s-a susținut, la un mod oarecum rigid, ideea năvării evreilor în România, ideea beligeranței în cazul acela care s-a discutat atît de mult și al implicării iudeo-masoneriei și a evreo-bolșevismului în comunizarea lumii. Nu le-a spus atît de tranșant, dar vorbitorii care s-au ridicat au arătat că asta au înțeles din cartea lui și asta au înțeles din vorbirea lui de atunci. Astăzi, domnul Stoenescu a folosit alt limbaj care a dovedit că se situează la o cotă mai înaltă a indicelui de receptivitate la argumentele aduse atunci, pentru că domnia sa, în structura gîndirii sale, este un om incapabil de maniheism. Simțul nuanțelor și posibilitatea de a glisa constituie un mare merit al domniei sale.

În legătură cu cele spuse de domnul Stoenescu astăzi și cu nuanțările pe care le-a făcut, lucruri care sînt de aplaudat, rămîne însă o idee, ce-i drept fixă și de aceea unică: ideea că evreii s-au constituit într-un factor nociv, periculos pentru starea națiunii române. Dacă ideea că Antonescu a fost un erou este adevărată sau dacă este adevărat că în istoria României evreii trebuie demonizați, acestea sînt chestiuni care nu au fost discutate suficient. Astăzi, din păcate, expunerea domnului Ioanid, care a dus cu un pas mai departe demonstrația și argumentarea "de ce evreii nu pot fi demonizați și de ce sînt victime și nu vinovați" nu a fost receptată pe măsura preciziei cu care avalanșa de date, ce-i drept, a căzut asupra auditoriului. Pentru că înșirarea de cifre dă o senzație ca la ascultarea cotele apelor Dunării: că urcă la Orșova și scade la Brăila. Sentimentul poate fi același cînd auzi aceleași cifre, dar cînd variațiile se referă la vieți omenești cred că sentimentul trebuie să fie altul.

În concluzie, cred că cele două lucrări dezbătute și toate discuțiile din jurul lor au ridicat cu ceva indicele de receptivitate comparativ cu alte dezbateri pe marginea cărții domnului Stoenescu la care am asistat.

HARY CULER – Doctorand în filosofie. A elaborat lucrări în domeniul sociologiei cunoașterii și sociologiei culturii și mass mediei. După 1989 publică în domeniul iudaisticii și istoriei culturii evreilor din România.

DISCURSUL REVIZIONIST *

WILLIAM TOTOK

Anunțul procurorului general al României de a înainta recurs în anulare a proceselor intentate unor foști membri de seamă ai guvernului militar-fascist condus de Ion Antonescu a declanșat o vie dezbateră, bazată pe un amestec ciudat de relativizări, justificări, argumente revizioniste și atacuri antisemite. Polemicile dintre "negaționisti" (adică cei care minimalizează, contestă sau neagă Holocaustul) și acei istorici, publiciști, intelectuali și scriitori care susțin că regimul Antonescu a fost fascist, totalitar și antisemit a luat o nouă întorsătură politică.

Pînă în anul 1996, frontierele politice au fost clar delimitate. În ochii susținătorilor regimului neocomunist Iliescu, partidele și organizațiile reprezentate în convenția Democratică treceau drept promonarhistice. Deoarece mareșalul Antonescu a fost răsturnat de la putere de către fostul rege Mihai la 23 august 1944, el fusese ridicat în postura unei contrafiguri simbolice, instrumentalizată propagandistic, cu scopul descalificării opoziției, descrisă ca monarhistă. Evident, și în interiorul Convenției existau voci care cereau reabilitarea lui Antonescu și a regimului acestuia. Astfel, în rîndurile opiniei publice s-a încetățenit impresia existenței unui consens tacit, suprapartinic, privind aprecierea, în general pozitivă, a regimului antonescian. În iunie 1991, această atitudine a ieșit limpede în evidență, cînd partidele reprezentate în parlament (cu excepția UDMR) au păstrat un minut de reculegere în memoria lui Antonescu.

Printre susținătorii postumi ai dictatorului militar-fascist, condamnat la moarte și executat în 1946, s-au evidențiat mai cu seamă cîțiva istorici privilegiați ai erei Ceaușescu (de exemplu, Ioan Scurtu); ideologii partidelor neonaționaliste (șeful partidului de extremă dreapta, PRM, Corneliu Vadim Tudor; multimilionarul întors din exilul italian, Iosif Constantin Drăgan, președinte de onoare al organizației de masă ultranaționaliste "Vatra Românească"; Ion Coja, membru fondator al "Vetrei Românești"; fostul poet de curte Adrian Păunescu, astăzi activist superior al PSM; fostul ofițer de securitate Pavel Coruș, astăzi autorul unor romane de mare succes, membru influent al PUNR), politicieni de toate culorile (ca țărănistul Valentin

Gabrielescu sau liberalul Radu Câmpeanu, liderul partidului Republican, Lorin Fortuna), alți istorici și publiciști (ca Gheorghe Buzatu sau publicistul de extremă dreapta Traian Golea, care trăiește în exilul american), reprezentanți ai Bisericii și ai unor organizații ortodoxe (părintele Constantin Galeriu, activiști ASCOR).

O contribuție importantă la răspîndirea scrierilor apologetice, a ideilor revizioniste și a punctelor de vedere național-fundamentaliste le-a avut mass media (aproape toate ziarele și revistele, radioteleviziunea și numeroase edituri). Opinii diferențiate sau chiar critice au fost răspîndite în anii de după revoluție numai în cazuri de excepție, de

către publicațiile care reprezentau punctul de vedere al societății civile sau al intelectualității liberale.

În perioada de după revoluție, Ion Antonescu a fost perceput de către cei mai mulți politicieni drept un om de stat cu totul respectabil. Regimul său militar-fascist, urmărirea adversarilor, frăția de arme cu Hitler, exterminarea evreilor și a romilor au fost prezentate mai degrabă ca o consecință a conjuncturii internaționale nefavorabilă decît ca o dictatură brutală și antidemocratică. Într-o declarație a primului președinte al Partidului Național Liberal², reînființat după revoluție, Radu Câmpeanu, apar mai toate acele argumente-cliseu favorabile lui Antonescu, care – în diferite variațiuni – puteau fi depistate ulterior în nenumărate articole și cărți: "În ceea ce mă privește, consider că este foarte normal să fie reabilitat Antonescu. De ce: pentru că Antonescu a fost un mare român. Că a făcut anumite greșeli politice – le-a făcut, nu era om politic. Dar a fost un mare patriot român, asta trebuie recunoscut. În al doilea rînd, vreau să spun că dictatura lui Antonescu a fost o dictatură cu mult mai sobră și mai echilibrată decît tot ce s-a văzut atunci în Europa epocii lui, în perioada lui. Pot să vă spun că pe vremea aceea partidele politice, evident, nu puteau să funcționeze, dar nu a fost arestat nici un om politic. Cu toate că îi trimiteau memorii, îi făceau declarații care erau de multe ori împotriva politicii lui. Adică, era o dictatură mai cu mînuși. Pe de altă parte, această dictatură, vreau s-o spun foarte cinstită, nu a avut accesul antisemite ale altor dictaturi de pe vremea aceea. Și cînd se va scrie istoria în mod obiectiv se va vedea că dr.-ul Filderman, care era șeful comunității evreiești, cînd s-a dus în timpul procesului lui Antonescu și i-a strîns mîna lui Antonescu în fața tuturor nu a făcut-o întîmplător. A făcut-o pentru că Antonescu – cu toate erorile pe care le-a făcut – a fost un om care a încercat, și a reușit în parte – să apere, pe cît posibil, comunitatea evreiască. Adică să o lovească mai puțin decît a fost lovită în alte părți. [Ceea ce scrie Hannah Arendt – W.T.] este o minciună sfruntată.³ O știu. Și mai știu că există un muzeu al Holocaustului – de la Tel Aviv sau de la Ierusalim⁴ – în care se spune că în România au fost omorîți 400 și

NOTE :

* Acest eseu a apărut pentru prima dată în revista germană *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte. Literatur und Politik*, anul 10, nr. 1. Vezi pp. 45-57. În versiunea românească a textului s-a renunțat la reproducerea "Bibliografiei selective".

1. Vezi editorialul din *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte. Literatur und Politik* (în continuare HJS), anul 9, nr. 2/1997 (Antisemitismus – gestern und heute [Antisemitism – ieri și astăzi]). Vezi și William Totok, "Späte Ehrung von Faschisten. Rumänien will sechs Minister der Antonescu-Regierung rehabilitieren. Der Diktator fielen. 150.000 Juden und Roma zum Opfer" (Cinste țirzie pentru fasciști. România dorește să reabiliteze șase miniștri ai guvernului Antonescu. 150.000 de evrei și romi au devenit victime ale dictaturii; în die tageszeitung [taz], 29.10.1997). Alte știri (actualizate lunar), relatări și articole din presa română și internațională privind "Cazul Antonescu" se pot citi pe internet. Vezi pagina HJS la următoarea adresă: <http://home.t-online.de/home/totok/halbja-1.htm>

2. PNL s-a dizolvat în mai multe fracțiuni liberale, rivale. O nouă reunificare a acestor grupări a fost inițiată la începutul anului 1998.

3. Câmpeanu se referă la constatarea lui Hannah Arendt, că Antonescu a inițiat o politică de exterminare mai radicală decît națistii germani, și că Antonescu "a omorît aproape fără ajutor german" 300.000 de evrei. Vezi Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem. Ein Bericht von der Banalität des Bösen* (Eichmann în Ierusalim. Un raport despre banalitatea răului), München-Zürich, 1987, p. 233 s.u.

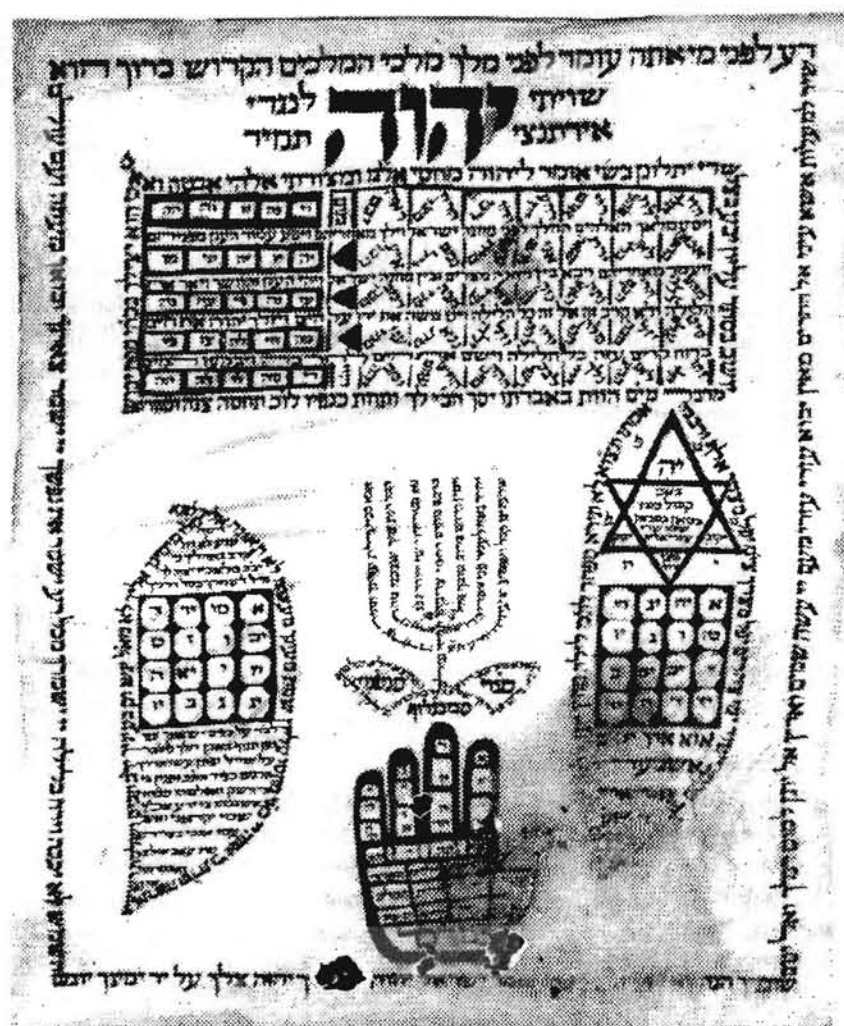
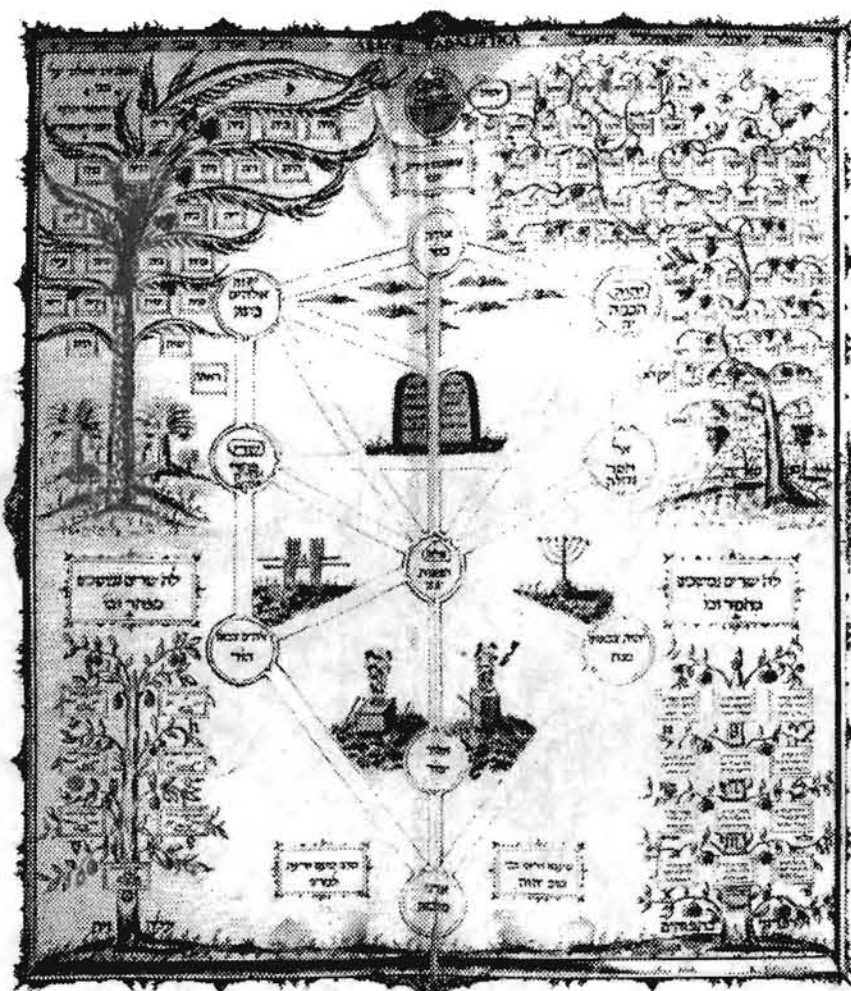
4. Este vorba despre Memorialul Yad Vashem, din Ierusalim.

5. Interviu înregistrat la 2.11.1990. Fragmente din interviu au fost incluse în emisiunea radio realizată de William Totok, "Rumäne erwache! Nationalistische Tendenzen im postkommunistischen Rumänien" (*Deșteaptă-te, române! Tendințe naționaliste în România postcomunistă*), RIAS-Berlin, 5.2.1991.

6. *Ibid.*

vreo 60 de mii de evrei. Este o minciună sfruntată. Și mai ales este un neadevăr istoric. Acum lucrurile încep să se lămurească. Au fost deportați din Nordul Transilvaniei. Dar de unguri, în perioada când ungurii dominau acest teritoriu. Nu românii au avut lagăre în Transnistria. Cîteva. Nu cifrele care se dau aici. Au avut lagăre în Transnistria. Este adevărat. Unde oamenii s-au purtat prost, în unele locuri foarte prost cu cei din lagăre. Dar în nici un caz nu a fost hecatomba de care se vorbește. Și în nici un caz România și guvernul Antonescu nu sînt culpabili de cei 300.000 sau 400.000. Este un neadevăr istoric pe care și în exil, cînd eram la Paris, l-am susținut cu dovezi. Am scris și îl susțin în continuare. România nu a avut hecatombe de genul acesta. Nu că ea nu a făcut o politică antisemită în acea perioadă. Nu vreau să spun asta. Dar a făcut-o cu mult mai multă moderație decît au făcut-o ungurii, evident nemții, polonezii și alții. Așa că lucrurile trebuie reduse la adevărata lor dimensiune. Mareșalul Antonescu nu trebuie pus pe aceeași treaptă cu diverșii dictatori din Europa, din perioada aceea, cu diverșii Quislingi. Antonescu a fost în fond un patriot adevărat. Dar el s-a găsit în două situații dificile. Primul: că a avut curentul legionar puternic în țară, sprijinit de nazism, și pe de altă parte, că noi practic am fost ocupați de Germania nazistă în această perioadă. S-a întîmplat acel mare dezastru național care a fost pactul Ribbentrop-Molotov, prin care Uniunea Sovietică ne-a ocupat Basarabia cu acordul prealabil al Reich-ului german. Or, populația României, întregul popor dorea recuperarea Basarabiei și reconstituirea României Mari. În prima etapă, și apoi și nordul Ardealului, care căzuse prin Dictatul de la Viena. În această privință, pentru lupta de a recuceri Basarabia toți am fost de părere că ea trebuia făcută. Era o datorie națională, deși sacrificiile au fost mari. Mai departe însă, presiunea germană și ocupația germană l-au obligat pe Antonescu să meargă cu războiul în continuare și peste Nistru. Era în permanență șantajat cu grupuri de legionari care erau ținute, chipurile, în închisori de Germania. Deci a avut această situație cu totul specială și foarte grea. Acum, în timpul ocupației germane și a conducerii statului sub Antonescu s-au întîmplat și lucruri triste și reprobabile. Nu știm însă, în prezent, cîte se datoresc unor organe de putere română și cîte se datoresc ocupației formațiilor naziste germane. Acest lucru nu este stabilit. Dar, pe de altă parte, o sumă de evrei din țară, printre care eu aveam foarte mulți prieteni, au putut fi în siguranță după ce Antonescu i-a eliminat pe legionari. Și, din fericire, în această privință, cele mai mici orori care s-au întîmplat în țările sub ocupație fascistă, nazistă au fost în România.

Este trist că, adesea, anumite statistici – sînt inventariate în contul României”⁵. Într-o manieră asemănătoare s-a exprimat și țărănistul Valentin Gabrielescu. Pe Antonescu îl consideră drept unul dintre “marii oameni de stat ai poporului nostru”. Despre evreii deportați, Gabrielescu afirmă că aceștia nu au avut atît de mult de suferit ca și cei din Ungaria sau Polonia. Relatările despre prigoana și holocaustul evreilor din România le califică drept “basme”, amintind că, în timp ce românii luptau pe Volga, evreii au rămas acasă și au fost obligați doar să curețe străzile capitalei de zăpadă.⁶

Ceea ce surprinde în declarațiile acestor politicieni (care au reprezentat după 1990 opoziția în parlament) este negarea categorică a exterminării evreilor în timpul dictaturii lui Antonescu. Ciudată în toate aceste declarații necritice este aserțiunea că Antonescu a ordonat anumite măsuri antisemite, dar acestea nicidecum nu au fost atît de grave ca atrocitățile comise de către Germania, Ungaria sau Polonia. Dimpotrivă, politica antievrească a lui Antonescu apare în lumina blindă a toleranței naționale și a generozității.

Odată cu radicalizarea politică a diferitelor partide și organizații se observă, în primii ani după revoluție, și o accentuare a tonului agresiv-naționalist. Ion Antonescu este ridicat în postura unei figuri de identificare națională și a unui luptător împotriva bolșevismului ateu, a unui protector eroic al țărinei române. În retorica postcomunistă și în publicistica necenzurată s-au amestecat vechi prejudecăți xenofobe, frustrări sociale și complexe naționale. În vidul lăsat de către regimul național-comunist ceaușist, antisemitismul – fățiș sau ascuns – a jucat rolul unui cap de pod ideologic între comunismul răsturnat cu violență și libertatea redobîndită. Prelungirea acestei cenzuri istorice de către un regim politic, care nu era interesat nici de reconsiderarea critică și obiectivă a istoriei recente, nici de cea a fascismului românesc, a facilitat proliferarea radicalismului, xenofobiei, mentalității țapului ispășitor și, nu în ultimă instanță, a revizionismului. Culpabilizările, adeseori emoționale, se îndreptau, de regulă, împotriva celorlalți. Pentru atrocitățile îngrozitoare ale comuniștilor, dar și pentru mizeriile posttotalitare, care au rezultat din prăbușirea sistemului economic comunist au fost învinovați, în primul rînd, evreii. Nu discursul analitic-critic sau dezbaterea obiectiv- rațională prevalau, ci generalizările suspecte, dezvăluirile senzaționale și afirmațiile nedovedite. Cu formula clasică, încărcată emoțional, evrei=comuniști=francmasoni=plutocrați=capitaliști se putea explica totul, dar, în fond, nu se putea dovedi nimic. Consecința a fost amplificarea xenofobiei, recrudescența

NOTE :

7. Traian Golea, născut în 1920, legionar, părăsește România în 1948. Fratele lui Ion Golea, comandant legionar, parașutat în anul 1951 împreună cu alți legionari în România, pentru a participa la rezistența armată împotriva comuniștilor. În 1953, Ion Golea și alți partizani au fost arestați, condamnați și executați.
8. Traian Golea, “Regizarea unei condamnări a poporului român. Personalități politice americane și internaționale atacă România pe baza unor minciuni și calomnii”, în *Romanian Historical Studies*, Florida, 1996. Vezi și “Pagina României Naționaliste” a legionarilor pe internet.
9. Aceasta este și una din tezele preferate ale revizionistilor. Elvețianul Jürgen Graf, bunăoară, scrie în articolul său (răspîndit și pe internet): “Inocularea unui complex de vinovăție: Urmările sociale și politice ale propagandei în favoarea Holocaustului asupra Europei contemporane”: “Guvernele statelor vest-europene nu sînt mai mult decît marionete care atîmă de sforile unor puteri sumbre, oculte, iar minciuna despre camerele de gazare este strîns legată de politica sinucigașă de imigrare promovată de statele europene”.

10. Într-un text de reclamă pentru o carte a lui Alain de Benoist, răspîndit pe internet de către extremiștii de dreapta germani grupați în jurul așa-numitului “Thule-Nets”, se poate citi: “În liberalismul occidental, cu tendința lui de nivelare, de Benoist vede un pericol tot atît de mare ca în totalitarismul răsăritean de ieri. Răspîndirea gîndirii materialiste în toate domeniile distruge orice etică sau morală umană și contribuie la predispoziția Occidentului de a considera comunismul drept ‘salvatorul’ de anarhie”.
11. Scrisoare publicată în *România liberă*, 9.8.1995, și în anexa broșurii lui Golea, pp. 35-37.
12. În răspunsul său, adresat la 18.8.1995, celor doi americani, Iliescu afirmă: “... cu greu ar putea cineva vorbi despre o campanie continuă de reabilitare a lui Ion Antonescu și a mișcării fasciste Garda de Fier în România. Sunt ici și colo asemenea tentative, inițiate în principal de organizațiile veteranilor de război, dar care nu au conotații antisemite (...)”, vezi *Almanah istoric. Viața și moartea lui Ion Antonescu (50 de ani de la moartea Mareșalului)*, București, 1996, p. 177.

istoriografiei naționalist-șovine, apariția unor noi mituri naționale și a unui fundamentalism antidemocratic cu accente antioccidentale.

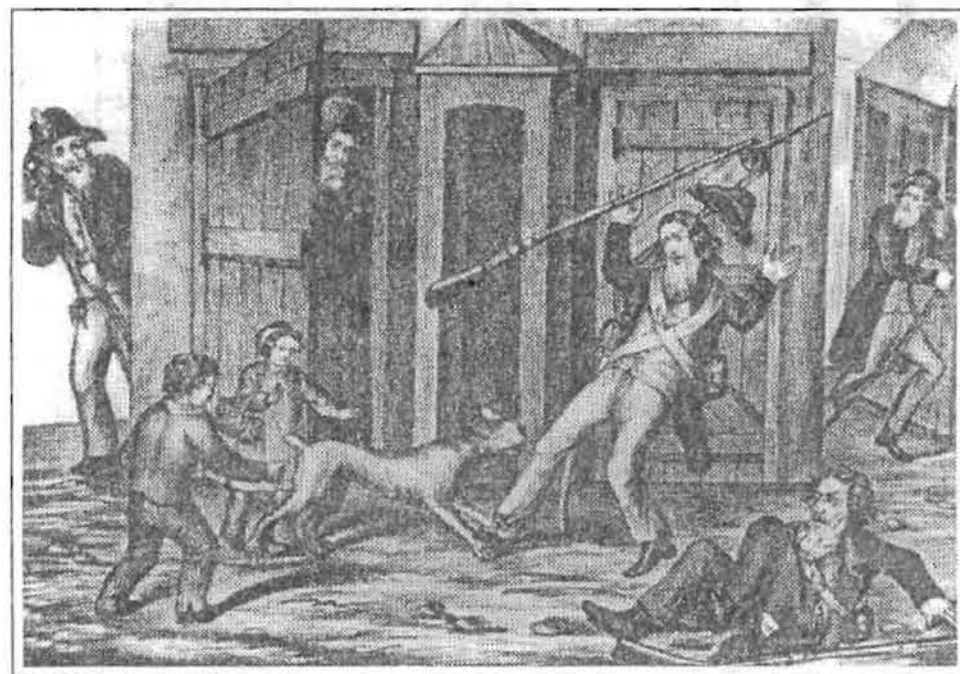
Publicistul radical de dreapta Traian Golea¹³, care trăiește în exilul american, a publicat un pamflet intitulat "Regizarea unei condamnări a poporului român. Personalități politice americane și internaționale atacă România pe baza unor minciuni și calomnii".¹⁴ Această scriere poate fi considerată drept o sinteză a dezbaterii izbucnite după 1990. Argumentele lui Golea se bazează pe afirmația că "reprezentanții Noii Ordini Mondiale" urmăresc desființarea României. "Conducătorii de azi ai României (adică susținătorii lui Iliescu, președinte până în noiembrie 1996 - W.T.) sînt foști comuniști, care acum slujesc Noua Ordine Mondială".¹⁵ Scrierea lui Golea a fost provocată de o scrisoare a congresmenilor americani Alfons D'Amato și Christopher Smith¹⁶, în care aceștia protestează împotriva "campaniei de reabilitare" a lui Antonescu și a Gărzii de Fier. În scrisoarea amintită, cei doi politicieni cer și "cercetarea riguroasă referitoare la profanarea principalului cimitir evreiesc din București" și "o declarație publică de denunțare a lui Antonescu drept criminal de război și aliat al naziștilor". Semnarii scrisorii își exprimă temerea că "în România se reactivează fascismul, antisemitismul și un naționalism sălbatic pe baze etnice". În scrisoare, D'Amato și Smith s-au referit și la glorificarea lui "Antonescu și a altor criminali de război" în "programe periodice ale Televiziunii controlată de Guvern" și la intenția de a ridica alte statui în memoria lui Antonescu, după ce deja în 1993, la Slobozia, și în 1994 la Piatra Neamț fuseseră dezvelite busturi în memoria fostului dictator.¹⁷

După Golea, Antonescu nu poate fi calificat drept "fascist" sau "criminal de război" "numai pentru că s-a aliat cu Germania lui Hitler în războiul pentru recucerirea Basarabiei". Dacă se procedează astfel, continuă autorul, "atunci și Roosevelt și Churchill pot fi acuzați că ar fi fost comuniști pentru că s-au aliat cu dictatorul Stalin și cu regimul său comunist împotriva restului lumii libere și creștine". Din expunerea lui Golea nu lipsește nici trimerile la poziția lui Filderman din timpul procesului lui Antonescu sau la memoriile controversate ale lui Alexandru Șafran, așa cum nu lipsesc nici "mărturiile" unor autori evrei despre deportarea evreilor din nordul Transilvaniei. În acest context, Golea nu îl citează pe nimeni altul decât pe Oliver Lustig, care în era Ceaușescu a publicat mai multe cărți și articole despre persecuțiile evreilor de către armata ungară de ocupație. Asemenea relații îi serveau lui Ceaușescu pentru legitimarea măsurilor antima-

ghiare, dar și pentru o reabilitare postumă a lui Antonescu. Golea reproduce un articol întreg al lui Lustig, apărut în *Magazin istoric* (nr. 5/1987), în care se poate citi următoarea afirmație: "În sudul Transilvaniei, sub regimul lui Antonescu, viața nici unui evreu nu a fost periclitată".

Golea trece, bineînțeles, și la disculparea Gărzii de Fier, încercînd s-o spele de acuzația de "fascism". Această organiz-

streze că numeroasele atacuri împotriva romilor, asemănătoare cu pogromurile, nu au fost comise din motive rasiale - ca, de exemplu, în Cehia. Holocaustul împotriva evreilor din România este calificat de Golea drept o exagerare răuvoitoare, pusă în circulație de fostul rabin șef Moses Rosen, iar constatările similare ale lui Elie Wiesel, laureat al premiului Nobel, ca rezultatul unei "fantezii bolnave".¹⁸ Amîndoi au avertizat față de pre-

ție fascistă, cunoscută și sub numele de "Legiunea Arhanghelului Mihail", a fost "scoasă de sub acuzație" de către Tribunalul Internațional din Nürnberg, susține Golea. Aceasta, din motivul că nici un legionar nu a comis vreă crimă de război - întrucît membrii legiunii fuseseră internați de către Antonescu în lagăre și închisori. Într-adevăr, coabitarea dintre Antonescu și Garda de Fier a durat numai din septembrie 1940 pînă în ianuarie 1941. Colaborarea a luat sfîrșit odată cu eșuarea puciului organizat de către legionarii împotriva lui Antonescu. După așa-numita "rebeliune legionară", Antonescu a continuat însă politica sa antisemită fără foștii săi parteneri legionari și a ordonat internarea evreilor din nord-estul României (din Basarabia și Bucovina) în ghetouri și lagăre de concentrare.

Trebuie remarcat faptul că Antonescu a recurs la aceste măsuri din proprie inițiativă, cu mult înainte ca Germania nazistă să adopte, în timpul Conferinței de la Wannsee, planul de exterminare sistematică a evreilor din Europa. Golea își continuă expunerile cu atacuri împotriva Parlamentului European, cu intenția de a bagateliza criticile acestuia privind politica României față de minorități. El încearcă să demon-

zentarea apologetică a lui Antonescu, amintind de cele peste 400.000 de victime din Transnistria. Rezultatele cercetărilor recente prezentate acum de renumitul cercetător al Holocaustului, istoricul Jean Ancel, confirmă aceste date. În cartea sa *Transnistria*, el a prezentat documente inedite din arhive, din care rezultă că regimul Antonescu este responsabil pentru moartea a 410.000 evrei.¹⁹

Măsurile represive adoptate de Antonescu împotriva evreilor au fost motivate - explică Golea - de atitudinea procomunistă și antiromânească a acestora. În repetate rânduri se referă la cercetările pseudoștiințifice și revizioniste ale unor istorici, apărute după revoluție, ca Gheorghe Buzatu²⁰ de pildă, pe care îl citează drept martor principal. "Ce au de spus cei doi congresmeni americani, D'Amato și Smith, față de ura de rasă a evreilor, care s-au aliniat hoardelor bolșevice?", se întreabă Traian Golea. Cu alte cuvinte, sub Antonescu nu a avut loc nici un Holocaust. La această concluzie derutantă ajung și unii istorici străini, ca Larry L. Watts în cartea sa *O Casandă a României. Ion Antonescu și lupta pentru reformă. 1918-1941*, din care, într-o biserică din București, în timpul unui parastas pentru dictatorul militar-fascist, au fost citite acele pasaje în care

aliatul lui Hitler este disculpat. "Atitudinea lui Antonescu împotriva ilegalității în general și a crimei în special era un aspect fundamental al personalității sale, și datorită ei evreimea română de sub jurisdicția sa nu a fost supusă lichidării sistematice, sprijinite de stat. Holocaustului".²¹ În sprijinul teoriei sale, Watts citează și tezele cunoscutului negaționist David Irving.²² Watts îl caracterizează pe Antonescu ca pe un naționalist luminat, care a refuzat să predea evreii români naziștilor.

Interpretări similare răspîndește pe internet și cunoscutul neonazist canado-german, Ernst Zündel. Printre scrierile revizioniste ce pot fi citite pe așa-numitul "Zündelsite" se află și un studiu al lui Richard Harwood (un "discipol" al lui Paul Rassinier), care vorbește despre "basmul exterminării" pentru a impune următoarea teză: "Fără îndoială, au murit în cursul celui de-al doilea război mondial cîteva mii de evrei, dar faptul acesta trebuie văzut în legătură cu un război, care a provocat de ambele părți multe milioane de victime inocente". În privința lui Ion Antonescu, el notează că pînă și Comitetul Crucii Roșii a lăudat politica tolerantă a dictatorului, fiindcă "regimul lui Ion Antonescu, al României fasciste, i-a facilitat să ajute 183.000 de evrei, pînă în momentul ocupării [țării] de către sovietici".

Critica reținută a forțelor declarat democratice față de recrudescența naționalismului, în perioada 1990-1996, exprimă un sentiment de nesiguranță politică atît în ceea ce privește reconsiderarea părților întinse ale propriei istorii, cît și a moștenirii comuniste împovărătoare. În fața ofensivei naționalismului, reprezentanții partidelor democratice se crampează nu de puține ori de argumente îndoielnice, în loc să-și exprime deschis criticile. Semnificativ pentru această tendință este o declarație a țărănistului Radu Vasile (prim-ministru, din aprilie 1998), care pur și simplu etichetează o formațiune extremistă de dreapta - PRM - drept o grupare extremistă de stînga.²³

Noua calitate a dezbaterii în jurul lui Antonescu după 1996

Întrebat despre reabilitarea mai multor miniștri antonescieni - propusă de Procurorul General -, președintele Emil Constantinescu a declarat, la 8 noiembrie 1997, în timpul unei vizite neoficiale la Berlin: "Da, este o problemă delicată. I-am cerut și eu explicații procurorului general. Era un dosar pus în lucru dinainte, care se referea strict la inadvertențele juridice strecurate în cazul cîtorva membri ai guvernului, care au fost

NOTE :

13. Despre o "achitare" a legionarilor la Nürnberg nici nu poate fi vorba - deoarece criminalii de război români (inclusiv Antonescu) au fost judecați de către justiția română. Legenda achitării legiunii este vehiculată și de către Ion Coja, *Legionarii noștri. Sunt român și nimic din ce este românesc nu mi-e străin*, București, 1997, pp. 98-111, precum și polemica cu Zigu Ornea în *Dilema*, 11-17.8.1997, 25-31.8.1997. Cartea lui Coja a fost în timpînă favorabil și în *România liberă*, 25.10.1997.
14. În atacurile sale împotriva lui Wiesel, Golea copiază modelul de argumentare al negaționistului notoriu al Holocaustului, Robert Faurisson, care scrie pe așa-numitul *Zündelsite* (o revistă internet editată de extremistul de dreapta canadian de origine germană, Ernst Zündel): "Elie Wiesel dă publicității chemări provocatoare și incitante îndreptate împotriva autorilor revizionisti. El simte că lucrurile îi scapă de sub control. Își dă seama că lucrurile devin din ce în ce mai complicate în ceea ce privește menținerea minciunii bolnăvicioase referitoare la distrugerea evreilor sau la politica de distrugere a evreilor, mai ales în camere de gazare".

15. Vezi Jean Ancel, *Transnistria*, vol. 3, București, 1998, p. 303.

16. Gheorghe Buzatu a semnat mai multe studii, articole și cărți, unele dintre ele apărînd la edituri care s-au specializat în literatură pro-legionară și neofascistă, ca de exemplu editura bucureșteană Majadahonda. Cu ocazia aniversării a 70 de ani de la întemeierea legiunii, care a avut loc la Iași, în "capitala mișcării", la 24 iunie 1997, Buzatu a ținut o conferință, documentată și pe o casetă video pusă în vânzare de editura radicală de dreapta din Timișoara, Gordian (Legiunea Arhanghelul Mihail). *70 de minute împreună cu Mișcarea legionară*, Iași, 24 iunie 1997.

17. Larry L. Watts, *O Casandă a României. Ion Antonescu și lupta pentru reformă. 1918-1941*, București, 1994, p. 414.

18. Unele din tezele lui Irving apar în mai multe scrieri din România, de exemplu și în cartea lui Mircea Ionițu, *Amintiri și reflecțiuni*, București, 1993, pp. 118, 160 ff.

pentru scurtă vreme membri ai guvernului, și care au fost mari personalități intelectuale. Este cazul profesorului de filosofie Petrovici, și alte câteva personalități. Nu este vorba de persoanele care au fost implicate – bineînțeles că nici Antonescu – și nici de persoanele implicate în perioada în care România a declanșat anumite acțiuni ce pot fi considerate ca manifestări ale statului totalitar.¹⁹ Neliniștiți de evoluția lucrurilor, cei doi congresmeni americani D'Amato și Smith, i-au adresat și lui Constantinescu o scrisoare, atrăgându-i atenția asupra acestei probleme, "(...) care constituie pentru noi un motiv de serioasă îngrijorare și care ar trebui să aibă același efect asupra Dv., asupra guvernului României și asupra României, în contextul aspirației Dv. de a se integra, în cele din urmă, sistemelor economic și de securitate al Occidentului. Am fost informați că Procurorul General al României, Sorin Moisesescu, a recomandat Curții Supreme să aprobe reabilitarea postumă a șase membri ai guvernului Antonescu. Potrivit relatărilor, d-l Moisesescu își bazează demersul în favoarea celor șase foști demnitari care au fost condamnați pentru crime de război pe lipsa dovezilor. Vă rugăm să luați măsurile necesare pentru a obține retragerea acestei recomandări și să explicați poporului român de ce această recomandare este greșită și de ce spiritul ei trebuie respins. D-le Președinte, dovezile în aceste șase cazuri sînt mai presus de orice îndoială. Cei șase demnitari au făcut parte dintr-un guvern care poartă răspunderea pentru persecutarea întregii comunități evreiești din România și pentru deportarea și uciderea a cel puțin 250.000 de evrei români și ucraineni. În cel puțin 4 din cazurile acestor oficiali, probele demonstrează clar o implicare directă în confiscarea de proprietăți evreiești, în introducerea restricției *numerus clausus*, în deportarea unor evrei convertiți la catolicism în Transnistria, precum și în semnarea și aplicarea legislației rasiste-antisemitice. Reabilitarea postumă, motivată prin lipsa probelor, a celor 6 oficiali găsiți vinovați de a fi participat (...) la aplicarea așa-numitei soluții finale a naziștilor ar fi de natură să ne șocheze, pe noi și pe alții din Occident, care am venit în sprijinul României. Ar fi pusă sub semnul întrebării sinceritatea atașamentului României față de cele mai fundamentale valori împărtășite de Occident și ar putea fi declanșat un proces de reevaluare a sprijinului pentru candidatura României la calitatea de membră a instituțiilor noastre comune, economice și de securitate".²¹

Mai mulți politicieni și publiciști au reacționat cu indignare la această scrisoare. Într-un interviu acordat BBC (19.11.97), senatorul PNL Alexandru Paleo-

logu i-a cerut lui Constantinescu să respingă în mod politic cererea americanilor. Cei doi deputați americani procedează într-o manieră "superficială", a precizat Paleologu, iar Constantinescu să răspundă "elegant, politic și cu demnitate". Pe foștii demnitari antonescieni "Rosetti, Petrovici, Potopeanu, Atta Constantinescu" i-a cunoscut personal, calificându-i drept "oameni de integritate și de caracter".

În 22 noiembrie 1997, Procurorul General a cedat presiunii publice. Mai multe ziare și câteva agenții de presă anunțau știrea că "Parhetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție va înainta recurs în anulare care va viza doar o hotărâre judecătorească de condamnare a unui membru al guvernului Antonescu, și anume pe cea referitoare la Tom Petre Ghițulescu".

"Reevaluind problema, se apreciază că, totuși, nu poate fi omisă o răspundere ministerială colectivă a guvernului Antonescu", a declarat Procurorul General, care a mai precizat că "Ghițulescu a fost subsecretar de stat la Departamentul Economiei Naționale în perioada 4 aprilie - 26 mai 1941, când a demisionat, această perioadă fiind anterioară măsurilor grave pe care le-a luat mareșalul Antonescu în calitatea sa de comandant suprem al Armatei. Ceilalți membri ai guvernului au acoperit și perioade în care s-au luat măsuri grave, inclusiv împotriva evreilor".²²

Un consilier al președintelui României (Daniel Barbu) a declarat tot postulului de radio BBC (24.11.97!) că Emil Constantinescu nu a știut nimic despre recursul în anulare înaintat de Procurorul General. Renunțarea la recurs nu este rezultatul presiunilor din străinătate – a ținut să precizeze Barbu.

Președintele unuia dintre partidele liberale, Nicolae Cervei, în schimb, a calificat retragerea recursurilor în anulare drept "o măsură inadmisibilă" și o "mare gafă".²³ După ce mai multe publicații au dezbătut acest subiect²⁴, a luat cuvîntul și revista Grupului pentru Dialog Social, 22.²⁵ Deși redacția abordase acest subiect într-un mod cât se poate de echilibrat și în anii trecuți, de data aceasta câteva dintre articole fuseseră invadate de

acele clișee național-mistificatoare, care apar și în alte asemenea texte, prin care se urmărește o glorificare postumă a regimului antonescian. Alexandru Paleologu repetă că i-a cunoscut pe foștii miniștri Radu Rosetti, Ion Petrovici și Gheorghe Potopeanu, calificându-i drept "niște oameni de onoare", "competenți", niște "oameni inteligenți și care gîndeau cu totul altfel decît li se atribuie astăzi că ar fi gîndit. (...) Știu că Radu Rosetti, în particular, era de aceeași opinie cu Antonescu și era antisemit, dar pentru asta nu-i poți face procesul penal, să-i lași urmașii sub blam și sub continuarea în ereditate a sancțiunilor. (...)

Senatorul D'Amato și congresmanul Smith au o viziune limitativă și foarte sumară de cum s-au petrecut lucrurile în România și care era climatul vremii. Altfel, americanii au fost complet indiferenți sau complet lipsiți de reacție la niște fapte infinite mai monstruoase. Să nu uităm că în procesul de la Nürnberg, în completul de judecată figurau reprezentanții puterii sovietice, care ar fi trebuit să se afle ea însăși pe banca acuzării. Nu este de admis ca un criminal să judece pentru crimă. Acești congresmeni americani consideră că a fi declarat război Aliaților este o crimă. A declara sau nu război face parte din politica de stat. Războiul, dacă-l câștigi

sau îl pierzi, ține de dotație și nu e o chestiune de merit sau de nemerit, și în nici un caz de valori morale. Europa de Est (nu vorbesc numai de România) a fost făcută cadou pe două generații lui Stalin, ca să fie exterminată, cum a și fost. Cine e vinovat de asta? Nimeni? Masacrarea, sau uciderea, sau moartea unor evrei prin inaniție sau prost tratament, evident, e un lucru monstruos, oribil. Suză pentru asta nu există. Întrebarea este dacă acei miniștri cunoșteau și dezaprobaau asemenea fapte. Puteau să-și dea demisia din guvern? Noi, toți cei care eram împotriva lui Antonescu, totdeauna am adus lui Antonescu acuzația că a trecut dincolo de Nistru. Întrebarea este: legile de fier ale războiului îți lasă latitudinea să te oprești cînd vrei tu? Chiar regimul antonescian pe care l-am detestat atunci, retrospectiv îl judec mai puțin. (...) După mine, nu trebuia să aibă loc înjunctiunea domnilor senatori americani D'Amato și Smith, care s-au adresat președintelui țării și nu justiției. Folosind aspirațiile noastre de a intra în structurile occidentale, ei au procedat la un fel de șantaj – dacă nu se renunță la această reparație judiciară, nu vom fi admiși acolo. Eu am sentimentul că nu trebuia să ajungă Occidentul, în speță Congresul American, în postura în care a fost Moscova. Îi aduc d-lui președinte Constantinescu un reproș: el trebuia să găsească o manieră elegantă, corectă și onestă de a declina acest șantaj".

În cadrul aceleiași dezbateri din 22, istoricul Al. Zub a cerut anularea tuturor sentințelor politice, pronunțate în perioada comunismului: "Înclin, deci, spre o soluție mai radicală și de principiu, comparabilă cu aceea privitoare la nazism după al doilea război mondial. Comunismul, cel mai grav flagel din veacul nostru, nu poate fi tratat altfel decît nazismul". Într-o manieră similară s-a exprimat și istoricul Dinu C. Giurescu, afirmînd că anularea proceselor politice este "obligatorie". Istoricul își bazează afirmația pe următoarele argumente: "1) Judecarea și pedepsirea persoanelor răspunzătoare de crime de război și/sau împotriva umanității a avut loc odată cu încheierea celui de-al doilea război mondial. A fost un act imperios necesar, date fiind barbariile și exterminarea sistematică a unor categorii întregi²⁶ în intervalul 1939-1955. Temeiurile juridice pentru judecarea și condamnarea unor atare crime au fost formulate de Tribunalul de la Nürnberg, (...) 2) La peste o jumătate de secol de la procese, câteva constatări: a) crimele de război sau împotriva umanității săvîrșite de învingătorii din 1945 nu au fost niciodată investigate, nicidecum condamnate, b) agresiunile unor state împotriva altor state, după 1945, nu au fost niciodată condamnate ca atare. Nici responsabili agresiunilor nu au

NOTE :

- William Totk, "Rechtsextremismus in Rumänien" (*Extremismul de dreapta din România*), Deutsche Welle, 18.10.1994.
- Interviul a fost difuzat, în aceeași zi, de către Radio Europa Liberă. Declarația a fost retransmisă, pe 27.11.1997, în cadrul emisiunii "Ost-West-Forum", a postului de radio Deutsche Welle, realizată de William Totk.
- Scrisoarea a fost difuzată în traducere românească de Radio Europa Liberă, la 14.11.1997, fiind citată după aceea de mai multe ziare românești și internaționale.
- Într-o știre Mediafax, din 22.11.1997, preluată de mai multe ziare din România, se precizează că Ghițulescu a fost subsecretar de stat în Ministerul Economiei. Ceilalți demnitari vizați inițial pentru reabilitare au fost: Petre Nemoianu, subsecretar de stat pe lângă Departamentul Agriculturii și Domeniilor, mai tîrziu ministrul Agriculturii; prof. univ. Ioan Petrovici, ministru la Departamentul Culturii Naționale; avocatul Constantin

- Atta-Constantinescu, ministru la Departamentul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor; generalul Gheorghe Potopeanu, ministru secretar de stat la Departamentul Economiei Naționale, mai tîrziu ministrul Agriculturii, iar apoi și guvernatorul Transnistriei; generalul Radu Rosetti, ministru la Departamentul Educației Naționale, Cultelor și Artelor; Gheorghe Docan, consilier la Înalta Curte de Casație și Justiție, ministru secretar de stat la Departamentul Justiției.
- Vezi Ziua, din 25.11.1997. Informații detaliate, știri (în limbile germană, română și engleză), cit și largi extrase, lunar actualizate, din dezbaterile privind "cazul Antonescu", oferă pagina pe internet a revistei *Halb-jahresschrift für südosteuropäische Geschichte. Literatur und Politik*, la următoarea adresă: <http://home.t-online.de/home/totok/ion.htm>.
- Vezi, de exemplu, Cristian Tudor Popescu, "Separația greșelilor în stat", în *Adevărul*, 22.11.1997.
- Vezi 22, nr. 48/2.8.1997.

fost trași la răspundere. c) Genocidul – cu zeci de milioane de morți – săvârșit de regimurile comuniste din Europa, Asia sau Africa, începând cu anul 1945 și continuat decenii la rând, nu a fost, pînă în prezent, examinat de vreo instanță internațională. (...) 3) Procesele criminalilor de război din diferite țări din Europa (1944-1948) se pot împărți în două categorii: cele din Vestul continentului, unde procedurile judiciare normale au fost în genere respectate (...); cele din țările cu regimuri procomuniste, unde răspunderile pentru crimele de război au fost amestecate cu criterii politice impuse de partidele comuniste aflate după 1944/1945 la putere. (...)

Senatorul liberal Dan Amedeo Lăzărescu dedică aceluiași subiect un lung articol²⁷, în care îl califică pe Antonescu, la un moment dat, drept “salvator” și “mîntuitor al României”. Regimul Antonescu nu este comparabil cu regimurile “totalitare de extremă dreapta” existente în acei ani – susține Lăzărescu –, depistînd, în cele din urmă, totuși, cîteva similitudini între “regimul politic călăuzit de Mareșalul Antonescu între anii 1941-1944” și “regimurile politice de extremă dreapta, totalitare și ideologice-totalitare în calitate de totalitare – care au cîrmuit unele popoare europene în prima jumătate a secolului nostru. Și căroră li s-a dat, în lipsa altui termen mai adevat, calificativul de fasciste”. Memorialul Sighet: *Cinste tirzie pentru Generalul Eugen Zvidanek, Subsecretar de Stat în Oficiul pentru “Românizare”*. Fotografie: Christof Kaiser. În continuare, senatorul liberal susține: “Dacă trebuie să găsim neapărat un echivalent istoric al regimului politic – incontestabil dictatorial – cîrmuit de Mareșalul Antonescu, fără a recurge la comparația cu cele două dictaturi napoleoniene, ne-am vedea siliți să evocăm exemplele prestigioase ale dictaturilor impuse, binefăcătoare pentru marea majoritate a popoarelor lor de către Mustafa Kemal Atatürk în Turcia, de către profesorul Oliveira Salazar în Portugalia, de către Mareșalul Joseph Pilsudski în Polonia, de către generalisimul Francesco Franco Bahamonde în Spania și, mai recent, de către generalul Augusto Pinochet în Chile”. Autorul mai afirmă că “generalul Ion Antonescu s-a bucurat – întocmai cum se bucurase, în Franța, în condiții similare, mareșalul Philippe Pétain de asentimentul mai mult tacit decât entuziast al marii majorități a vechiului personal politic al țării”. În continuare, Lăzărescu reamintește binecunoscutul argument – cum că Antonescu nu i-a predat pe evrei criminalului nazist Heinrich Himmler, salvîndu-i prin acest gest curajos de la distrugere fizică în lagărele de concentrare hitleriste. Nu uită să

adauge că Antonescu chiar a permis “unui mic număr de evrei români” să emigreze în Palestina. Bineînțeles, nu pomeneste nici un cuvînt despre jecmînirea barbară a celor care au obținut permisiunea de a pleca, nu amintește nimic de lagărele morții din Transnistria și nu se referă defel la legislația anti-evreiască în vigoare sub Antonescu. În schimb, “pentru uzul neștiutorilor autohtoni și mai ales străini, pentru care anumite considerațiuni materiale actuale au darul să întunece uzul rațiunii, și conștiința națională, și obiectivitatea istorică” senatorul conchide: “poziția celor 51 de miniștri și subsecretari de stat condamnați pentru simpla apartenență la guvernele constituite sub dictatura națio-

nală a Mareșalului Ion Antonescu nu prezintă nici cea mai neînsemnată imoralitate”²⁸ în comparație cu “ideologii” naziști, care au fost judecați la Nürnberg pentru săvîrșirea Holocaustului. Alianța cu Germania hitleristă și participarea României la războiul antisovietic ar fi avut drept scop numai “recuperarea provinciilor istorice românești (Basarabia, Bucovina și ținutul Herța) anexate de URSS”. Și, în final, cu un nedisimulat aer de superioritate, supărat, autorul își sintetizează părerea, fără a-și ascunde resentimentele antioccidentale: “În asemenea condiții, larg deschise oricărei critici istorice documentate și obiective, poporul român nu poate pricepe absurdă pretenție a anumitor

cercuri transoceanice la marele principiu al reabilitării și al restituirii patrimoniilor confiscate de un regim dornic să lichideze prin toate mijloacele elitele intelectuale, politice, militare și sociale românești pentru anexarea mai ușoară a României. O răzbunare dincolo de mormînt! Cui prodest, Domine?”. *Gedenkstättte Sighet: Späte Ehre für General Eugen Zvidanek, Unterstaatssekretär im Amt für “Rumänisierung”*. Foto” Christof Kaiser.

În această atmosferă – încinsă de resentimente, orgolii naționale și complexe istorice – presa românească a reacționat extrem de dur la articolul publicat de către cercetătorii Holocaustului, istoricul Radu Ioanid și Alexandra Laignel-Lavastine, în ziarul francez *Le Monde*, în care se atrage atenția asupra dezbaterii actuale din România, pe care autorii o califică drept “revizionistă”.²⁹ Autorilor li se reproșează că ar denatura realitatea, că articolul operează cu “inexactități”, că este lipsit de “acuratețe și obiectivitate”. În revista 22, bunăoară, se spune că autorii articolului dau dovadă de “rea-credință”, deoarece atrag atenția asupra faptului că inițiatorii “Memorialului de la Sighet” (unde s-a aflat una din cele mai oribile închisori din vremea stalinismului) prezintă “acolo pe unii dintre membrii Gărzii de Fier (cea mai importantă organizație pronazistă în anii ‘30) și pe alți demnitari de stat, între 1940-1944” drept “victime inocente ale comunismului”, ridicîndu-i “la rangul de martiri ai patriei”.³⁰ Pe una din plăcile cu numele încrustate ale victimelor se află și cel al subsecretarului de stat în oficiul pentru “românizare”³¹, generalul Eugen Zvidanek. În același articol din revista 22 se mai atrage atenția asupra unei alte “inexactități”, și anume că “întîlnirea de la Muzeul Țăranului Român” – la care a participat, la 6 decembrie 1997, și președintele Emil Constantinescu – nu a fost “consacrată lui Corneliu Zelea Codreanu, ci partizanilor care au luptat în munți împotriva comunismului în deceniul cinci. Faptul că printre cei care au luat cuvîntul la acea întîlnire au fost și legionari nu înseamnă că manifestarea a fost confiscată în folosul omagierii Gărzii de Fier”. Constantinescu a fost prezent la această întîlnire a foștilor “luptători din rezistența armată anticomunistă” și a mulțumit acestora pentru participarea lor la combaterea vechiului regim. În sală, împodobită cu portretul patronului Gărzii de Fier, Arhanghelul Mihail, s-au aflat mai mulți tineri în uniforme, care s-au declarat drept urmași ai organizației extremiste de dreapta, “Legiunea Arhanghelului Mihail”. Dar și unii dintre “luptătorii din rezistența armată anticomunistă” nu au ascuns faptul că fuseseră membri ai Legiunii. După ce Constantinescu a ținut o alocuțiune, au

NOTE :

26. În mod semnificativ, noțiunea de “evreu” este omisă, deși autorul știe exact că, în perioada la care se referă, “categoria” destinată distrugerii sistematice era compusă din persoane aparținînd unor grupuri etnice considerate de naziști “inferioare”.
27. Dan A. Lăzărescu, “O chestiune de drept: sare pe rana deschisă”, în *Aldine*, nr. 93, *România liberă*, 6.12.1997.
28. Pe mai multe pagini încearcă și Ileana Vrancea să dovedească că ministrul Învățămîntului din perioada dictaturii lui Antonescu, Ion Petrovici, nu poate fi făcut responsabil pentru măsurile antisemite ale regimului. Vezi Ileana Vrancea, “Fapte uitate în procese ‘46 - sentințe ‘49 - recursuri ‘97”, în 22, nr. 9/3-9.3.1998, pp. 13-15.
29. Radu Ioanid, Alexandra Laignel-Lavastine, “Nouvel accés révisionniste en Roumanie. L’obsession ‘parallèle’ – très en vogue à Bucharest, ou la notion ‘d’Holocaust rouge’ est passée dans le lexique courant – charrie, depuis huit ans, équivoques et occultations”, în *Le Monde*, 27.1.1998.
30. Vezi 22, nr. 7/17-23.2.1998.

31. “Românizare” a fost echivalentul antonescian al “arizării” naziste.
32. Ion Zubașcu, “Rezistența armată anticomunistă”, în *România liberă*, 8.12.1997. Vezi și *Ziua*, 3.12.1997; *România liberă*, 4.12.1997 și *die tageszeitung* (taz.), 17.12.1997.
33. Ion Gavrilă Ogoranu, “Decît un glonte în spate, mai bine unul în piept”, în *Gazeta de Vest*, nr. 19(83) martie 1993, p. 13. Vezi și Dan Cureau, “Ion Gavrilă a știut că americanii nu vor veni niciodată” (I și II), în *Nu*, nr. 74/12-18.5.1992 și nr. 75/19-25.2.1992. Vezi și articolul propagandistic al fostului ofițer de securitate Neagu Cosma, “Partizanii din munții României”, în *Spionaj-Contraspijonaj*, nr. 25/martie 1992. Informații suplimentare privind biografia acestui personaj conține și pagina pe internet a neolegionarilor, Pagina României Naționaliste. Vezi și cartea memorialistică a lui Ion Gavrilă-Ogoranu, *Brazii se frîng, dar nu se îndoiesc. Din rezistența anticomunistă în Munții Făgăraș*, 2 vol., Timișoara, 1993-1995.
34. Mihai Creangă, “Nazism și comunism: afinitățile crimelor”, în *Aldine*, nr. 102, *România liberă*, 21.2.1998.

fost împărțite manifeste și tipărituri cu un conținut extremist de dreapta – relata conșternat un ziarist de la *România liberă*.³² În relatarea amintită se acreditează ideea că președintele Constantinescu a devenit victima unei dezinformări, căzând într-o cursă. Nimeni nu l-ar fi informat în prealabil asupra caracterului acestei întruniri. Printre inițiatorii și organizatorii întrunirii s-a numărat și șeful unei grupări de gherilă anticomunistă, Ion Gavrilă Ogoranu, care după 1989 nu și-a ascuns niciodată opiniile profasciste și care a declarat deschis că a fost membru al organizației legionare de tineret “Frățiile de cruce”.³³

Argumente asemănătoare cu cele inserate în revista 22 se regăsesc și într-un articol din *România liberă*³⁴, în care se fac o sumedenie de trimiteri la *Cartea neagră a comunismului*³⁵, publicată în anul 1997 în Franța, insistându-se asupra tezei echivalenței dintre fascism și comunism. Ziarul îi atacă violent pe autorii articolului din *Le Monde*, pentru motivul că resping termenul “Holocaustul roșu”, utilizat cu dezinvoltură în dezbaterile actuale în România. Ziarul își sprijină argumentele pe o afirmație răspîdită în cercurile declarat revizioniste, și anume că anumite grupuri de persoane resping noțiunea de “Holocaustul roșu” cu intenția de a oculta responsabilitatea evreilor pentru săvîrșirea unor crime în perioada comunismului. Afirmațiile critice ale semnatarilor articolului din ziarul parizian sînt etichetate, în consecință, drept tendențioase, fiind disecate încă o dată de istoricul Floricel Marinescu.³⁶ În conformitate cu modelul binecunoscut al discursului revizionist (nu sînt antisemit, fiindcă am prieteni evrei), Floricel Marinescu precizează de la bun început că nu este “un fan al mareșalului Antonescu”. Deși acesta a “greșit grav”, “nu este nici pe departe ‘criminal’ și ‘fascist’ desemnat ca atare de propaganda bolșevică și de o parte (...) din luările de poziții evreiești”. După o largă evocare a situației politice din perioada anilor ‘30 și ‘40, prin care vrea să demonstreze că măsurile luate de Antonescu au fost determinate numai de o conjunctură politică nefavorabilă, Marinescu ajunge la o concluzie mai mult decît originală privitor la antisemitismul practicat: “A cere României să facă excepție de la această regulă – a unui guvern care nu lua măsuri antisemite, indiferent de opțiunile personale ale membrilor autorităților respective, neluarea oficial a unor măsuri antisemite ar fi dus la răsturnarea prin forță a respectivei autorități, eventual la ocuparea directă a teritoriului respectiv – este forțat. Dacă fondul antisemit general este același, există însă diferențe în modul de aplicare a acestora”. Urmează clișeele deja binecunos-

cute: Antonescu a refuzat să dea curs solicitărilor germane de a-i deporta pe evrei în lagărele de concentrare naziste; mulți evrei s-au refugiat în România, scăpînd astfel de la moarte sigură (bineînțeles că nu vorbește despre evreii refugiați, care au ajuns în lagărele din Transnistria, ca de pildă scriitorul Edgar Hilsenrath, autorul cutremurătorului roman *Noaptea – Die Nacht*); evreii nu au fost deportați din toată țara, ci numai din partea răsăriteană; mulți au obținut dreptul de emigrare; cei deportați în Transnistria au primit pachete cu alimente și medicamente. Discriminarea evreilor din Basarabia – explică autorul – se datorează “comportamentului public” al acestora, ei “acționînd ca instrument

al N.K.V.D.-ului”, iar cei din “restul țării” au “rămas în expectativă”. Această atitudine a “generat diferențele de comportament la care au fost supuși de autoritățile antonesciene după recucerirea, în iulie 1941, a provinciilor pierdute”. Comportamentul evreilor ar fi trebuit judecat de către tribunale – continuă autorul –, iar “pedeapsa” pronunțată pe timp de război “era una în toate țările: execuția”. “Condițiile practice” l-ar fi împiedicat pe Antonescu să pună în mișcare justiția, susține același autor. De aceea s-a aplicat o altă soluție, și anume deportarea. Referitor la “lipsurile și mizeriile suferite de cei deportați, este cazul să amintim, totuși, două aspecte. Primul se referă la faptul că toate țările afla-

te atunci în conflict, inclusiv marile democrații, au internat în lagăre cetățenii care, prin origine etnică, erau socotiți potențial periculoși (chiar și în SUA au fost internați americanii de origine japoneză). Al doilea este legat de acceptarea de către guvernul Antonescu, la insistențele fie ale Reginei-mamă Elena, fie ale Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române, de trimitere în lagăre a numeroase ajutoare de medicamente, alimente și îmbrăcăminte; mărturiile Marelui Rabin Șafran, liderul spiritual al evreilor din România în anii 1940-1947, sunt concludente în acest sens. Fără a idealiza cătuși de puțin lagărele administrate de români în Transnistria, fără a nega nenorocirile petrecute acolo, obiectiv trebuie recunoscut că nu se poate pune semnul egalității între acestea și lagărele naziste sau cele sovietice”. Piruetele de minimalizare ale celor petrecute se bazează pe colportajele de mistificare istorică puse în circulație în toate lucrările, studiile și articolele în care se evocă, în mod preferențial, memoriile pline de complezențe ale lui Șafran. Cine va citi totuși cu atenție memoriile lui Șafran își va da seama, în pofida extrapolării acestor interpretări, de întreaga dimensiune a ororilor comise în timpul lui Antonescu. (În mai toate lucrările redactate în stilul celei de față mai apar și alți “martori-cheie” – aidoma lui Șafran. Unul dintre aceștia fiind “istoricul” pomenit mai sus, dr. Oliver Lustig, care în perioada Ceaușescu s-a specializat în evocarea atrocităților comise de bandele horthyste în Ardeal, cu scopul distragerii atenției de la holocaustul inițiat de Antonescu. Articole din această perioadă, semnate de Lustig, reapar mai nou și pe internet, și anume în “Pagina României Naționaliste”, redactată de neolegionarul Nicolae Niță, stabilit în America. În cartea de propagandă a regimului ceaușist, *Jocul periculos al falsificării istoriei* – București, 1986, pp. 244-250 – Lustig subliniază “diferențele” existente între statele vremii, pentru a demonstra că în Ungaria prigoana evreilor a fost cu mult mai feroasă decît în România.) Continuîndu-și articolul, Marinescu aduce “în discuție și cea de-a treia critică majoră: “‘cazul’ pe care-l fac românii față de ‘holocaustul roșu’, semnul de egalitate pe care-l pune societatea civilă românească între nazism și comunism”. Exprimîndu-se în numele “societății civile” (ignorînd, bineînțeles, vocile care susțin contrariul!), autorul amintește de suferințele românilor în timpul dictaturii comuniste. Continuînd în același stil al bagatelizării unei dictaturi în favoarea celeilalte, autorul conchide printr-o echilibristică de contabil: “Socotind strict cantitativ, crimele înfăptuite în numele ideologiei comuniste sunt cu mult mai mari decît cele făcute în

NOTE :

35. Stéphane Courtois ș.a. (ed.), *Le livre noir du communisme. Crimes, terreur, répression*, Paris, 1997. (De curînd, a apărut la Editura Humanitas și traducerea în limba română a acestei cărți de referință – *Cartea neagră a comunismului. Crime, teroare, represiune* –, București, 1998. Ediția românească cuprinde și o *Addenda* – apărută sub egida Alianței Civice – redactată într-un spirit “autohtonist” pronunțat care, într-un mod elocvent, confirmă ceea ce autorii francezi ai volumului numesc “abordare instrumentalistă, manipulatorie a trecutului” cu scopul de a crea legende noi și de a reînvia miturile vechi. “Analize imparțiale propun explicații pentru atitudini: absența (sau insuficiența) unei ‘autocritici istorice’, la indivizi, grupuri și popoare, dorința de a evita orice reflecție asupra ‘responsabilității colective’ în sprijinirea adeseori tacită a regimului, prezența ‘sentimentului poporului martir’ care trebuie inocentat [Alexandra Laignel-Lavastine studiază în România o ‘martirologie colectivă’ însoțită de ‘complexul inocenței’ care proiectează întreaga responsabilitate asupra celui alt].) (pp. 422 și 423).

36. Floricel Marinescu, “Despre ‘perplexitate’ față de ‘revizionismul românesc’”, în *Aldine* nr. 104, *România liberă*, 7.3.1998.

37. Privitor la această dezbateră complexă, vezi, printre altele: “Linșajul mediatic al abatelui Pierre și al lui Roger Garaudy”, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 347/7.12.1996, și articolul de fond al lui Cristian Tudor Popescu, “Cazul Garaudy – libertatea gândirii taxată drept antisemitism”, în *Adevărul*, 12.12.1996; Nicolae Manolescu, “Holocaustul și Gulagul”, în *România literară*, nr. 9 din 11.3.1998; Cristian Tudor Popescu, “Condamnarea lui Descartes”, în *Adevărul*, 2.3.1998; Dorin Tudoran, “Nepoții gornistilor” (I și II), în *România literară*, nr. 12/1.4.1998 și nr. 13/8.4.1998; Ion Buduca, “Cartea neagră a comunismului – Care-i buba?”, în *România literară*, nr. 15/22.4.1998; Dan Stanca, “Roger Garaudy este persecutat și de greșelile de tipar”, în *România liberă*, 18.4.1998; Dorin Tudoran, “Primatul adevărului” (I și II), în *România literară*, nr. 14/15.4.1998 și nr. 15/22.4.1998.

numele nazismului și a celorlalte regimuri similare sau asemănătoare ideologic". În final, Marinescu avansează câteva teze comparatiste, cu scopul de a demonstra diversitatea ideologică și practica politică în țările apropiate Axei. Diferitele ideologii "nu pot fi identificate cu nazismul. Unele sunt destul de apropiate de esența și practicile naziste, altele, cum este și regimul Antonescu, mai departe". Invocând scuzele publice ale președintelui Constantinescu adresate minorității evreiești pentru suferințele din anii '40, Floricel Marinescu cere și "marilor puteri occidentale" să ceară scuze "popoarelor Europei centrale și de răsărit" pentru că le-au cedat la Yalta Uniunii Sovietice. "Dacă românii și-au cerut scuze evreilor, nici un membru marcant al evreilor nu și-a cerut scuze românilor pentru rolul pe care o parte din evrei l-au avut în subminarea statului român, în bolșevizarea țării, în crimele și atrocitățile comise. Proportional, românii și România au pierdut și suferit mai mult datorită regimului comunist, la instaurarea căruia evreii au avut o contribuție importantă, decât au suferit evreii din partea statului român pe timpul regimului Antonescu. (...) Din toate aceste considerente, ca și din numeroase altele, 'holocaustul roșu' a fost incomparabil mai grav decât nazismul. Și această atitudine nu este antisemitism, ci pot fi invocate doar date statistice care confirmă că etnia cea mai numeroasă din P.C.R. timp de două decenii (1924-1944), a fost cea evreiască și că, în momentul impunerii regimului (1944-1947), ei dețineau funcții-cheie atât în aparatul politic propriu-zis, cât și în cel represiv".

La concluzii asemănătoare ajunge și revista *România literară*, care reproșează autorilor din *Le Monde* că se "plasează la limita dintre inexactitate și campanie", sugerându-se cititorilor că, de fapt, din pricina "iraționalului refuz al multor evrei de a recunoaște rolul jucat de numeroși coreligionari ai lor în ceea ce a fost numit 'bolșevizarea României', se recurge la o manevră prin care se încearcă distragerea atenției de la realitatea istorică. Cei care practică această formă de manipulare sînt - potrivit revistei - "nepoții gornistilor", deci urmașii acelor evrei vinovați de implementarea comunismului în România.

Pe astfel de interpretări bizare se sprijină și declarațiile încăpăținate de solidarizare cu Roger Garaudy.³⁷ În cartea sa de scandal *Les mythes fondateurs de la politique israélienne*, Garaudy susține că încercarea naziștilor de a extermina evreii ar fi fost o născocire a israelienilor pentru a-și justifica propriul imperialism. Această carte, care a fost tradusă recent și în limba română și care se poate obține în Franța numai în librăria română din Paris, a avut conse-

cințe juridice deoarece - atît în Franța, cît și în Germania - cine neagă genocidul evreilor este pasibil de pedeapsă.

Dezbaterile privitoare la Antonescu reflectă, pe alocuri, o încuviințare cinică a unui sistem dictatorial. Deseori și reprezentanții unor grupări de extremă dreapta sînt stilizați în precursori ai democrației. În acest context, "concluziile" formulate în timpul unei conferințe de către un diplomat român sînt elocvente pentru acea tendință neliniștitoare de a crea noi mituri periculoase: "Re-

zistența anticomunistă a cuprins în aproape toate regiunile României un spectru social remarcabil - de la muncitori pînă la studenți -, și formele ei s-au manifestat de la lupta partizanilor pînă la demonstrațiile stradale. Judecîndu-le după intensitatea lor, se poate afirma, fără nici o îndoială, că mișcările române de rezistență erau dintre cele mai puternice din întregul lagăr sovietic".³⁸

Cea mai mare parte a politicienilor, istoricilor și publiciștilor români condamnă crimele naziștilor, dar justifică politica regi-

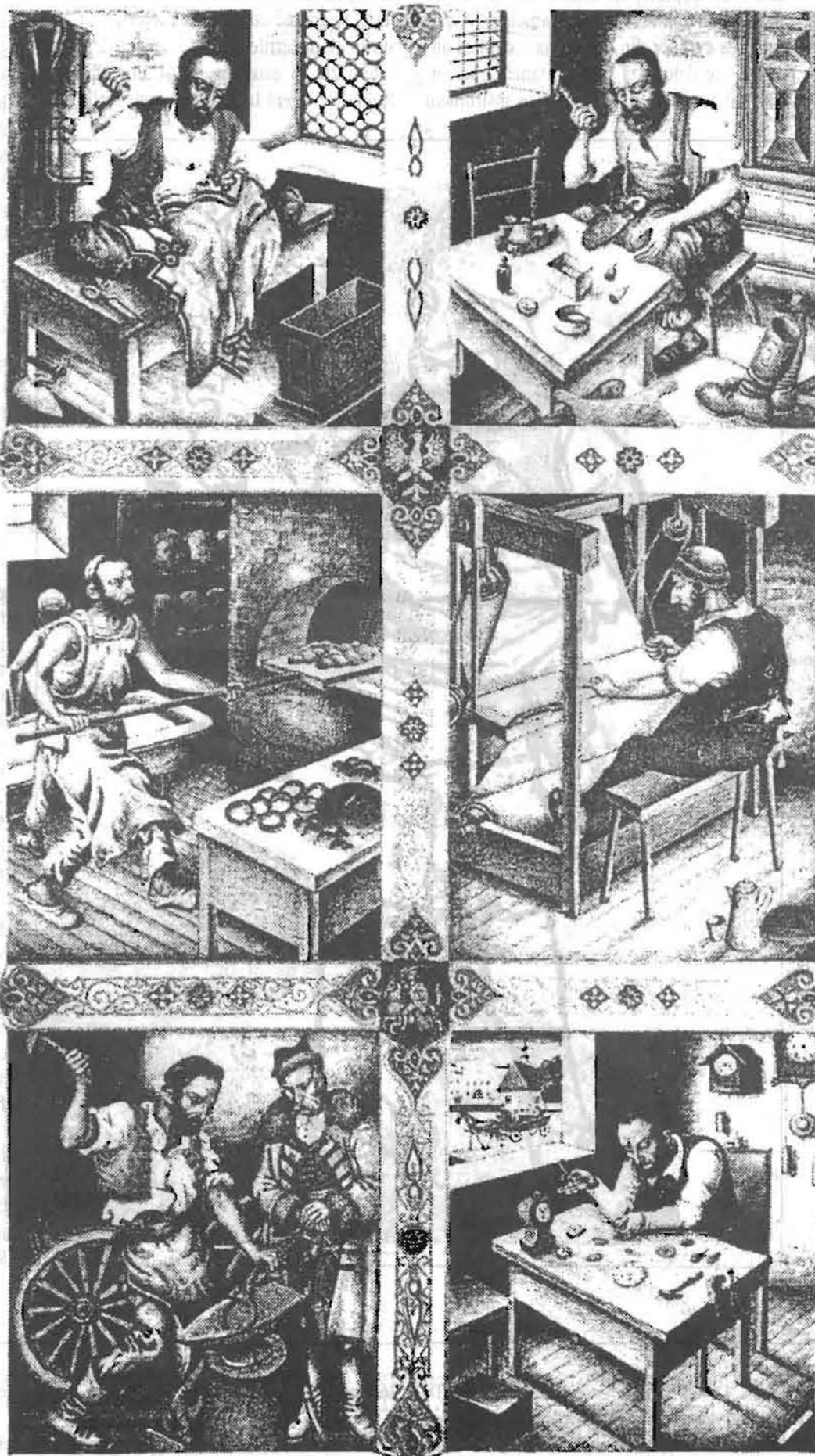
mului Antonescu aducînd în discuție, de multe ori, argumente radical-naționaliste. În consecință, Holocaustul Germaniei naziste nu este negat - ca în politica umană practică de Antonescu față de evrei. Astfel, Antonescu este disculpat de orice vină și este prezentat ca salvatorul evreilor, iar politica sa criminală și xenofobă este justificată și bagatelizată. În funcție de simpatii politice, li se ia apărarea și legionarilor. După opinia unor critici, atrocitățile comise de Antonescu se explică nu ca o urmare a regimului său fascist, ci ca o consecință a sifilisului, de care ar fi suferit.³⁹ Deși regimul lui Antonescu a fost evident fascist, mulți istorici și publiciști români resping acest calificativ, susținînd că este vorba despre o etichetare pusă în circulație de către comuniști. Ei acceptă cel mult să vorbească despre un regim național cu trăsături autoritare.⁴⁰

Traducere din limba germană după manuscrisul original:

HERBERT-WERNER MÜHLROTH

WILLIAM TOTOK - Absolvent al Facultății de Filologie, Universitatea Timișoara. Co-fondator al Grupului de acțiune Banat (*Aktionsgruppe Banat*) (1972-75); deținut pentru "propagandă împotriva orînduirii socialiste" (1975-76); trăiește ca scriitor și jurnalist la Berlin (din 1987). Corespondent al postului de radio Europa Liberă în Germania.

A publicat mai multe volume de poezii, eseuri și publicistică: *Socializarea sentimentelor* (București, 1980); *Politefe rezervată* (Timișoara, 1984); *Das prompte Eingreifen des Fallmeisters beim Versuch eines Hundes sich eigenmächtig auf die Hinterbeine zu stellen* (Intervenția promptă a hingherului la încercarea unui cîine de a se ridica în două picioare - Mainz, 1987); *Eiszeit* (Timp înghețat - Berlin-Ost, 1987); *Die Zwänge der Erinnerung* (Presiunea amintirilor. Însemnări din România - Hamburg, 1988); *Apresiasi neretuzate. Eseuri, articole și interviuri 1987-1994* (Iasi, 1994). În toamnă îi va apărea, în Germania, un volum despre viața și activitatea lui Marcel Pauker.

NOTE:

38. Alexandru Popescu, "Rumäniens Zeitgeschichte im Politischen Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn (1951-1962) (*Istoria contemporană a României în arhiva Ministerului Afacerilor Externe Bonn, 1951-1962*), în Krista Zach (ed.) *Rumänien im Brennpunkt. Sprache und Politik. Identität und Ideologie im Wandel*, München, 1998, p. 102.

39. Alex Mihai Stoenescu, "Cazul medical Ion Antonescu" și "Un posibil portret al mareșalului Antonescu", în

Adevărul literar și artistic, nr. 384/12.12.1996 și 349/18.12.1996. Stoenescu este și autorul cărții *Armata, Mareșalul și evreii*, București 1998. Într-un interviu acordat cotidianului *Ziua* (6.1.1998), Stoenescu îl compară pe Antonescu cu Hitler, afirmînd că "a fost un patriot autentic, așa cum patriot a fost și Hitler".

40. Vezi, de exemplu, Alexandru Paleologu, "Antonescu nu era un dictator fascist", în *Almanah istoric*, op. cit.